

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

YABANCI BANKACILIGIN TÜRKİYEDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

51218

İŞLETME YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS BITİRME TEZİ
MURAT TARLAN

İSTANBUL-1996

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YABANCI BANKACILIGIN TÜRKİYEDE'KI YERİ VE ÖNEMİ

İŞLETME YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ
MURAT TARLAN

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. NAZİM EKREN

İSTANBUL-1996

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ	I
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. FINANSAL SİSTEM	
1.1. FINANSAL SİSTEM KAVRAMI VE UNSURLARI	1
1.2. FINANSAL ARACILARIN EKONOMİK İŞLEMLERİ	3
1.3. TÜRK FINANS SİSTEMİ YAPISI VE ÖZELLİKLERİ	14
1.3.1. Fon Sunucu ve Kullanıcı Kesimler	14
1.3.2. Finansal Kurallar	14
1.3.3. Finansal Araçlar	15
1.3.4. Finansal Kurumlar	15
1.4. Finansal Piyasalar	18
1.4.1. Finansal Piyasaların Yapısı	18
1.4.2. Finansal Piyasa Araçları	23
1.4.2.1. Para Piyasası Araçları	23
1.4.2.2. Sermaye Piyasası Araçları	27
1.5. Kamusal Menkul Değerler Piyasası	32
1.5.1. Belli Başlı Kamusal Menkul Değerler	32
1.6. Türk Banka Sistemi	34
1.6.1. T.C. Merkez Bankası	34
1.6.2. Türk Banka Sisteminin Özellikleri	37
1.6.3. Türkiye'de Bankaların Denetimi	42
1.6.4. Mevduat ve Ticaret Bankaları	50
1.6.5. Kalkınma ve Yatırım Bankaları	52

İKİNCİ BÖLÜM

2.	TÜRKİYE'DE YABANCI BANKACILIGIN GELİSİMİ	56
2.1.	1847-1909 Döneminde Yabancı Bankacılık	56
2.1.1.	Osmanlı Bankası	59
2.1.2.	Diğer Yabancı Bankalar	64
2.1.3.	Yabancı Bankalar Subeleri	67
2.1.4.	Yabancı Bankalar ve Borçlanmalar	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	TÜRKİYE'DE YABANCI BANKACILIK	82
3.1.	Yabancı Bankalar ve Yabancı Bankacılığın Gelişimi	84
3.2.	Yabancı Bankaların Piyasa Yapısı	98
3.2.1.	Türkiye'ye Geliş Nedenleri	101
3.2.2.	Personel Eğitim Profili	102
3.2.3.	Uluslararası Finansal Ürünler	104
3.2.4.	Rekabet Avantajı Sağlayan Faktörler	106
3.2.5.	Pazarlama Stratejileri	108
3.2.6.	Fiyat Belirleme Sürecinde Temel Bileşenleri	109
3.2.7.	Müşteri Profili	110
3.3.	Yabancı Bankaların Türkiye'yi Tercih Sebepleri	112
3.3.1.	Gelişmekte Olan Ülkeler ve Yabancı Bankalar	112
3.3.2.	Türk Banka Sisteminde Uluslararası Bankacılık Olgusunun Yeniden Doğuşu	115
3.3.3.	Yabancı Bankaların Tasnifi	117

3.3.4. Türk Bankacılık Sisteminin Bazı Özellikleri, Sorunları ve Yabancı Bankalar	122
3.2.5. 24 Ocak Kararlarıyla Dışa Açılma Görüşünün Benimsenmesi	127
3.3.6. Türkiye'nin Yabancı Bankalar İçin Karlı Bir Alan Teşkil Etmesi	134
3.3.7. Politik İstikrar	136

SONUC

KAYNAKÇA

DZGEÇMİŞ

ÖZET

Bu çalışmada ilk önce finansal sisteme değinilmiş ve finansal aracılarn ekonomideki yeri anlatılmıştır. Daha sonra Türk finans sisteminden bahsedilmiş ve finansal piyasalar hakkında geniş bilgi verilmiştir. Borsalar ve tezgah üstü piyasalar ele alınmış ve para piyasası araçları hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra sermaye piyasasına değinilmiş ve sermaye piyasası araçları hakkında genel bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bu arada Türk Bankacılık sistemi ele alınmış ve Merkez Bankası dahil olmak üzere diğer bankalar (mevduat, ticaret, kalkınma ve yatırım) hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş ve Türk banka sisteminin özellikleri anlatılmıştır.

Bundan sonra Türkiye'de yabancı bankacılığın tarihçesi anlatılmaya çalışılmış ve ortaçağdan başlayarak Osmanlılar dönemindeki kurulmuş olan yabancı bankalara kadar geniş bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemede periyodik olarak yabancı bankaların ekonomideki yerlerine de değinilmiştir.

Daha sonra yabancı bankaların zaman içinde gelişimi üzerinde durulmuş ve 1980 öncesi ve sonrası dönem arasında mukayeseler yapılmıştır. 1980 sonrası iç ve dış ticaret hakkında ekonometrik incelemeler yapılmış ve yabancı bankaların ekonomideki payları hakkında bilgi verilmiştir. Bu arada Türk banka sisteminde önemli bir yer tutan yabancı bankaların neden Türkiye'yi seçtikleri de detaylı bir şekilde anlatılmıştır. En son olarak da Türk banka sisteminin sorunları ve Yabancı bankaların Türkiye'deki ve Türk banka

sistemindeki yeri ve önemi açıklanmaya çalışılmış ve ulus bankacılık ile yabancı bankacılık arasındaki tarihsel benzerlikler ve farklılıklar belirtilmiştir. Burada da Türkiye'nin stratejik, politik, ekonomik ve siyasi açıdan kadar önemli bir konumda olduğu geniş bir şekilde anlatıl çalışılmıştır.

GİRİŞ

Bankalar, finansal sistemin temel taşlarını oluşturan aracı kuruluşlardır. Bankalar, tasarrufları yatırımlara dönüştürmek, ekonomide kaynak dağılımını sağlamak, uluslararası sermaye akışını sağlamak ve etkili para politikası uygulamak gibi fonksiyonlara sahiptirler.

Bankacılık, tarihsel olarak yıllar itibarıyla değişimler ve gelişmeler göstermişlerdir. Bankacılık dışa kapalı, monoton hizmet veren bir görünümünden, uluslararası piyasalarda hizmet veren, gelişmiş telekomünikasyon ve bilgisayar ağlarıyla donatılmış modern hizmetler sunan, büyük mali ve organizasyonlar yapılarına sahip on-line hizmetler sunabilen bir duruma gelmişlerdir.

Ülkemizde de bankacılık sistemi uzun yıllardan beri değişim ve gelişim içinde bulunmaktadır. Bu değişimin en belirgin özellikleri de bankacılık sistemimizin tarihi bir parçasını oluşturan yabancı bankalarda görülmektedir.

Tarihsel olarak yabancı bankacılık veya bankalar Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahip bulunmaktadır. 1840'lı yıllarda görülmeye başlayan yabancı bankalar, Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan finansal ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmaya başlamıştır. Hazine ve Saray'a ödünç para verme, bazı kambiyo hizmetleri sunma, senet alım-satımı yapma, vergilerin iltizamını alma, bankalarına ait paraları değerlendirme, dış borç işlemlerini kolaylaştırma, para basma işlemlerini ayarlama, bazı

yatırımların finansmanını ve klasik bankacılık işlemleri yabancı bankaların ilgilendirdikleri temel faaliyet alanları olarak sürekli üzerinde durulmuştur.

Türkiye’de gerçek anlamda ilk bankacılığın yabancı bankalarla başlaması ve bir yabancı bankanın da uzun süre Merkez Bankası fonksiyonunu görmesi, yabancı bankaların önemini bir kat daha artırmaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında faaliyette bulunan yabancı bankalar, Osmanlı Devleti’nin son döneminde kurulan bankalardır. Kurulus amacı ortadan kaldığından ya da ekonomik nedenlerden dolayı bir kısmı piyasadan çekilmiştir.

1960’li yıllar yabancı bankaların Türkiye’ye yönelmelerinde dikkat çekici bir dönem olmuştur. Ekonominin dışa açılması, ekonomik ilişkilerde uluslararasılaşma oranının artması, uluslararası sermaye hareketlerinin teşviki ile liberal ekonomi ve ekonomi hukukuna ilişkin politikaların uygulanmaya başlanması yabancı bankacılığın gelişiminde önemli faktör olmuştur.

Öte yandan yabancı bankalar 1960 yılında 1642 kişi istihdam ederken 1990 yılında bu rakam 3012’ye ulaşmıştır. Bununla beraber, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemi içerisindeki payında önemli ölçüde bir artış görülmemiştir.

Kurumsal genişleme dikkatini çekerken, aktiflerdeki artış nispeten az olmuştur. Ancak sistem içindeki payları arttığından, bu değışken yabancı bankaların Türkiye’yi talep veya karlı gördüklerinin bir göstergesi olarak dikkate alınabilir.

Eube ve personel sayısındaki geliŒmeler ise tetikrarlı bir trend izlemiŒtir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ağphesiz yabancı bankaların büyük kısmının tek subeli ya da az subeli olmasıdır. Bazı Türk bankalarının da piyasadan çekilmesi bu tür bir görünümün diğer bir nedenidir. Bu tür bir analiz için, yabancı bankalarla Türk bankaları benzer ölçüde indirgenerek yapılacak karşılaŒtırmalar daha uygun olacaktır. Çünkü her iki bankacılık grubunun faaliyet alanı ve ihtisas konuları nisbeten farklılık göstermektedirler.

Bu çalışmada geçmiŒi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanan yabancı bankaların Türkiye ekonomisindeki gelişim trendi son 10 yıl dikkate alınarak, özellikle 1985'den sonraki trend analiz edilmeye çalışılmıştır. Yabancı bankaların Türkiye'ye geliş nedenleri, piyasa yapıları ve faaliyet alanları ekonometrik bir yaklaşımla incelenmiştir.

Gelişimin birinci bölümünde, finansal sistem, bankaların kaynak kullanım yapıları, Türk finans sistemi ve yapısı, finansal kurallar ve araçlar, finansal piyasalar, Türk banka sistemi ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak, 1980 yılına kadar geçen süre içinde yabancı bankaların faaliyet biçimleri, şubeleri, kredileri ve İmparatorluğun borçlanma sürecindeki rolleri tarihi bir sıra içinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, yabancı bankacılığın Türkiye'deki yeri ve önemi açıklanmaya çalışılmış, yabancı bankacılığın

gelişimi, sektörel dağılımları, müşteri-pazarlama ve personel eğitim profilleri üzerinde durulmuş ve yabancı bankaların Türkiye'yi tercih etmelerinin Türk banka sisteminde yaptığı etkiler olumlu ve olumsuz yönleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Yabancı bankaların Türkiye'yi tercih sebepleri, Türk banka sisteminde uluslararası bankacılık bilgisunun doğuşu ve Türkiye'nin yabancı bankalar için karlı bir alan oluşturmasındaki faktörler ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı imparatorluğundan bugüne kadar uzanan ve 1980 yılından sonra tekrar ülkemize gelmeye başlayan yabancı bankalar başta olmak üzere Türk finans sistemi ve piyasaları, Türk bankacılık sistemi ve özellikleri konularında bilgi edinmek isteyenlere yardımcı olabilmektir.

1. FINANSAL SİSTEM

1.1. Finansal Sistem Kavramı ve Unsurları

Bir ekonomide büyümenin sağlanabilmesi yatırım projelerinin finansmanına yönelik borçlanma yollarının iyi çalışmasına bağlıdır. Gelişme ve büyüme arzusundaki ekonomik birimler, gerçekleştirmeyi düşündükleri yatırım projeleri için gerekli finansal kaynakları otofinansman, yeniden sermaye koyma ve borçlanma seçeneklerinden birisiyle derleyebileceklerdir (1). Modern pazar ekonomilerinde, gerek ekonomik kalkınma için sermaye birikiminin oluşturulması ve gerekse gittikçe artan sermaye talebinin karşılanabilmesi için bu seçeneklerin değerlendirilebilmesi, büyük ölçüde o ülkenin finansal sisteminin yapısı ile işleyiş özelliklerine bağlı olacaktır (2).

Yatırım projelerinin finansmanında başvurulan bu üç finansal yolun en önemlisi borçlanmadır. Her ekonomide borçlanma ile finansman sağlama yolu vardır. Ancak, finansal açıdan önemli olan konu bir ekonomideki borçlanma yollarının açık olup olmadığı değil, bu akımın içinde gerçekleştiği finans sisteminin yapısının nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiği konusudur (3). Çünkü, fon akımı ekonomik aksiyonların en duyarlısı olarak kabul edilmekte ve yatırımların finansmanında maliyet unsurunun minimum düzeye

(1) Yüksel, A. Sait, Rodoplu, Gültekin, "Sermaye Piyasası", İstanbul, 1980, s.1

(2) Kuznets, Simon, "Capital in The Postward Economy", National Bureau of Economic Research, New York, 1961, s.16

(3) Brennan, Michael, "Theory of Economic Status", Second Edition, Prentice/Hall International Editions, London, 1970, s.10

çekilebilmesi için finansal sistemin yapısının düzgün, işleyişinin etkin olması gerekmektedir.

Finansal sistem ya da diğer adıyla finansal organizasyon bir ekonomideki fon akımının gerçekleştirilmesini sağlayan, dolaylı ve dolaysız olarak etkileyen, katkıda bulunan birçok unsurun oluşturduğu bir organizasyon olarak tanımlanabilir. Bu organizasyon içerisinde fon sunucular, fon kullanıcılar, finansal kurumlar, finansal araçlar, ve sistemi düzenleyen kurumlar yer alır.

Finansal kurumlar genel olarak, pazarlamacı kurumlar ve finansal araçlar olarak ikiye ayrılırlar. Bunlardan pazarlamacı kurumları; fon sunucuları ile fon kullanıcılarının finansal değişimde kullanılmak üzere yayınladıkları finansal araçlarının direkt olarak değişimine aracılık eden, özel sermaye piyasası içerisinde çalışan ve işlemleri dolaysız nitelikteki finansal araçlar üzerinde yoğunlaşan broker, dealer ve yatırım ortaklıklarıdır (4). Büyük bölümü mevduat ve ticaret bankalarından oluşan finansal araçlar ise, fon akımını gerçekleştiren ikinci alternatif kanaldır. Bu kanal içerisinde fonlar, fon sunucularından fon kullanıcılarına doğru dolaylı finansal araçlar yardımıyla aktarılır.

Bankaların buradaki işlevi; önce kendi adlarına yayınladıkları finansal araçları fon sunucularına satmak ve bu yolla derledikleri kaynakları kendilerinden borç isteyen yatırım projesi sahiplerinin finansal araçlarını yatırarak

(4) Kaufmann, George, "Money, The Financial System and The Economy, Second Edition", Chicago, 1977, s.53-56

transfer işlemini gerçekleştirmektedir. Böylece, işlem anında bankanın dolaylı finansal aracı yatırım sahiplerinin dolaysız finansal araçlarına tedavül etmektedir.

Bankalar dışındaki diğer finansal araçlar arasında; fonlarını menkul değer ihracı, kısa süreli borç senedleri yada mevduat bankaları kredileri yoluyla oluşturan tüketici finans kuruluşları; değişik türlerdeki sigorta poliçeleri satarak fon derleyen yaşam sigortaları; tasarruf sandıkları; emeklilik fonları gibi finansal kurumlar sayılabilir. (5)

Yukarıda değinilen finansal araçlar kanalıyla yapılan fon transferi işleminde iki akım aynı anda oluşmaktadır; Bunlardan birinci fon akımının yönü tasarruf sahiplerinden finansal araçlara, ikinci akımın yönü ise finansal araçlardan yatırım sahiplerine doğrudur.

1.2.FİNANSAL ARACILARIN EKONOMİK İŞLEMLERİ

Finansal aracılık, "ödünç verme arzusunadaki ekonomik birimlerin tasarruflarını dolaylı finansal araçlar yardımıyla toplayıp, bu yolla oluşturulan kaynakları ödünç alma arzusunadaki yatırım sahiplerinin dolaysız finansal araçlarına yatırarak, nihai tasarruf sahiplerinden nihai yatırım sahiplerine doğru fon akımı oluşturmak" biçiminde tanımlanmıştır. (6)

Finansal araçlar ile aracılığın olacağı etkinliği, transformasyon işlemi süresince oluşan yeni fonlar ile bu

(5) Kaufmann, s.53-56, Goldsmith, Raymond, "Financial structure and Development", Londra 1969

(6) Mangoletsis, A.D, "The Microeconomics of Indirect Finance" The Journal of Finance, Vol XXX, No:4, September 1975, s.1055

telemde kullanılan finansal araçların tasarruf ve yatırım sahibi ekonomik birimleri nitelik, nicelik ve fiyat gibi acılardan cezbedici özellikler taşımasına bağlıdır. Eğer transferin bu özellikleri her iki nihai kesim açısından rekabetsiz taşıyorsa, finansal aracılık kendisinden bekleneni veremeyeceğinden transfer kanalı daralacaktır.

Finansal araçlardan beklenen temel ekonomik işlev; ülkedeki refah düzeyinin yükseltilebilmesi için tasarruf-yatırım ilişkisini düzenlemek ve ödünç verilebilir nitelikteki fonları verimlilik düzeyi yüksek yatırım projeleri arasında dağıtmaktır.(7) Bu nedenle bir ekonomide, yüksek bir büyüme hızına erişebilmede ülke kaynaklarını verimliliği artırıcı biçimde kullanabilmede ve benzeri diğer ekonomik ve sosyal hedefleri gerçekleştirilmede finansal araçlara önemli görevler düşmektedir. Eğer araçlar bu görevlerini etkinlikle yerine getiremezlerse, kalkınma sürecinde yakınlılarla karşılaşılacaktır. Çünkü, girişimciler büyüme için gerekli miktarlarda ve arzulanan niteliklerdeki fonları bulamadıklarında ya planladıkları yatırım projelerinden vazgeçecekler veya bu projelerini istedikleri finansal ortamı buluncaya değin ertelemek zorunda kalacaklardır. Diğer yandan tasarruf sahipleri de, kendilerine finansal araçlarca sunulan değerlendirme

(7) Robinson, Roland. Financial Markets: "The Accumulation and Allocation of Wealth ", Mc.Graw Hill, New York 1974, s.9

seçeneklerini rantaal bulamadıklarından tasarruflarını atıl tutmak durumunda kalacaklar ve en azından gelir kaybına uğrayacaklardır.

Bir ekonomide bankaların yaptığı temel ekonomik işlev finansal arıcılıktır. Bu nedenle, çalışma içerisinde finansal aracılarn işlevleri bankaların işlevleri ile eş olarak ele alınmıştır.

Finansal aracılarn yada bankaların finansal sistem içerisinde iki önemli işlevi vardır:

- a-Ödünç verilebilir fonlar oluşturmak (pooling function)
- b- Oluşturulan fonları transfer etmek (transformation function)

Birinci işlev, hane halkı, devlet ve işletmelerin harcamaları esas gelir dilimlerinin bir yerde toplanması ve harmanlanmasıdır. İkinci işlev ise, ödünç verilebilir hale getirilen bu fonların finansman talebinde bulunan yatırım projeleri arasında paylaşılmasıdır. Bu iki işlev bir süreç olarak kabul edildiğinde, sürecin bir ucunda finansal acıkları süratle değişen iş adamlarının yatırım dengelerinin, diğer ucunda ise "gelecekleri" için uzun yıllar para biriktiren ekonomik birimlerin tasarruf dengelerinin olduğu görülür. (8) Paralarını gecici olarak bankalara aktaranlarla, buradan ödünç talebinde bulunanların miktar ve zaman tercihleri farklıdır. Bankanın buradaki ana işlevi bu dengeyi kurabilmektir.

Fon sunucuları ile fon kullanıcıları arasına girerek

(8) Raymond, P. Kent, "Money and Banking, Fifth Edition", Printed in U.S.A., Londra 1966, s.102

dolaylı finansman sürecini tamamlayan bankalar, transformasyon işlemi nedeniyle yatırım sahiplerinden aldıkları dolaysız finansal araçlara karşılık tasarruf sahiplerine kendi adlarına yayınladıkları dolaylı finansal araçları verirken, bu arada risk dönüşümü işlevini de yerine getirmektedirler. İstem anında yatırım sahiplerinin dolaysız finansal araçlarının bankaların dolaylı finansal araçlarına dönüşmesi, tasarruf sahipleri ile yatırım sahiplerinin likidite tercihlerinin farklı olmasındandır. (9) Bu yüzden, tasarruf sahiplerinin likidite tercihleri ile yatırım sahiplerinin likidite tercihleri arasındaki fark, hem fon miktarını hem de transferin bir fonksiyonu olarak ödünç işleminin fiyatını (faiz oranı) belirler. Nitekim dolaylı finansman sürecinde fon arz ve talebi, dolaysız finansman sürecinin aksine sadece finansal aracıya yani bankaya yöneliktir. (10)

Bankaların devreye girmemesi tasarruflarla yatırımlar arasındaki alternatif köprüünün ortadan kalması demektir. Böyle bir durumda, her iki nihai kesimin direkt olarak karşılışmaları gerekir ki, geniş bir ekonomik ortam içerisinde ve üstelik likidite dengeleri farklı olan bu kesimlerin anlaşarak transferi gerçekleştirebilmeleri mümkün değildir. (11)

Bankacılık sisteminin ekonomiye yapacağı ilk katkı; fonların oluşturulması, dönüştürülmesi ve dağıtımudur.

(9) Bourke, Philip, Kinsealia, R.P, "The Financial Services Revolution, An Irish Perspective", Dublin 1987, s.1-13

(10) Mangoletsis, s.1057

(11) Kaufmann, s.56

Transformasyon işlevi (12) olarak adlandırılan bu ana işlev dışında ve transfer işleminin gerçekleştirilmesi anında ortaya çıkan birtakım daha işlevler de vardır. Aşağıda sayılan bu işlevlerin tasarrufların özendirilerek artırılması, yatırım maliyetlerinin azaltılması, likidite ihtiyacının karşılanması, büyüme hızının yükseltilmesi gibi birçok hedeflere ulaşmada önemli katkıları vardır. (13)

Fon Arz ve Talebini Süre Yönünden Dengelemek: Bankaların fon derlerken kullandıkları dolaylı finansal araçlar (mevduat hesapları), yatırım sahiplerinin kendi adlarına yayınladıkları tahvil, hisse senedi, finansman bonosu gibi dolaysız finansal araçlardan daha geniş ve serbest bir vade dizisine sahiptir. Bir banka çok farklı sürelerle mevduat toplama, aynı şekilde çok değişik sürelerle kredi kullandırabilme planına sahiptir. Öte yandan, her tasarruf sahibi likidite düzeyi yüksek, kısa vadeli veya vadesiz finansal araçlara yatırım yapmak isterken; her fon kullanıcısı yatırım sahibi de bunun aksine olarak likidite düzeyi düşük, orta ve uzun vadeli finansal araçlarla fon derlemeyi arzu eder. Farklı likidite tercihlerine sahip bu iki nihai kesimin zaman dengesi transfer devresini tamamlayan bankaca kurulur.

Fon Arz ve Talebini Miktar Yönünden Dengelemek: Bankaların kendi adlarına yayınladıkları dolaylı finansal araçlar, yatırım projesi sahiplerinin borç derlemede

(12) Bourke, s.70

(13) Kaufmann, s.57-62

kullandıkları dolaysız finansal araçlardan çok daha geniş bir miktar dizisine sahiptir. Bu durum finansal aracıya çok farklı boyutlarda fon verme ve transfer etme kolaylığı sağlar. Nitekim, bir banka, en küçüğünden en büyüğüne kadar her dilimde mevduat kabul eder, kaynakları ölçüsünde her miktarda kredi sağlar. Bankaların küçük tasarruf dilimlerini birleştirerek farklı miktar bileşimleri oluşturabilmeleri, her iki kesime; bir yandan tasarruf sahiplerine en küçük dilimlerden en büyük dilimlere kadar her boyuttaki tasarruflarını değerlendirebilme fırsatı verirken; öte yandan, yatırım sahipleri için de, projelerin büyüklüğüne göre gerekli olan çok değişik boyutlardaki krediyi bulabilme fırsatı doğmuş olur.

Bankaların kaynak-kullanım yapılarını kendi istekleri doğrultusunda değişik miktar kombinasyonlarına sokabilmeleri, en büyüğünden en küçüğüne kadar tüm yatırım projelerinin finansman ihtiyaçlarının giderilmesi yönünden çok önemli bir sorunun ortadan kaldırılması demektir. Küçük dilimlerdeki tasarruflardan geniş hacimli fonlar yaratmak, ülkede finanse edilmesi gereken büyük yatırım projeleri açısından daha da önemlidir.

Riskin Düşürülmesi: Tasarruf sahipleri açısından finansal araçları temsil eden dolaylı finansal araçlara yapılan yatırım, yatırım sahiplerinin dolaysız finansal araçlarına yapılan yatırımdan daha az risk taşır. Buradaki risk, verilen borcun geri alınamaması ile yatırım yapılan finansal aracın değer kaybetme tehlikelerini birlikte ifade

atmaktadır.

Dolaylı finansal araçları yatırım yapmak tasarruf sahiplerinin riskini minimize ederken, aynı zamanda, finansal aracı banka da çok değişik miktar ve özelliklerdeki varlıklara dayanarak plasman yapabilme gücüne sahip olduğundan kendi riskini düşürebilmektedir. Çünkü, bankalar yatırım sahiplerinin kredi değerliliklerini tasarruf sahiplerinden daha iyi ölçebilirler. Bu durum fon transferinin geri dönüş riski ile birlikte transferin maliyetinin (net faiz maliyeti) azaltılması, yine bunun yanında ekonomideki verimsiz yatırım projelerinin engellenmesi demektir.

Sermaye Maliyetini Azaltmak: Transformasyon işleminde, işleme konu olan finansal araçlar genellikle sabit bir faiz oranını içerirler. Bu yüzden bankalar çalışmalarını para maliyeti ve geliri, yani faiz oranları üzerinde yoğunlaştırmışlardır. İşlemin faiz oranlarıyla yapılması, bir yandan tasarruf sahiplerinin faiz gelirlerinin artması, diğer yandan ise yatırım sahiplerinin finansman maliyetlerinin azalması sonucunu doğurur. Çünkü finansal araçların devrede olmadığı dolaysız (direkt) finansman yolunda, tasarruf sahiplerinin ödünç verecekleri tasarruflardan elde edebilecekleri net faiz geliri; pazar faiz oranından ödünç verebilmek için yapılması gereken finansal araştırma maliyetleri ile yine böyle bir finansmanın içerdiği riskin karşılığı olan risk priminin düşülmesi sonucunda kalan kısım olacaktır. Benzer şekilde, yatırım sahipleri için sermaye

maliyeti (faiz maliyeti), pazar faiz oranına borç olmak için katlanılacak araştırma maliyetinin eklenmesiyle yükselecektir.

Bankaların devrede olduğu dolaylı finansman yolunda, dolaysız finansman yoluna kıyasla kredinin geri dönüş riski daha düşük, finansal araştırma maliyetleri yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, dolaylı finansman yolunda tasarruf sahiplerinin net faiz gelirleri daha yüksek, yatırım sahiplerinin sermaye maliyetleri ise daha düşüktür.

Üçüncü Verilebilir Fon Hacminin Genişletilmesi:

Bankaların devrede olmadığı dolaysız finansman yoluyla yapılan transfer işleminde, brüt denge faizi ile net faiz gelir ve maliyeti arasındaki marjın fazla olması nedeniyle fon arz ve talebinin faiz oranları karşısındaki duyarlılığı da yüksek olur. Bankaların devreye girmesiyle, brüt denge faizi ile net faiz gelir ve maliyeti arasındaki marjın daralması ve böylece ekonomideki faiz oranlarının her iki nihai ekonomik kesim açısından daha uygun düzeylere gelmesi, daha önce özel sermaye piyasasında yer alan fonların bir bölümünün bu ikinci alternatif piyasaya kaymasına neden olur. Piyasalar arasında oluşan fon akımı, her iki piyasadaki net faiz oranları eşitleninceye kadar devam eder. Eğer bu eşitlik sağlanamazsa ya da zaman içerisinde denge bozulursa, akım faiz oranlarının düşük olduğu piyasadan yüksek olduğu piyasaya doğru devam eder. (14)

(14) Kaufmann, s.62-63

Öte yandan, dolaylı finansman yoluyla bankacılık sisteminde toplanan fon hacmi özel sermaye piyasasından çekilen fon hacminden daha büyük olacaktır. Herşeyden önce bilgi kayıplarının ortadan kalkması, her gelir grubuna çok değişik tasarruf seçeneklerinin sunulabilmesi, yaygın subeler aracılığıyla en ücra köşelerdeki tasarruf sahiplerine ulaşabilme ve diğer sunulan kolaylıklar nedeniyle, daha önce özel sermaye piyasasında yer almayıp ekonomide atıl durumda tutulan bir kısım tasarrufların da finansal sisteme çekilebilmesi söz konusudur. Atıl durumdaki tasarrufların sisteme çekilmesi ekonomideki ödünç verilebilir fon hacminin genişlemesi demektir. (15)

Buraya kadar teorik açıdan ele alınarak açıklanmaya çalışılan konular, finansal araçların büyüme ve yaygınlaşmalarının ekonomideki tasarruf ve yatırım düzeylerini yükseltebileceği yönündedir. Bu olgu, finansal aracılığın ve dolayısıyla bankaların ekonomik kalkınmaya yapacağı birinci katkıdır. Ödünç verilebilir fonların artırılmasındaki başarı ise, finansal aracının fon sunucu ve fon kullanıcı kesimlere uygulayacağı net faiz oranları arasındaki marjın minimuma inmesine ve her iki kesimce aranılan likidite düzeyinin dengelenmesine bağlı olacaktır.

Kısa dönemde, çeşitli tipteki finansal araçlar arasında, değişik derecelerdeki tekeli ve oligopolcü rekabeti sağlayamayan kamu düzenlemelerinin bulunduğu

(15) Polakoff, E.Murray-Durkin, A. and Others, "Financial Institutions and Markets", Second Edition, Boston 1981, s.14

Ülkelerde, faiz oranları arasındaki bu marjın daraltılamayacağı kanısı yaygındır. (16) Finansal aracılığın etkinliğini azaltan böyle bir ortam, ancak aracılar arasındaki rekabet derecesinin yükseltilmesi yoluyla sistematik bir biçimde ortadan kaldırılabilir.

Finansal araçların makro ekonomik açıdan ikinci ana işlevi, varolan veya türlü çapalarla finans sistemine çekilebilen kaynakların ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak alan ve sektörlerle yönlendirilmesidir. Kalkınmayı besleyecek kaynakların artırılmasındaki zorluklar bellidir. Finansal araçlar kadar ülkenin gelir düzeyi, gelişmişlik derecesi, tasarruf sahiplerinin bilinç düzeyleri gibi birçok unsurun da rolü vardır.

Kaynakların ekonomik kalkınmayı besleyecek ve destekleyecek alanlara yönlendirilmesi gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunudur. Kit kaynaklarının verimli yatırım projeleri arasında dağıtımı esasen piyasa ekonomisi içerisinde otomatik olarak çözümlenmesi gereken, ancak çeşitli nedenlerle bir türlü halledilemeyen bir konudur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden büyüme hızının sadece tasarruf edilen ve yatırıma dönüştürülen gelir düzeyine bağlı olmadığı; bunun yanında, tasarruf edilen gelir diliminin yatırım fırsatları arasındaki dağılımına etkinlik kazandırılmadığı da gözlenen bir durumdur. (17) Oysa, sağlıklı bir büyüme hızına ulaşmanın bir yolu reel tasarruf

(16) Polakoff, s.14

(17) Polakoff, s.14

hacminin artırılması ise, diğer yolu sermaye stoğuna ilave edilen net gelir diliminin genişletilmesidir. Rekabetçi pazar ekonomilerinde bu durum, faiz oranlarıyla sınırlandırılan yatırım fonlarının ekonominin değişik sektörlerindeki fon talepleriyle kombine edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu arada, uygulanmakta olan faiz oranlarının da tasarrufların riske göre toleransı olan ve reel getiriye sahip yatırım projelerinin akışını sağlayacak düzeylerde bulunması gerekmektedir. Böylece, sabit ve reel getiriye sahip tasarruf hacmi, sonunda daha yüksek bir getiri ve verimlilikle sahip yatırım projeleri içerisinde tanımlanabilecektir. Bu durum sağlıklı bir büyüme hızına ulaşmak demektir. Aksi durumda, finansal kaynakların verimsiz yatırım projeleri arasında dağılımıyla, gelecekte ortaya çıkacak olan gelir yetersizliği ve siverissiz finansman ortamı ekonomik büyümeyi yavaşlatacak nefes düzeyi düşecektir.

Yukarıda bahsedilen tüm bu nedenlerden ötürü, finans piyasalarının gelişmişlik derecelerinin bir ülkenin sanayileşme sürecini kısaltacağı kabul edilmiştir. Görüşlerin odaklaştığı başlıca iki nokta, ekonomik büyüme ve kalkınma süreci içerisinde finans sektöründe reel sektörlerle birlikte gelişme göstermesi, yatırıma döndürülebilir fonların verimli projelere en basit yolla ve asgari kaynak maliyeti ile aktarılmasıdır. (18)

(18) Demingil, Demir, Alkin Erdoğan, "1983 Yılı Başında Bankacılık Sektörü, Sorunlar, Gelişmeler ve Çözüm Önerileri", Yeni İş Dünyası Dergisi, Temmuz 1983, s.28

1.3.TURK FINANS SİSTEMİ YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

1.3.1.Fon Sunucu ve Kullanıcı Kesimleri

Türk finans sistemi açısından fon sunucuları, sisteme fon arz eden yurtdışı ve yurtiçi tasarruf sahipleridir. Fon kullanıcıları ise, sistemden fon talep eden yatırım sahipleridir.

Türkiye’de finansal kesim analizlerinde, fon sunucu ve kullanıcıları ekonomik kesim olarak adlandırılmaktadır. Merkez Bankasının analizlerinde, Türkiye’deki ekonomik kesim aşağıdaki gibi bölümlendirilmiştir:

a. Kamu Kesimi

- Kamu idareleri
- Kamu Girişimleri (İDT ve KİT’ler)

b. Özel Kesim

- Özel Girişimler
- Hane Halkı
- Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar

c. Yurtdışı Kesimi

2. Finansal Kurallar

Finansal kurallar, Türk finans sistemindeki finansal ilişkileri düzenleyen tüm yasal ve icari düzenlemelerdir. Bunların başlıcaları; bankacılık kesimini düzenleyen Bankalar Kanunu, sermaye piyasasını düzenleyen Sermaye Piyasası Kanunu Ödünç Para Verme İleri Kanunu (Ö.P.V.İ.K), Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu (T.T.K), T.C. Merkez Bankası Kanunu ile bu konu üzerinde düzenleyici hükmü olan tebliğler, kararnameleler, talimatnameler, örf ve adetlerdir.

1.3.3. Finansal Araçlar

Transformasyon işleminde kullanılan dolaylı ve dolaysız nitelikteki finansal araçlardır. Bunların en önemlileri; hisse senedi, tahvil, emtia senedi, bono, polise, çek, hazine bonosu, devlet tahvili, kredi kartı, banka kartı, mevduat hesapları, mevduat sertifikaları, kar ortaklığı belgeleri (K.O.B), gelir ortaklığı senetleri, finansman bonoları, banknotlar ve piyasada işlerlikte olan, kullanım alanı bulunan diğer belgelerdir. Bu araçlara finans sisteminin gelişimine ve ortaya çıkan ihtiyaçlarına bağlı olarak zaman içerisinde yenileri de katılmaktadır.

1.3.4. Finansal Kurumlar

Finansal sistemin en önemli unsuru olan finansal kurumlar bazı yazarlarca finansal sistem, mali kesim ya da finansal araçlarla eşanlamlı kullanılmaktadır. (19)

Uluslararası finans kuruluşlarının Türk finans sistemi üzerindeki analizlerinde finansal kurumlar sistemdeki önemlerine göre şöyle sıralanmıştır: (20)

- a. Bankacılık Kesimi
- b. Sigortalar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları (S.G.K), Emeklilik Fonları, Banka Emekli Sandıkları, (O.Y.A.K)
- c. Özel Sigorta Şirketleri
- d. Kredi Kooperatifleri

(19) Goldsmith, Raymond, "Financial Structure and Development" London 1969, s.15, Artun, Tuncay, "Türkiye'de Bankacılık" İstanbul 1980, s.53-54, T.C. Merkez Bankası Bültenleri

(20) The World Bank, "Document of The World Bank, Turkey Industrialization and Trade Strategy", Europe Middle East and North Africa Region, Şubat 1982, s.110-117

e. Sermaye Piyasası

f. Organize Olmamış Para Piyasası

Merkez Bankası'nın ekonomik bültenlerinde Türk finans sistemi ile finansal kurumlar esaslamı olarak kullanılmakta, sistemi oluşturan kurumlar finansal sektör ya da mali kesim kavramlarıyla ifade edilmektedirler.

Bankaca yapılan analizlerde finansal kurumlar mali kesim başlığı altında şu kısımlara ayrılmaktadır: (21)

a. Bankacılık kesimi

aa. Parasal yetki kurumları

1. T.C. Merkez Bankası

2. Hazine

ab. Mevduat Bankaları

1. Kamu kesimi mevduat bankaları

2. Özel kesim mevduat bankaları

b. Diğer mali kuruluşlar

ba. Kalkınma ve yatırım bankaları

bb. Sosyal güvenlik kurumları (T.C. Emekli Sandığı,
Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu)

bc. Sigorta şirketleri

bd. Kooperatifler

be. Toplu tasarruf kuruluşları

Türk finans sisteminde yer alan finansal kurumlar arasında kamu ve özel kesim mevduat ve ticaret bankalarının ağırlıklı bir yeri vardır. Mevduat ve ticaret bankaları

dışında kalan finansal kurumlar arasında ise sadece Sosyal Güvenlik Kuruluşları kayda değer finansal varlıklara sahiptirler. Bununla birlikte, bu kuruluşların varlıklarının önemli bir bölümü de mevduat ve ticari bankaları ile kamu kesimi kalkınma ve yatırım bankaları tanvillerinden oluşmaktadır.

Ekonomide fon akımının gerçekleştiği ikinci alternatif kanal olan sermaye piyasası, son yıllardaki gelişimiyle Türk finans sistemi içerisinde belirli bir yer edinmekle birlikte, halen bankacılık kesimine kıyasla yeterince önem kazanmamıştır. Bu kesim içerisinde yer alan diğer mali kurumların sistem içerisindeki payı oldukça azdır. Tam yerlerini saptamak mümkün olmamakla birlikte, sermaye piyasası içerisinde faaliyet gösteren özel sigorta şirketleri kooperatifler ve toplu tasarruf kuruluşlarının finansal güçlerinin birbirlerine yakın olduğu söylenebilir.

Menkul değerler piyasası son derece karmaşık bir yapıdadır. Menkul değer alıcılarının ekonominin sektörlerini, politik ve ekonomik olayları, dünya konjonktürünü çeşitli mevzuat değişikliklerini izlemeleri son derece zordur. Özellikle küçük tasarruf sahiplerinin oluşturdukları portföyler risk faktörüne daha açıktır.

Öte yandan menkul değer ihrac edenlerin de yardımcı kurumlara ve aracılar gereksinimleri vardır. Menkul değer ihracı için uygun anı saptamak, en son alıcılarla ilişki kurmak, pazarlama, satış, alıcılara güven vermek gibi konularda aracı kurumlara gereksinim vardır. Yardımcı kuruluşlar olarak

aracı kurumlar yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları gibi kolektif yatırım kuruluşlarını sayabiliriz.

Sermaye piyasasında aracılar birincil piyasada yani yeni menkul değerlerin ihracında, ikincil piyasada yani daha önce ihraç edilmiş değerlerin alım satımında aracılık yapmaktadır. Aslında bu ikinci grup işlevlerin artık sermaye piyasasıyla pek de ilgisi yoktur. Temelde aracılık bir pazarlama işlemidir. Aracı Kuruluş menkul değerleri ihracı eden firmaya karşı bazı yükümlülöklere de girebilir. Bu durumda "Underwriting" (Taahhütlü pazarlama) söz konusudur. Taahhüt, kesin satış ve kesin alım taahhütleri şeklinde olmalıdır. Kesin satış taahhüdünde menkul değerlerin tümü satılmıyorsa, geri kalan menkul kıymetleri aracı kuruluş kendisi satın alır. Taahhüt ikinci planda olduğu için buna "Stand-by Underwriting" denilmektedir. Aracı Kuruluş satılacak menkul değerleri önce kendisi belli bir ödeme planı içinde satın alabilir. Daha sonra bu menkul değerleri pazarlamaya çalışır. Aracı Kuruluşlar böyle bir işe başka aracılarda birlikte bir konsorsiyum oluşturarak da girişebilirler.

1.4. FINANSAL PIYASALAR

1.4.1. FINANSAL PIYASALARIN YAPISI

Finansal piyasaların yapısını ortaya koyabilmek için bazı sınıflandırmalardan yararlanılmaktadır.

A) BORÇ ve PAY SENEDİ PIYASALARI:

Finansal piyasalardan bir firma veya bir kişinin fon elde etmesinin iki yolu vardır. Bunların en yaygınlarından birisi bir tahvil ya da ipotekli borç senedi gibi borç aracı

tıracıdır. Bir borç aracının vadesi bir yıl ya da daha az ise bu borç aracı kısa vadeli'dir. Eğer borç aracının vadesi 10 yılda daha uzunsa bu borç aracı uzun vadeli'dir. Eğer borç aracının vadesi 1 yıl ile 10 yıl arasında ise bu borç aracı orta vadeli'dir. Fon elde etmenin ikinci yolu pay senedi tıracıdır. Eğer bir kimse bir şirketin 1.000.000'lik sermayesinden bir pay satın alırsa, o kimse firmanın net gelirinin ve aktiflerinin milyonda birine sahip olacaktır.

B) BİRİNCİL VE İKİNCİL PİYASALAR:

Birincil piyasa yeni çıkarılmış tahvil, pay senedi gibi bir menkul kıymetin şirketler ya da hükümet tarafından ilk alıcılara satıldığı bir finansal piyasadır. İkincil Piyasa daha önce çıkarılmış menkul kıymetlerin alınıp satıldığı bir finansal piyasadır. Birincil piyasalar halk tarafından iyi bilinmez çünkü menkul kıymetlerin ilk satın alıcılara satışı kapalı kapılar arkaasında olur.

New York ve Amerikan Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul menkul kıymetler gibi borsalar daha önce çıkarılmış pay senedlerinin alınıp satıldığı ikincil piyasalardır. İkincil piyasalarla ilgili diğer örnekler döviz piyasaları, gelecekteki piyasalar ve opsiyon piyasalarıdır. Bir kimse ikincil piyasada bir menkul kıymet satın alırsa, menkul kıymet çıkan şirketin eline herhangi bir şekilde fon geçmez. Bir şirkete ait menkul kıymet ancak birincil piyasada satılırsa firmanın eline fon geçer.

İkincil piyasalar iki yönden katkı sağlar. Birincisi, ikincil piyasalar nakit sağlamak için finansal araçların

satışını kolaylaştırır. Bir diğer deyişle finansal araçların daha likit olmasını sağlar. İkincisi menkul kıymeti ihraç eden firmanın birincil piyasada satacağı menkul kıymetin fiyatını belirler. Birincil piyasada menkul kıymet satın alan firmalar bunları ihraç eden firmalara yalnızca ikincil piyasada oluşan fiyatı ödemek isteyecektir. İkincil piyasada fiyatlar ne kadar yüksekse, birincil piyasada menkul kıymetini satan firma o kadar yüksek fiyat koyacak, dolayısıyla eline geçecek sermaye miktarı o kadar büyük olacaktır. O halde menkul kıymet ihraç eden firmalar için ikincil piyasalardaki koşullar daha uygundur. Bu nedenle finansal piyasaları incelerken birincil piyasalara göre ikincil piyasalar üzerinde yoğunlaşmak daha önemlidir.

Dereceleri değişik değişik de olsa menkul değerlerde geleceğe dönük bir belirsizlik vardır. Tahvillerde vade, yatırılan para ve faiz oranı bellidir. Tahvillerle ilgili belirsizlikleride faiz oranlarının değişmesi ve tahvili çıkaran firmanın durumunun kötüleşmesi sonucu ortaya çıkar. Fay senetlerinin belirsizliği tahvile göre daha fazladır. Bu nedenle borsa ile ilişkisi tahvile göre daha fazladır. Menkul kıymetlerin geleceğe dönük olarak taşıdığı belirsizlik menkul değerlerin değerlerinin düşmesine yada yükselmesine sebep olmaktadır. Bu durumda menkul değerleri satın alanlar kazançlı ya da kayıplı çıkmaktadır. Dolayısıyla menkul değerler spekülasyon yapılmaya çok elverişlidir. Spekülasyon ise çok küçük fiyat oynamalarından yararlanmaya hızlı karar vermeye dayalı bir iş olduğundan bütün bunlara olanak sağlayan bir piyasa örgütlen-

mesi bir diğer deyişle borsa doğmuştur.

D) BORSALAR ve TEZGAH ÜSTÜ PIYASALARI:

İkincil piyasalar iki şekilde organize edilebilir. Birincisi borsa oluşturulmasıdır. Burada merkezi bir yerde menkul kıymet alıcıları ve satıcıları (ya da onların brokerleri) karşılaşır. Pay senetleri alanında New York ve A.B.D Chicago Board of Trade, organize borsalar için en önde gelen örneklerdir. İkincil bir piyasayı organize etmenin diğer yöntemi bir tezgah üstü piyasaya (Over-the-counter market) sahip olmaktır. Bu piyasada çeşitli mahallerde tezgah üstünde kendisine menkul kıymet almak ya da satmak isteyen kişilerle, alım satım yapmaya hazır olan ve bir menkul değer stoğu olan dealer'lar faaliyet gösterir. Tezgah üstü dealerları birbirleriyle bilgisizce ağıyla bağlantılı olduğu için menkul değerlerin fiyatlarını bilmezler ve bu piyasa çok rekabetçi koşullarda işlediği için menkul kıymetlerin fiyatları organize borsalarla oluşanlardan çok fazla farklı değildir. Borsalarda eğer mal borsaları söz konusu ise alıverişiler örnek üzerinden, menkul kıymet borsaları ise borsaya kote ettirilmiş tahvil ve hisse senetleri örneğe bile gerek olmaksızın alınıp ve satılır. Borsada menkul değer alım satımı doğrudan bu menkul kıymetleri ellerinde bulunduranlar tarafından değil onların adına brokerler ya da banka uzmanı kişilerce yapılır. Kendi nam ve hesabına işlem yapanlar da vardır. Bunlara "Jobber" denir. Son zamanlarda jobberler yerlerini "Market Maker"lara (Piyasa düzenleyicilere) bırakmaktadır. Piyasa düzenleyiciler menkul değerlerin

fiyatları düşük iken alıp yüksekten satış yaparlar. Onların bu davranışları fiyatların istikrar kazanmasına katkıda bulunur. Genel olarak pay senedi alan bir kişi bir temettü elde etmek ve menkul kıymetini daha yüksek fiyatla satarak sermaye kazancı sağlamak ister. Genelde borsada fiyatların yükselceği gibi bir hava iyimser havadır. Buna 'boga davranışı' denir. Tersine fiyatların düşüşü yönündeki havaya da kötümser hava ya da 'ayı davranışı' denir.

D) PARA VE SERMAYE PIYASASI

Finansal piyasaları para ve sermaye piyasaları olarak iki grupta inceleyebiliriz. Para piyasası deyiminden ilk bakışta paranın el değiştirdiği yer gibi bir anlam çıkmaktadır. Oysa para piyasaları vadeleri bir yıl ya da daha kısa süreli menkul değerler ve krediler için kullanılmaktadır. Bu tür menkul değer ve krediler çok yakın bir gelecekte paraya dönüşeceklerinden para çok yakındır. Para piyasasında işlemlerin yapıldığı özel bir yer yoktur. Para piyasasının üç özelliği vardır:

1. Kredi ve borçların geri ödenmeme riski çok azdır.
2. Vadeler kısadır.
3. Ödünçlerin paraya dönüştürülme maliyeti düşüktür.

Para piyasası menkul kıymetleri, uzun vadeli sermaye piyasası menkul kıymetlerinden daha fazla alınıp satılır. Bu nedenle daha likittirler. Ayrıca kısa vadeli menkul kıymetlerin fiyatlarındaki dalgalanma uzun vadeli menkul kıymetlerin fiyatlarındaki dalgalanmadan daha azdır. Bunun sonucu olarak şirketler ve bankalar faiz geliri elde etmek

icin bu piyasayı tercih ederler.Fay senetleri ve uzun vadeli tahviller gibi sermaye piyasası menkul kıymetlerini çoğu kez sigorta şirketleri,emeklilik fonları gibi finansal araçılar tutarlar.Bu tür menkul kıymetlerin getiri miktarı ile ilgili belirsizlik daha azdır.

1.4.2. FINANSAL PIYASA ARAÇLARI

1.4.2.1. PARA PIYASASI ARAÇLARI

Yukarıda da belirtildiği üzere para piyasasında genellikle bir yıla kadar olan,bir diğer deyişle kısa vadeli fon arz ve talebiyle ilgili gereksinimler karşılanır.Para piyasasında vadelerin kısa olması nedeniyle bu piyasada alınıp satılan borç araçlarının art fiyatlarında fazlaca dalgalanma olmaz.Dolayısıyla para piyasası araçlarının riski azdır.Belli başlı para piyasası araçları şunlardır:

1.Hazine Bonoları

Kısa vadeli bir borç aletidir.Vadeler 3-6-9 ay olmak üzere bir yılın altındadır.Üzerinde faiz kuponu yoktur.Ancak başlangıçta iskontolu olarak satıldığından fiilen bir faiz ödemesi söz konusudur.Ülkemizde Hazine Bonosu genel olarak başta Merkez Bankası olmak üzere banka ve diğer mali kurumlara satılmaktadır.Ülkemizde hazine bonoları devletin balgalı borçları içinde yer alır.

Ülkemizde Kamu İktisadi Kuruluşları ve Toprak Mahsulleri Ofisi gibi iktisadi alanda çalışan katma bütçeli kuruluşlarca düzenlenen,hazinenin kefaletini taşıyan ve bu şekilde Merkez Bankasından avans alınan bonolar vardır.Bunlara Hazine Kefaletini Haiz Banka denir.

Hazine Bonoları ve Hazine Kefaletini Haic Bonolar devletin iç istikraz senetleri içinde yer alır. iç istikraz senetleri namiline düzenlenmekte ve ihale ile satılmaktadır.

2.Ciro Edilebilir Mevduat Sertifikası

Bankalara belli bir vade için yatırılan paralar karşılığında, mevduat saahibine yatırdığı paranın tutarını ve vadesini göstermek üzere verilen hamiline yazılı bir belgedir. Bu belge rahatlıkla kullanılabilmekte ve bankalara devredilebilmektedir. Devredilebilir olması mevduat sertifikasının (Certificate of Deposit ya da kısaca CD) en önemli özelliğidir. Böylece mevduat sahibi belirli bir parayı bankaya vadeli olarak yatırarak bir yandan bankaya fon sağlarken öte yandan kendisine gelir sağlamaktadır. Gerekliğinde hesap sahibi vadesini beklemeden mevduat sertifikasını bankasına devredip parasını geri alabilmektedir. Böylece kişi hem vadeli mevduatın sağladığı faiz getirisinden hem de vadesiz mevduatın sağladığı fonlarını başkalarına kolayca aktarabilme avantajından yararlanmaktadır. A.B.D.'de mevduat sertifikalarının alınıp satıldığı sayısız piyasa vardır. Mevduat sertifikalarının aslında ciro edilebilen ve edilemeyen olmak üzere iki türü vardır. Ciro edilemeyen mevduat sertifikalarının geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Ciro edilebilir mevduat sertifikaları uygulanan sıkı politikalarına karşı 1960'lı yıllarda ortaya çıkarılır. Mevduat sertifikaları genellikle 6 ay ya da 1 yıl olarak düzenlenmektedir. Mevduat sertifikaları birer kıymetli evrak niteliğindedir ve bu kağıtların kuponlu olarak

munafaka edilme ve menkul değerlerin kararlaştırılan vadede geri satın alınacağına dair taahhüdü taşıyan bir makbuz müsteriye geri verilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yasasının 52. maddesine göre ülkemizde repo işlemini yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yapabilir. Ancak yabancı bankaların öncülüğü ile başlayan repo işlemleri Türk banka sektöründe de uygulanmaya başlamıştır. Böylece T.C. Merkez Bankası ve ticari bankalar repo işlemiyle fon toplanabilmekte, gerçek kişiler, ticari şirketler, sigorta şirketleri, bankalar ve diğer tüzel kişiler, repo yoluyla fonlarını değerlendirme olanağı bulunmaktadır. Bir ticari banka repo ile sağladığı fonu ters repo yaparak daha yüksek faizle değerlendirme olanağına sahiptir. Böyle ki, bankalar repo ile elde ettikleri fonları kendi aralarında ya da T.C. Merkez Bankasında ters repo ile değerlendirerek kendilerine getiri sağlayabilmektedir.

3. Banka Kabulü (Banker's Acceptances)

Bu para piyasası aracı, uluslararası ticaret süreci içinde yaratılmaktadır ve birkaç yüzyıldır kullanılmaktadır. Banka akseptansı bir firma tarafından tanzim edilen gelecekteki belli bir tarihte ödenen bir tür bonodur. Banka, üzerine çekilecek polisyeyi kabul ederek ya da kabul edildi kasaını koyarak firma yerine kendi ticarını koymaktadır. Banka bunu piyaset kendisi için borç sağlamak amacıyla da düzenleyebilir, para piyasasında alıp satılabilir ve iskontoya tabi tutulabilir. Banka kabulü özellikle dış ticaretin finansmanına katkıda bulunmakta ve bankalara elverişli

koşullarda fon sağlama olanagı vermektedir.

6.Banka Bonoları

Banka bonoları bir bankanın borçlu sıfatıyla düzenlediği emre munarrer bir senettir.Sermaye piyasası kurulunun izni çerçevesinde halka arz olunur.Vadeleri en az 90 en çok 360 gün olabilir.Bankalarca 1 yıl vadeli tasarruf mevduatına uygulanan faiz oranının (1.1) katsayısı ile carpılması ile bulunacak faiz oranından daha yüksek faiz geliri sağlayamaz. Satış anında geçerli faiz oranıyla iskonto edilmiş fiyat üzerinden satışa sunulur.

7.Para Piyasası Ortak Fonları

Cesitli para piyasası araçlarından oluşturulan bir portföye tasarruf sahiplerinin belirli paralar karşılığında katılımını sağlayan bir araçtır.

8.Eurodolarlar

Eurodolar ABD dışındaki yabancı bankalara ya da ABD bankalarının, dış ülkelerdeki şubelerine yatırılan ABD dolarına denilmektedir.ABD bankaları bu mevduatlardan gereksinim duyduğunda diğer bankalardan ya da kendi şubelerinden ödünç alabilmektedir.

9.Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler (VDMK)

Firmalar ve bankaların alacaklarını karşılık göstererek çıkardıkları,belirli bir faiz içeren ve alacakların vadesinden önce paraya çevrilmesine olanak veren menkul kıymetlerdir.

1.4.2.2. SERMAYE PIYASASI ARAÇLARI

Sermaye piyasasında da tıpkı para piyasasında olduğu gibi bir enformasyon sorunu ve kredi faiz oranı ve likidite riski vardır. Kuşkusuz uzun vadeli menkul kıymetlerin her birinin risk ve likidite derecelerini birbirlerinden farklı ve değişkendir. Genel olarak vadeleri bir ile bir buçuk yıldan daha uzun olan menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ve kredilerin verildiği piyasalara sermaye piyasası denilmektedir.

1. Borç Piyasası Araçları

Uzun vadeli fonlara firmaların gereksinimi sermaye harcamalarıyla kendi içsel fonları arasındaki acığın pay senedi satışı yerine borç senedi satışı yoluyla karşılanmasından doğmaktadır. Borçlanmayla ilgili menkul kıymetler gelecekteki belli bir tarihte sabit bir ödeme yapılacağını vurgular. Uzun vadeli serbest borçlar güvenceli ya da güvencesiz olabilir.

a. Güvence altına alınmamış borçlar

Borç piyasası özel ve kamusal olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Uzun vadeli piyasada özel ve kamusal plasman arasındaki ayırım kısa vadeli piyasadaki banka ödünçleriyle finansman bonoları arasındaki ayırımla paralellik gösterir. Özel plasmanlar doğrudan doğruya kredibilitesi olan ve iyi performans gösteren finansal kurumlara satılır. Kamusal borç ihracı enformasyon gereğini, önemli düzeyde sabit maliyetleri içerir.

b. Güvence altına alınmış borçlar

b.1.İpotekli borç senedi

İpotekli borç senedi hane halkı ya da firmaların konut, arsa ve diğer reel yapıları satın almaları için verilen bir ödüncüdür.Bu ödüncüde yapılan ya da arz edilen ödüncün teminatıdır.İpotekli borç senetleri bu anlamda ipotekli tahvildir.Batı ülkelerinde özellikle toplu konut projelerinin finansmanında önemli olan ipotekli borç senetlerine benzer bir uygulama ülkemizde de son yıllarda uygulamaya konulmuştur.

b.2.Ticari İpotek

Güvence altına alınmış borçların en yaygını ticari ipotektir.Bu şekilde verilen krediler arsa,bina gibi taşınmaz bir malle güvence altına alınmaktadır.Ticari ipotegin riskinin son derece az olması onu bankalar ve diğer tasarruf kurumları için son derece çekici kılmaktadır.

b.3.Leasing Sözleşmesi

Orta vadeli güvenceli ödüncüler açısından son derece çekici ve hızla büyüyen bir borç türüdür.Leasing sözleşmesi ile bir teçhizat bir firmaya belli bir ücretten belli bir zaman için ödünç verilmektedir.Örneğin,bir banka bir firmaya bilgisayar alması için ödünç vermesi yerine bilgisayarı bizzat kendisi almakta ve bunu firmaya ödünç vermektedir. Bunun bankalara iki yararı olmaktadır: Birincisi bilgisayarın mülkiyeti bankada kalmaktadır. Herhangi bir olumsuz durumda bankanın parası kaybolmamaktadır. İkincisi, banka bazı vergi avantajlarından yararlanmaktadır. Amortisman ayrımı,yatırım kredisi,vergiler gibi.Özellikle

kamyon, uçak, gemi, bilgisayar gibi alanlarda leasing uzun vadeli bir ödünç biçimi olarak son derece popüler hale gelmiştir.

2) Pay Senetleri Piyasası

Pay senetleri piyasası dikkatleri üzerine en çok toplayan piyasadır. Pay senetleri fiyatlarındaki günlük hareketler televizyon ve basınının ekonomi sayfalarının önemli haberleri arasında yer alır. Medyadaki tartışılmaz üstünlüğüne rağmen pay senedi piyasası firmalar için en büyük fon kaynağı değildir.

a) Yeni Pay Senedi Çıkarımı:

Basta A.B.D olmak üzere batı ülkelerinde pay senedi birincil piyasası tahvil piyasasına göre oldukça küçüktür. Yalnızca sabit sermayenin çok küçük bir kısmı yeni pay senedi çıkarımıyla finanse edilmektedir. Bununla birlikte uzun vadeli finansman kaynağı olarak pay senedi çıkarımı tahvil ihracından daha önemlidir. Çünkü pay senedi ebedidir. Tahvilden farklı olarak vadesi yoktur. Bu nedenle geri ödenmesine gerek yoktur. Ayrıca sermayeyi artırmanın tek yolu pay senedi satımı değildir. Şirket ortaklarına kar dağıtmak yerine karları yeni yatırımların finansmanında kullanarak sermayesini artırabilir.

Şirketlerin pay senedi ihracı konusunda gönülsüz olmalarının bir nedeni de piyasanın firmanın gelecekteki karları hakkında kötü sinyal olmasıdır. Bir firmanın yöneticileri şirketin geleceğiyle ilgili olarak yabancılara göre daha fazla bilgi sahibidirler. Eğer yöneticiler şirketin iyi gittiğine inanıyorlarsa yeni yatırımlarını borç ihracıyla finanse etme-

yı tercih edeceklerdir. Böylece pay sahiplerine düşen para da-
na fazla olacaktır. Öte yandan eğer yöneticiler şirkette işle-
rin iyi gitmediğini düşünüyorlarsa yeni yatırımlarını pay se-
nedi çıkararak finanse ederler. O halde yeni pay senedi çıka-
rılması ilan edildiğinde şirketin pay senetlerinin değeri gene-
de düşecektir.

b) Risk Sermayesi:

Özellikle büyümekte olan küçük firmalar pay senedi çıka-
rarak ve satarak sermayesini arttırmada büyük güçlüklerle
karşılaşmaktadır. Buna ek olarak enformasyon sorunu ve halka
pay senedi satışının oldukça yüksek olan maliyeti de söz ko-
nusudur. İşte özellikle yüksek teknoloji kullanan firmaların
bu güçlükleri aşması için yan bir çözüm risk sermayesiyle bu-
lunmuştur. Risk sermayesi, firma yönetimi üzerinde belli bir
kontrol isteyen uzmanlaşmış kurumlarda sağlanan sermaye fonu-
dur. Uzmanlaşmış bu kurumlar fonları emeklilik fonlarından, si-
gorta şirketlerinden vb. bulmaktadır. Risk sermayesi ayrıca
bazı büyük şirketlerin yan kuruluşlarından ve bankalardan da
sağlanabilir.

c) İkincil Piyasa: Menkul Kıymetler Borsası

Eğer bir kimse bir tahvil satın alırsa, ana parası kendi-
sine tahvilin vadesi gelince ödenir. Eğer bir kimse bir pay
senedi satın alırsa bunu çıkaran firmanın bunu geri alması
diye bir şey yoktur. Şirket tasfiye edilmedikçe yada pay senedi
geri satın alınmadıkça kişinin parasını şirketten almasına
olanak yoktur. Pay senedi almanın tek yolu bunun bir başkasına
satılmasıdır. İşte bu durum nedeniyle ilginç bir şekilde pay

senetlerinin ikinci piyasası çok iyi gelişmiştir.

Ray senetleri,örgütlenmiş menkul kıymet piyasalarında tezgah üzerinde alınıp satılır.Menkul kıymet borsasında alış-veriş yüzdeye,bağırma ve el kol hareketleriyle olur.Tezgah dışı piyasa ise bilgisayarlar ve telefonlarla yürütülür.

Menkul kıymetler borsaları kendilerine uzman denilen bir grup broker,dealer firmalar,market maker (piyasa düzenleyiciler) çerçevesinde organize edilmiştir.

1.6. KAMUSAL MENKUL DEĞERLER PIYASASI

Basta A.B.D olmak üzere,gelişmiş ülkelerde kamusal finansal kıymetler dünyanın en büyük finansal piyasasını oluşturur.Ülkemizde de son yıllarda kamusal menkul kıymetlerin önemi giderek artmıştır.Bu piyasanın daha ayrıntılı olarak incelenmesi yalnızca öneminden değil aynı zamanda gerçek finansal piyasanın nasıl çalıştığını kavramak açısından da önemlidir.Örneğin A.B.D hükümeti dünyanın en büyük borçlusudur.Ülkemizde de özellikle 1980'li yıllardan beri devlet ülkemizin en büyük borçlusu durumundadır.Bunda en önemli rolü devletin vergi gelirlerinin harcamalarını karşılamaması ve aradaki farkı borçlanması dinamaktadır.

1.6.1. Sıfır Basmı Kamusal Menkul Değerler

Kamu menkul kıymetlerinin çoğu Hazine tarafından çıkarılır.Hazinenin çıkardığı menkul değerlerin en kısa vadeleri 3,6,12 aylık bonolardır.Hazine bonolarının kuponu olmadığı için daima iskontolu olarak satılır.Bonolara ek olarak Hazine kuponlu menkul kıymetler arzeder.Bunların vadeleri 2-30 yıl

arasında olabilir.A.B.D de 2-10 yıllık kuponlu menkul kıymetlere not, daha uzun vadeliilere de tahvil adı verilmektedir. A.B.D de kupon bedelleri her altı ayda bir ödenmektedir.Piyyasa faiz oranına bağlı olarak notlar ve tahviller basabas, basabasın altında ya da üstünde satılır.Bilgisayarlı finansal sistemin hızla yaygınlaşması,yalnızca bilgisayarlara kayıt şeklinde alınıp satılan menkul kıymetlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur.Kamusal menkul kıymetleri yalnızca hazine çıkarmamakta ayrıca Eximbank, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı gibi diğer kuruluşlar da çıkarabilmektedir.

1.6. TÜRK BANKA SİSTEMİ

Finansal kurumların çeşitli ekonomik kuruluşlarda yapılan finansal analizlerde kullanılan ayırım biçimi yukarıdaki gibidir. Bu ayırında kalkınma ve yatırım bankaları bankacılık kesimi dışında diğer mali kurumlar arasında yer almaktadır. Ancak T.Bankalar Birliği raporlarında kalkınma ve yatırım bankaları yukarıdaki ayırım biçiminden farklı olarak Türk Banka sistemi içerisinde düşünülmüştür. Bu çalışmada da kalkınma ve yatırım bankaları Türk banka sistemine dahil edilmiş ve böylece sistem üç ana başlık altında; T.C. Merkez Bankası, mevduat ve ticaret bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları olarak ele alınmıştır.

Yukarıdaki ayırıma göre sisteme bakıldığında, Türkiye'de altmış bankanın faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu bankaların 34'ü mevduat ve ticaret bankası, 5'i kalkınma ve yatırım bankası ve 1'i emisyon bankasıdır. Mevduat ve ticaret bankalarının 9'u özel yasa ile kurulmuş kamu sermayeli ihtisas bankası, 26'sı özel kesim mevduat ve ticaret bankası, 19'u ise yabancı sermayeli bankadır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamusal, 2'si ise özel sermayelidir.

1.6.1. T.C. MERKEZ BANKASI

1930 yılında kurulan T.C. Merkez Bankası, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de finansal sistemin başında yer alan kurumdur. Merkez Bankasının sistemin başında yer almasının birinci nedeni, tedavüldeki paranın esas olan banknotun tek yayınlayıcısı olmasıdır. İkinci neden ise, hemen hemen her ülkede para ve kredi politikalarının

yürütücüleri ve denetleyicileri bu bankalardır. (22)

Tedavüldeki para miktarını ayarlayabilme gücü yanında, devreye koyduğu bir takım müdahale teknikleriyle mevduat ve ticaret bankalarının kaydı para yaratabilme güçlerini etkileyebildiğinden Merkez Bankası bir ekonomideki para arzını baştan başa denetleyebilme gücüne sahip olan kuruluş olarak kabul edilmiştir. Öte yandan, sistemdeki bankaların kendi kaynaklarını tüketmeleri halinde başvuracakları yegane kuruluş Merkez Bankası'dır. Bu açıdan Banka nihai ödünç verici kurum özelliğini de taşımaktadır.

Kanunu gereğince Merkez Bankası ülkenin ekonomik amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak biçimde kredilerin hacim, nitelik ve sağlanma koşullarını düzenlemek ve kredi sistemi içerisinde genel likidite ihtiyacını karşılamakla yükümlü tutulmuştur. (23) Kanundaki bu hükümlerle Banka, aynı zamanda ülkenin selektif kredi politikalarının uygulayıcısı olmaktadır.

Bu ana görevi dışında Merkez Bankasının diğer bir görevi de bankalarca açılan kredilerin denetimine sahip olmasıdır. Burada Bankanın uyguladığı yönlendirici politika reeskont politikasıdır.

Merkez Bankasının Türkiye ekonomisinde üstlendiği görevler ve yetkiler şöyle özetlenebilir:

a. Para ve kredi politikasını, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlara uygun bir biçimde yürütmek; Kalkınma

(22) RAYMOND, P. Kent, "Money and Banking, Fifth Edition", University of Notredame, Printed in USA, Londra 1966, s.102-103

(23) T.C. Merkez Bankası Kanunu, m. 40/1

Planları ile Yıllık Programlarda gösterilen hedeflere uygun olarak plasmanlar üzerinde düzenleyici önlemleri alarak, genel kredi hacmi ile genel kredi hacmi içerisinde pasifite kredi türlerinin sektörler ve konular itibariyle dağılımını sağlamak.

Bankanın para ve kredi politikasını yönetme görevi içerisinde, gerçek ticari faaliyetlere kredi açabilme, açılan kredileri kontrol edebilme; reeskont, iskonto ve faiz oranlarını belirleyebilme yetkisi vardır.

b. Milli paranın hacim ve tedavülünü belirlemek: Bankanın bu görevi banknot basma yetkisine sahip olmasından doğmaktadır.

c. Hükümetin mali ve ekonomik dayanışmasını, mali ajanlığını ve nazinedarlığını yapmak: Bankanın bu görevleri arasında, milli para ile diğer paralar arasındaki paritelerin hesaplanması, bankalar ve diğer mali kurumlarla ilgili kuruluş izinleri ve tasfiyeye karar alma durumunda bilgi sunma, ic borçlanma tercihlerinin servisini yapma, devletin her türlü tahsil ve ödeme işlemlerini yapma gibi görevlerini sayabiliriz.

d. Hazineye ve diğer kamu kuruluşlarına kısa süreli krediler açmak

e. Bankaların nakit rezervlerini saklamak

f. Takas odası ve kliring kurumu görevleri yapmak

g. Devletin altın ve döviz rezervlerini saklamak

i. Diğer görev ve yetkiler

Bankanın sayılmayan diğer görev ve yetkileri arasında;

özel amaçlı fonlar yönetimi, bankalararası para piyasası (Interbank) (24) oluşturulması ve benzeri diğerlerinden söz edilebilir.

Merkez Bankası yukarıda sayılan bu görev ve yetkileri nedeniyle Türkiye ekonomisi içerisinde düzenleyici, yönlendirici, denetleyici güce sahip çok önemli bir kurum niteliği taşımaktadır.

1.3.2. TÜRK BANKA SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Bir ülkede bankacılık sisteminin nasıl bir yapıda olduğu ve ne tür özellikler gösterdiği önemli konular arasındadır. Bunun ana nedeni, ekonominin diğer faaliyet alanlarında olduğu gibi piyasa yapısı ile üretimin verimi ve kaynakların optimal dağılımı arasındaki yakın ilişkidir (24); piyasa yapısı piyasaada varolan rekabetin düzeyini, rekabet düzeyi ise üretimin etkinliğini, fiyatlar genel düzeyini ve kaynakların dağılımını etkiler. Bununla birlikte, rekabet düzeyi ne olursa olsun bankacılık sistemi, derecesi farklı olmakla birlikte yine de her ülkede denetim altında tutulmaya tabii olan bir kesim olmuştur. Çünkü, bankalar güven duygusunu sağlayarak ekonomide yatırımların gerçek kaynağını oluşturan tasarrufları toplayan ve dağıtan kuruluşlardır. Bu durum istisnasız tüm ülkeler açısından çok önemli bir konudur. Mevduatın ve dolayısıyla tasarrufların sorumsuz kurumların ellerinde ziyan edilmemesi gerektiği düşüncesi ve bunun

(24) ABAC, Selçuk, "Türk Banka Sisteminin Yapısı", Yeni İş Dünyası Dergisi, Sayı 47, Eylül 1983, s.29

yanında, özellikle Türk banka sistemindeki gibi nispi rezerv sisteminin uygulandığı ekonomilerde herhangi bir finans kuruluşunun batmasıyla ekonomideki tüm kesimlerin zincirleme olarak etkilenebileceğinin de kuşku götürmez bir gerçek olması, bu tür denetimlerinin varlığını haklı kılan yönleri oluşturmaktadır.

Herşeye rağmen, bankacılık sistemi üzerindeki denetimin etkinliği ne olursa olsun yine de, tasarruf sahipleri ile yatırım sahipleri açısından refahı optimize edebilecek bir dengenin kurulabilmesi için sistemin yeterli derecede rekabet düzeyine kavuşturulması gerekmektedir.

Bugün Türk banka sistemi, gerek sisteme girişlerdeki barajlar ve gerekse sistem içerisindeki yoğunlaşmalar nedeniyle böyle bir rekabet düzeyinden yoksun görünmektedir.

Mevduat ve ticaret bankalarının 1970-1980 yılları arasında sistem payının azalması, Merkez Bankası'nın bu dönem içerisinde sistem üzerindeki ağırlığının artmasından dolayıdır. Nitekim aynı dönem içerisinde, mevduat ve ticaret bankalarının yanında kalkınma ve yatırım bankalarının payı da azalırken, Merkez Bankası'nın sistem payı yüzde 30.6'dan yüzde 44.4 düzeyine yükselmiştir.

1980-1998 yılları arasında banka gruplarının sistem içindeki payları tersine bir gelişme göstermiştir; bu dönem içerisinde, mevduat ve ticaret bankalarının payı yüzde 49.3'den yüzde 35.9 düzeyine yükselirken, hem Merkez Bankası'nın hem de kalkınma ve yatırım bankalarının payı azalma göstermiştir. Görüldüğü gibi kalkınma ve yatırım bankalarının

sistem içerisinde pek bir güçleri yoktur.

Mevduat ve ticaret bankaları içerisinde kamu kesimi mevduat ve ticaret bankalarının yıllara göre büyüme seyri, T.C. Merkez Bankası'nın Türk banka sistemi içerisindeki büyüme seyrine paralel bir görünüm arz etmektedir. Bu durum, Kamu kesimi ihtisas bankalarının T.C. Merkez Bankası ile diğer banka gruplarına göre daha yakın bir finansal ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Türk banka sisteminde yoğunlaşma dışında gözlenen bir başka özellik aşırı şubeleşmedir. Mevduat ve ticaret bankalarındaki bu eğilim, ödünç verilebilir fonların birim maliyetlerini artırıcı etkenlerden biri olarak kabul edilmiştir. Ekonometrik araştırmaların sonuçları, bankaların karlılıkları ile ölçekleri arasında yakın bir ilişkinin olduğunu kanıtlamıştır(25); ölçek büyüdükçe ortalama karlılık oranı önce yükselmekte, maksimuma ulaştıktan sonra ise hızla düşmeye başlamaktadır. Böyle bir durumda en verimli bankalar orta büyüklükteki bankalar en az verimli bankalar ise büyük ölçekli bankalar olmaktadır.(26)

Büyük ölçekli bankaların verim düşüklüğünün en büyük nedeni olarak, hizmetlerini farklılaştırma ve aşırı biçimde şube açma isteği tasımları gösterilmektedir. Bu tür davranışlar itibar koruma ve sağlama duygusunun zorunlu bir sonucu gibi görünmekle birlikte, hiç şüphesiz maliyetleri

(25) COUSSERGUES, Sylvie, "La Rentabilite des Banques Françaises et ses Relations avec la Politik Monetaire", Paris 1977, s.27-40'dan ABAC, s.31

(26) ERDEMLİ, Turgut, "Ticaret Bankalarında Ölçek Ekonomileri" Finansal Yönetim ve Yatırım Dergisi, Haziran 1980, s.17-87

artirici en önemli etkenler olacaktır. Oysa, küçük ve orta ölçekli bankaların bu tür davranışlarında bulunmaları ya da riskli ve karsız görünen yatırım alanlarına sadaka itibar kazanma hırsıyla yatırım yapmaları düşünülemez.

Ancak, şu da bir gerçektir ki, sergari kaynak düzeyi, kuruluş ve izin formalitelerinin uzun ve karmaşık olması gibi piyasasına girişlerde varolan çeşitli engeller nedeniyle sayıları nispeten yapay bir şekilde dondurulmuş ve sınırlandırılmış olan Türk banka sisteminde, bazı bankalar gelişen ekonomik ortam sonucu artan tasarruf hacminden daha fazla faydalanabilmek, diğer bir deyişle, yasalardaki sınırlar ne olursa olsun bir sordun dileğince kullanılabileceği bu güce sahip olabilmek için olumsuz yönlerine karşın yine de esiri derecesinde sube açma eğilimi gösterenlerdendir. Nitekim, rekabetten yoksun böyle sistemlerde ve özellikle mal ve hizmet piyasaları fazla gelişmemiş bölgelerde bu olay daha çok büyük ölçekli bankaların isine yaramaktadır. Çünkü, bankalar güven duygusunu işleyen kuruluşlar olduğu için tasarruf sahipleri de büyük ölçekli bankaları küçük ve orta ölçeklilere kıyasla daha güvenli kuruluşlar olarak kabul etmişlerdir. "Türk Banka Sistemi Renti" adını verebileceğimiz bu olgu bugün mevduat ve ticaret bankacılığımızda görülen esiri subeleşmenin bir nedeni olarak gösterilebilir.

1973-1983 yılları arasındaki dönem içerisinde Türkiye'de 2693 yeni banka subesi açılmıştır. Bu 10 yıllık dönemin subeleşmesinin ortalama yıllık artış hızı yüzde 7.3'dür. Bu oran, 1983 yılına kadar her yıl Türkiye'de 100 banka subesine

7.3 yeni banka şubesinin ilave edildiğini göstermektedir.

1983 yılından itibaren banka şube sayısı yine artış göstermekle birlikte, 1983 yılında sistemden iki banka ayrılması nedeniyle toplamda bir azalış ortaya çıkmıştır. (27)

1983 yılından itibaren banka şube sayısı yıllık artışının azalma nedenleri arasında şunlar gösterilebilir; (28)

a. Bankacılık faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi ve şubeler için öngörülen sermaye miktarının artırılması,

b. Bankaların mevduat faiz oranlardaki değişmeye bağlı olarak artan kaynak maliyetleri karşısında zararlı çalışan veya az mevduata sahip şubelerini kapatmaları ya da birleştirmeleri

c. Mevduata artık bakanlı kaynak olması sebebiyle şube politikalarını değiştirmeleri,

d. Büyük ölçekli bankaların yurt düzeyinde örgütlenmelerini büyük ölçüde tamamlamış olmaları

Banka ölçeği açısından hareketle şubeleşme eğilimine bakıldığında, 1979-1988 döneminde, sisteme hakim olan T.C. Ziraat Bankası, T.İ. Bankası, Akbank, T.Halk Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası'nın artıkları şube sayısının diğer tüm bankaların aynı dönemde açtıkları şube sayısının iki katından fazla olduğu görülmektedir. Bu son 10 yıl içerisinde 3 büyük bankanın açtığı şube sayısı 500, diğer bankalarda açılan şube sayısı ise 240'dır. Bu durum, Türkiye'de büyük ölçekli bankaların daha yüksek şubeleşme eğilimine sahip olduklarını

(27) Hisarbank ve İstanbul Bankası

(28) AKGÜC, Öztin, "1987 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler", Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı 6, s.11

Türk banka sisteminde gözlenen bir başka özellik; kanıtlamaktadır.

İşletmelerin yıldan yıla artan kredi talepleri karşısında açılan kredilerin geri dönüş riskinin azaltılması düşüncesinden kaynaklanan istirakçi uygulamalardır. Son yıllarda bu eğilim bazen karlılık, bazen kredinin geri dönüşünü güvenceye alma, bazen de yönetimde söz sahibi olarak ilgili firmayı yakından denetleyebilme gibi düşüncelerle gittikçe de şiddetlenmiştir.

İstirakte bulunmak firmaları katılım yoluyla desteklemektir. Ancak, Türkiye'de tasarrufların kritik düzeyi nedeniyle işletmelerin varolan finansal kaynakları ele geçirme bevasellerinden doğan ve Batı'daki "finans-kapital" olayının tam tersi; bankaların işletmelere katılımı değil, işletmelerin bankaları ele geçirme olgusu bugün Türk finans sisteminde gündemde olan üzerinde ısrarla durulup tartışılan bir konudur. Nitekim, Türkiye'de Batı'da görülenin aksine olarak silah geri tepmiş ve birçok banka sahip olan değil, sahip olunan kuruluş durumuna düşmüştür.

1.6.3. TÜRKİYE'DE BANKALARIN DENETİMİ

Bankalar tasarruf sahiplerinden topladıkları küçük taplı mevduatlarla ekonomik yapı içerisinde büyük güçler oluşturmaları, işlemleriyle kalkınma ve gelişme sürecinde önemli roller oynamaları ve benzeri diğer nedenlerden ötürü faaliyetlerini sıkı bir denetim altında sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu denetimlerin esas amacı; bankaları faaliyetlerinde ülkenin ekonomik ve sosyal gereksinmelerini

gidermeye yönelik bir rol izlemelerini sağlamaktır. (29)

Bankacılık sisteminin denetiminde kullanılan başlıca araçları; kuruluşlarında özel izin ve koşulların bulunması, diğer işletmelerden farklı bir örgüt yapısına sahip olmaları, bazı işlemlerinde; özellikle açacakları krediler ile diğer kuruluşlara yapacakları iştiraklerinde belirli sınırların bulunması, yasal karşılık ayırma zorunluluğu ve diğerleridir.

Bankaların denetimlerinin kaynaklandığı genel nedenler şöyle sıralanabilir. (30)

a. Ekonomideki kaynak ve gelir dağılımını etkileyebilmeleri

b. Kaydı para yaratarak ekonomideki para hacmini artırma ya da azaltma gücüne sahip olmaları

c. Enflasyonist baskılara ve ekonomik durgunluğa neden olabilmeleri

d. Başarısızlıkları halinde ekonominin tüm kesimlerinin zincirleme bir biçimde etkilenebilmesi,

e. Kaynaklarını diğer kesimlerden sağlamaları

Yukarıda sayılanlar dışında, bir ülkede bankacılık (31) sisteminin yapısının hükümetlerin uygulamayı düşündükleri para ve kredi politikalarının başarısını ve niteliğini

(29) GÜNEY, Özer, "70 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Gereğince Bankaların Denetimi, Devri, Birleşmesi ve Tasfiyelerine İlişkin Hükümler", T.Bankalar Birliği Yayını, No:126, Ankara 1963, s.3

(30) İSO, "B. Avrupa Ülkelerinde Bankacılığın Denetim ve Gözetimi", Yayın No:10, Aralık 1982, s.1-5

(31) YÜKSEL A.Sait, T.B.B Yayın No:36, Ankara 1970, s.184

Bankalar üzerindeki dolaylı ve dolaysız nitelikli devlet belirleyen unsurlardan biri olması da diğer bir denetim nedeni olarak gösterilebilir.

denetimleri, bankaları koruyucu, yönlendirici, istikrar sağlayıcı ve ekonomiye egemen güçler haline gelmelerini önleyici kurallar tasarırlar.(32) Denetimde kullanılan araçların veya tekniklerin ağırlığı ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte köken olarak aynıdır. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde kullanılan denetim araçları; asgari yedek, disponibilitate oranı, kredi hacminin daraltılması veya Merkez Bankalarınca bankalara kredi fonu uygulanmasıdır. Bunlar dışında, bankalarla devlet arasında yapılan iyi niyet anlaşmaları(Hollanda) ile örf ve adetlerle getirilen bazı denetim kuralları(F.Almanya) da vardır.(32)

Türkiye'de bankacılık faaliyetlerinin çerçevesini T.C. Merkez Bankası Kanunu, Bankalar Kanunu, Üçüncü Para Verme İşleri Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunu'nun çeşitli hükümleri çizmektedir. Bunlar dışında Türkiye Bankalar Birliği'nce yayınlanan yönetmelikler, bankaların kendi bünyelerine ilişkin talimatnameleri, T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı ve T.C. Merkez Bankası'na çeşitli tarihlerde çıkarılan tebliğlerle Bakanlar Kurulu'nun Kanun Hükmündeki Kararnameleri (K.H.K) diğer denetim kurallarını içermektedirler.

(32) KUMRULU,Ahmet, "Avrupa Topluluklarının Bankacılık Sektörünü, Sermaye'nin Serbest Dolaşımını İlgilendiren Mevzuat", T.B.B Yayını No:152, Ankara 1988 ;ACHTERBERG, M., "F.Alman Cumhuriyetinde Banka", T.BB Yayın No:54,s.62

Bugün bankaların denetimlerinde gözönünde tutulan kuralların çoğu 3182 Sayılı Bankalar Kanunu içerisinde yer almaktadır. Kanunda esas olarak bankaların finansal yapıları faaliyetlerinin Kanun hükümlerine uyup uymadığının belirlenmesi ve izlenilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, herhangi bir bankanın faaliyetlerinin Kanun'da belirtilen sınırları aşması ya da finansal yapısındaki standart dengenin bozulması durumunda ilgili bakanlık ve Bakanlar Kurulu'nun yapabileceği müdahalenin biçimi, müdahalenin koşulları ve niteliği, yer alan konuların bazılarıdır.

Bankacılık sistemine ilişkin denetim kurallarının özü; özellikle özel sermayeli mevduat ve ticaret bankalarının ekonomik hedeflere yönlendirilmeleri; plasmanların kişiler, sektörler ve yöreler arasında dağılımının düzenlenmesidir. Bu açıdan bakıldığında, ekonomide izlenen selektif kredi politikalarındaki özendirici ve caydırıcı önlemlerin de yukarıdaki amaçlara yönelik oldukları görülmektedir.

Türkiye'de bankaların denetimi açısından konulan kural ve ilkeler genellikle banka kaynaklarının dağılımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, kaynak yaratılmadan kullanımların düzenlenmesi mümkün değildir. Bu anlamda ortaya konulan özendirici çözümler öncelikle gönüllü ve kurumlaşmış tasarrufların sisteme çekilmesini sağlayıcı nitelikte olmalıdır. İkinci olarak ise, banka plasmanlarının dağılımını düzenleyen, yerine göre dolaylı veya dolaysız nitelikli, duyarlı ve etkili kural ve ilkelere gerek vardır. Uygulanacak önlemler isteye bağlı ya da zorlayıcı türdeki yaptırımlarla

da desteklenebilir. (33)

Koruyucu önlemler olarak uygulanan kurallar şunlardır:

- a. Bankaların yeterli sermaye ile kurulmaları,
- b. Tasarruf sahiplerinin banka varlıkları üzerinde ayrıcalıklı hakka sahip olmaları
- c. Mevduatın sigorta ettirilmesi
- d. Toplanan mevduata karşılık ayırma zorunluluğu,
- e. Disponibilite ayırma zorunluluğu,
- f. Toplanılacak mevduat ile açılacak kredi hacminin banka özkaynaklarına bağlı tutulması,
- g. Bankaların finansal tablolarının belirli şekil şartlarında kamuya açıklanması zorunluluğu

Yönlendirici önlemlere ilişkin kurallar T.C. Merkez Bankası Kanununda yer almaktadır. Bunun yanında, gerek ÖFVİK ve gerekse 3182 Sayılı Bankalar Kanunu da bu tür yönlendirici kuralları içermektedir. Adı geçen kanunlarda yer alan önlemlerin genel çizgileri şöyledir:

a. Banka kaynaklarının ekonomik sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanabilmesi için öncelikli sektör ve alanlara yönlendirilmesi,

b. Öncelikli sektör ve alanlara kredi açılmasının özendirilmesi, kredi plafonu uygulaması, selektif kredi kontrolleri; bazı sektör ve alanlarda reeskont kolaylığı, faiz farkı ödemeleri ve son yıllara kadar uygulanagelen

(33) DNAL, Recep, "Türkiye'de Selektif Kredi Politikası Uygulamaları", T.BB Yayını No:101, Ankara 1979, s.11-12

tercihli münzam karallıkları gibi teşviklerin devrede tutulması;

Ekonomideki kaynakların dağılım gücünü elinde bulundurmak ekonomiye hakim olmak demektir. Bu yüzden, bankaların ekonomiye hükmetmelerini engelleyici kurallar değişen yasalar içerisinde sürekli olarak yer almıştır. 3182 Sayılı Bankalar Kanunu'na göre, Örneğin bir bankaca yapılabilecek iştirak toplamı ya sınırlandırılmış ya da Hükümetin iznine bağlanmıştır. Kanununun 25 ve 26. maddeleri gereğince denetçiler, bankaların her üç ayda bir olmak üzere Kanun ve Mevzuat karşısındaki durumlarını içeren raporları Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına göndermekle yükümlü tutulmuşlardır. Maliye ve Gümrük Bakanlığı bünyesinde bulunan bankalar zeminli murakipları ise bankaların finansal raporlarını ve işlemlerini inceleyerek kayıt ve belgeler ile vergi durumları hakkında ilgili Bakanlığa ve Müsteşarlığa bilgi verirler. İncelemeler sonucunda Bakanlık ilgili bankanın finansal yapısında herhangi bir zayıflama gördüğünde Bakanlar Kurulu Kararıyla(34)

- a. Sermaye artırımı,
- b. Bazı subelerin kapatılması veya birleştirilmesi,
- c. Kar dağıtılmaması,
- d. Personel alımının durdurulması,
- e. İştiraklerin ve sabitlerin elden çıkarılması,
- f. Riskli bankacılık işlemlerinden kaçınılması,
- g. Bankanın tüm aktif ve pasifleriyle başka bir bankaya

(34) Bankalar Kanunu, m. 64

tasvirelmesi veya iki bankanın birleştirilmesi,
gibi türlü yaptırımları uygulayabilir.

Bankaların tek düzen hesap planının uygulamaya konulması bankaların tahvilli gecikmiş alacaklarının ve bu alacaklara uygulanacak karşılıkların daha objektif esaslara bağlanması hususuna 1988 yılında açıklık getirilerek, böylece bankaların bilançolarının gerçekleri yansıtmaları (banka bilançolarının seffafleştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Ancak, yine de, banka bilançolarının tam seffaf hale geldiği söylenemez.(35) 1988 ve sonraki yıllarda bankaların bilanço ve gelir tablolarında seffaflik sağlanabilmesi dışında, bilançolara başlamaz denetim kuruluşlarında denetlenme zorunluluğu da getirilerek bankaların daha sağlıklı biçimde denetlenmeleri yönünde yeni bir adım atılmıştır.

24 Ocak Kararlarına kadar sürekli olarak uygulanan gördümü faiz politikası ya da faiz oranlarının otomatik olarak saptanması, bir başka yönüyle bankaların karşılıklarını denetleme araçlarından biri olarak düşünülebilir. Hem mevduat ve hem de kredi faiz oranlarının belirlenmesi islemi, mevduat maliyeti ile kredi verimi arasındaki margin denetlenmesini ifade eder. Kaldı ki, mevduat karşılıklarına ve disponibl değer olarak kabul edilen devlet tahvillerine parasal yetki kurumlarında sunulan faiz oranlarının düzeyleri de bu amaca yönelik olarak kullanılan önemli araçlar arasında kabul edilebilir.

(35) AKGÜC, Öztin, "1987 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ağustos 1988, s.37

Bugünlerde Türk Banka sisteminin takılan görevi; sanayi gelişme ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Bunun gerçekleştirilmesi bir yerde ülkedeki finansal altyapının geliştirilmesine bağlıdır. Ancak, burada söz edilen finansal altyapı sadece sanayi ve ticari kuruluşların finansmanını değil; aynı zamanda tarımın ve tüketicilerin de finansal ihtiyaçlarına yönelik borçlanma yollarının çalışmasını ifade eder.

Oysa Türkiye'de bankacılık sistemi bugüne kadar tüketicilerin finansmanına yönelmemişler ve bu yüzden de finans yükü sanayi ve ticari kuruluşların sırtına yüklenmiştir (36) Özellikle gelişmiş ekonomilerde finansal altyapının önemli bir bölümünü oluşturan ve daha çok düşük gelirli grupların küçük tasarruflarını geliştirmek, çıkan bankacılık risklerinden kaçınmak üzere karşılıklı yardımlaşma esasına göre kurulmuş tasarruf sandıklarına Türk finans sistemi içerisinde yapı kazandırılmamış olmanın da bu olguda önemli bir payı vardır. (37)

(36) Tüketicilerin finansmanı son yıllara kadar finans sistemimizde üzerinde durulmamış bir konudur. 1985 yılından başlayarak Yapı ve Kredi Bankası, Pamukbank, T. Garanti Bankası ferdî kredi uygulamalarıyla bu alana ağırlık vermeye başlamıştır.

(37) Tasarruf sandıklarınının bankacılık sistemi içerisindeki payı, Batı Avrupa ülkelerinde; F. Almanya'da yüzde 38, Lüksemburg'da yüzde 60, Hollanda'da yüzde 30 dolaylarındadır. Bakınız I.S.O, s.208

1.6.4. MEVDUAT VE TİCARET BANKALARI

Genellikle vadeli ve vadesiz mevduat hesaplarını kullanarak derledikleri fonları, krediler ve iştirakler yoluyla yatırımlara aktaran mevduat ve ticaret bankaları, Türkiye ekonomisinin en yaygın ve güçlü fon akım kanallarıdır.

Bir banka işletmesinin geleneksel işlemleri; mevduat toplamak, kredi açmak, ve günün gerektirdiği bir takım bankacılık işlemlerini yerine getirmek olarak üç ana gruba ayrılabilir. (38) Diğer bankacılık işlemleri içerisinde en (39) yaygın olanları; menkul değer portföyü işletilmesi, kıymetli evrakların saklanması, havale, garanti ve ciro işlemleridir.

Türk banka sistemi içerisinde yukarıdaki işlemleri yapan kamu, özel ve yabancı sermayeli 54 mevduat ve ticaret bankası bulunmaktadır.

Türkiye'deki kamu kesimi mevduat ve ticaret bankaları kuruluş amaçları gereği; desteklenmesi ne finanse edilmesi düşünülen sektör ve alanlara yönelik olarak kurulan ihtisas bankalarıdır. Bunların arasında, T.C. Ziraat Bankası tarım sektörünün, T.Halk Bankası küçük esnaf ve sanatkar kesiminin, T.Emlak Bankası (40) konut sektörünün, iller Bankası yerel yönetimlerin finansmanına yönelik olarak kurulmuşlardır. Aynı grup içerisinde yer alan ancak çok amaçlı nitelik taşıyan Etibank, Denizcilik Bankası ile Sümerbank ise hem kendi özel

(38) YÜKSEL, A.Sait, "Bankacılık Hukuku", İkinci Baskı, Trabzon 1982, s.2

(39) BÜSCHGEN, H.E., "Bankbetrieblehre", Weisbaden 1972, s.25

(40) 8 Ocak 1988 tarihinde Anadolu Bankası ile birleşmiştir.

faaliyet alanlarına yönelik sınıai ve ticari kuruluşlar kurmakta ya da kurulu bulunanlara katılmakta, hem de normal bankacılık faaliyetleri yapmaktadırlar; Etibank metalürji ve madencilik alanlarında, Sümerbank tekstil endüstrisinde, Denizcilik Bankası ise deniz taşımacılığında faaliyet göstermektedir.

Finans piyasaları içerisinde mevduat ve ticaret bankalarına para piyasası kurumu gözüyle bakılır. Ancak, sermaye piyasası ile para piyasası arasındaki çok yakın ilişkiler nedeniyle mevduat ve ticaret bankaları faaliyetlerini sermaye piyasası alanına da yaymak durumunda kalmışlardır. Bugün Türkiye'de birçok mevduat ve ticaret bankası tipik bir finansal pazarlamacı kurum gibi hareket ederek menkul değer sunumuna aracılık yapmaktadır.

Bunun temel nedeni; çağın ekonomik gereklerine uygun olarak bankaların klasik işlevlerine (kısa süreli fon sunumuna aracılık) artık yeni boyutlar kazandırma zorunluluğunu hissetmeleridir.(41) Öte yandan, Türk finans sistemi içerisinde yer alan ve menkul değer portföyü işletmek amacıyla kurulan yatırım fonları da Sermaye Piyasası Kanunu gereğince sadece bankalarca kurulup işletilebilmektedir.

Tahvil, hisse senedi ve benzeri menkul değerler üzerinde işlem yapabilmeleri, zaman zaman kısa süreli fon transferinden orta ve uzun süreli fon transferi alanına da yönelebilmeleri sonucunda mevduat ve ticaret bankaları

(41) AYDIN, Davut, "Finansal Aracılar Açısından Finans Piyasaları Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Eskişehir 1980, s.28

Türkiye'de tasarruf-yatırım sürecinin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır.

1.6.5. KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI

Gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye ve girişim unsurlarının yetersizliği sorunu, ekonomik gelişmeyi destekleyecek ve hızlandıracak bir fon akımının ortaya çıkmasını da engellemektedir. Bu olayda, ekonomik gelişmede büyük katkısı bulunan, ancak geleneksel bir yaklaşımla sinai yatırımların orta ve uzun süreli finansmanını kendi faaliyet alanları dışında gören mevduat ve ticaret bankalarının da büyük rolü olmaktadır. (42) Oysa gelişmiş ekonomilerde sinai yatırımların orta ve uzun süreli finansman ihtiyaçları sermaye piyasası aracılığıyla otomatik olarak çözülür. Buna karşılık, sermaye piyasasının yeterince aktif olmadığı ekonomilerde bu boşluk kalkınma ve yatırım bankalarında doldurulur. (43)

Kısaca, kabul edilebilir yatırım projelerine orta ve uzun süreli fon transfer eden ve/veya projeler için gerekli teknik yardımlarda bulunan kalkınma bankaları (44), kaynaklarını ya devletten veya mevduat ve ticaret bankaları ile uluslararası finans kuruluşlarından sağlamaktadırlar. Bu bankaların başlıca fon kullanımları ise sinai kuruluşlara orta ve uzun süreli krediler açmak, tahvil ve hisse

(42) DPT, Banka Kredilerinin Yeniden Düzenlenmesi, Ankara 1971, s.31

(43) ÖNGÜT, İbrahim, "Türkiye'de Kalkınma Bankacılığı ve Sorunları", Yatırım Planlaması Dergisi, 1979, s.1

(44) KANE, Joseph, "Development Banking-An Economic Appraisal" Lexington, 1975, s.14

senetlerini satın almaktır. Bu özellikleri nedeniyle kalkınma ve yatırım bankaları para ve kredi piyasasının değil sermaye piyasasının finansal kurumları olarak kabul edilmişlerdir.

Türkiye'de kalkınma ve yatırım bankalarının kaynaklarını tahviller ve uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan krediler oluşturmaktadırlar. Pasif yapıları içerisinde mevduat yoktur. Kaynak ve kullanım yapılarının oluşturulmasında gözetilen ilkeler arasında, desteklenecek yatırım projesinin ekonomik kalkınmayı hızlandıracak nitelikte olması veya öncelikli alan ve sektörlerde bulunması başta gelmektedir.

Türk finans sistemi içerisinde 2'si özel sektörü (T.Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası), 3'ü kamu sektörüne ait (T.C. Turizm Bankası, T.Kalkınma Bankası, T.ihracat Kredi Bankası) olmak üzere toplam 5 kalkınma ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir. Bazı ekonomik raporlarda İller Bankası da bu grup içerisinde gösterilmektedir. (45)

T.Sınai Kalkınma Bankası (TSKB)'nin amacı Türkiye'de özel sanayinin gelişmesine yardım etmektir. Bu yardım orta ve uzun süreli krediler veya teknik yardım biçiminde olabilmektedir. Ancak prensip olarak Banka, sınai kuruluşların makina ve tesis gibi sabit varlıklarının finansmana yönelik olarak kredi açmakta, gerektiğinde yeni kurulan kuruluşlara iştirakte bulunmakta, ayrıca hisse senedi ve tahvil satışına aracılık etmektedir. Bankanın diğer önemli

özelliği dış kaynaklı kredilerden yararlanarak döviz kredisi acabilmesidir.

Görevleri daha önce kısmen Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından yürütölen T.İhracat Kredi Bankası (Eximbank), 1964 yılında İDT ve KİT'lerin finansman açıklarının kapatılması amacıyla, Devlet Yatırım Bankası adı altında kurulmuştur. Banka, 31.3.1987 tarihinde Kanununda yapılan değisiklikle dış ticaret işlemleriyle görevlendirilmiş, bunun yanında, bankalardan aldıkları krediyi geri ödemede zorlanan firmaların sermayelerine sonradan elden çıkarılmak koşuluyla katılması kolaylaştırılmıştır. (46)

Daha önce adı DESİYAB olan T.Kalkınma Bankası, gerice yörelerdeki yatırım olanaklarının belirlenmesi, bir sinai projenin gerçekleştirilmesi, etkin yönetim kadroları oluşturmak suretiyle yörelerin harekete geçirilmesi, çok ortaklı kuruluşların yönetim sorunlarının çözömlenmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla 1975 yılında kurulmuştur. (47) Bankanın adı 1988 yılında değiştirilmiş ve görev alanı genişletilmiştir.

Bir diğer kamu kesimi kalkınma ve yatırım bankası olan T.C. Turizm Bankası, 1955 yılında Türkiye'de turizm sektörünün geliştirilmesine yardım amacıyla kurulmuştur. Banka halen aynı alanda faaliyetini sürdürmektedir.

Nisbeten daha küçük varlık yapısına sahip olan Sinai Yatırım ve Kredi Bankası, daha çok özel sinai kuruluşların

(46) 31.3.1987 gün ve 19417 Sayılı Resmi Gazete

(47) 17.4.1975 gün ve 1877 Sayılı Yetki Yasası ile 11.11.1975 gün ve 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname

isletme sermayesi acıklarını finanse etmeye yönelik olarak özel sektör tarafından 1963 yılında kurulmuş bir kalkınma ve yatırım bankasıdır. Bankanın sermayesinin önemli bir kısmı T. İş Bankası'na aittir.

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kalkınma ve yatırım bankalarından beklenen birçok görev vardır. Hiç şüphesiz ki bu görevlerden en önemlisi; mevduat ve ticaret bankalarının desteklenemeyen ancak verimlilik oranı yüksek olan kamu ve özel kesim yatırım projelerini orta ve uzun süreli kredilerle finanse etmek, teknik ve idari yardımlarda bulunmaktır. Ancak sorunun çözümü ve işlevin yerine getirilmesi kullanım etkinliği kadar kaynakların niteliği ve büyüklüğüne de bağlıdır. Çünkü, mevduattan yoksun kaynak yapısının ve düşük kaynak hacminin ekonomik kalkınma çabalarına kayda değer katkıda bulunabilmesi, sadece bu bankaların kendi iç politikalarının iyi saptanması ve yürütülmesi ile gerçekleştirilemez; kaynaklarının önemli bölümü dış krediler ile Merkez Bankasının reeskont kredilerinden oluşan, sermayesi kimler tarafından konulursa konulsun sadece kamu görevi yapan böyle finans kuruluşlarının kaynak kullanım etkinlikleri elbette ki Ülkenin ekonomik gücü ile yine bunun yanında otoritelerce uygulanmaya çalışılan ekonomik politikalarla da yakından ilgili olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYEDE YABANCI BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

2.1. 1847-1909 DÖNEMİNDE YABANCI BANKACILIK

Ortaçağ Avrupa ekonomisinin en önemli özelliklerini gösteren Osmanlı İmparatorluğunda sarraflık, 15. Y.Y. dan itibaren gelişmeye başlamış ve sarraflar, Avrupa'dakilere çok benzer fonksiyonlar görmüşlerdir. Bunlar önceleri farklı değerlerdeki Osmanlı paralarının yabancı paraların birbiriyle değiştirilmesi ile uğraşmışlardır. Daha sonra devlet büyüklerinin paralarının işletilmesi, devlete borç para verilmesi, vergi hasılatına karşı kredi açılması gibi işlemler 19 Y.Y.da Galata sarraflarının, Galata bankerlerine dönüşmesine yol açmıştır. 1850'lere doğru Osmanlı devleti bütün vergi gelirlerini, Galata bankerlerine kırdırmak zorunda kaldığından, sözkonusu bankerler birbirleriyle daha sıkı işbirliği içinde Anadolu ve Rumeli Kumpanyalarını kurarak, iskonto hadlerini birlikte tespit etmeye başlamışlardır (48).

Osmanlı devletine yüksek faizle borç veren Galata bankerleri açtıkları kredinin çoğunu sanayileşme süreci içinde bulunan Avrupa ülkelerinden, Londra ve Paris piyasalarından sağlamaktaydılar. Osmanlı devletinin para değerini kararlı kılma işini Alaon ve Baltazzi adlı Galata bankerlerine ihale

(48) B. Ulutan, Bankacılığın Tekamülü (Ankara, 1957)
s. 137 -138.

etmesi, banka adlı ilk kuruluşun ortaya çıkmasına yol açtı. Yapılan mukaveleye göre hükümet bankerlere senede 2 milyon kuruş ödeyecek buna karşılık, bankerler de bir yıl süre ile İngiliz lirasını 110 kuruş civarında tutmaya çalışacaklardı. Mukavelenin daha sonraki yıllarda yenilenmesi üzerine bu iki banker, kambiyo fiyatını koruyabilmek için 1847 de İstanbul Bankasını kurdular. Kurulan bu ilk yabancı banka para değerindeki sürekli düşüşü önleyemediği için 1852 de iflas etti (49).

Dış borçlamanın başladığı 1854 yılında, Duyun-u Umumiyenin kurulduğu 1881 yılına kadar süren dönem, İmparatorluk için bir ikrazat dönemi oldu. Yerli ve yabancı bankerlerin borç alınmasını teşvik etmeleri, borçların verilmiş şartları ve kullanım biçimleri bunların hızla büyümelerine yol açmıştır. Kırım savaşının hemen ardından 1856 da yayımlanan İslahat Fermanında bir bankanın kurulması açıkça gösteriliyordu. Kırım savaşından kalan borçlanma için, borç para sağlayabilecek bir bankanın kurulması gerekiyordu. Bu gereksinimin karşılanması amacıyla 1856 yılında Bankı Osmaniye kuruldu. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankacılığın başlamasını ve gelişmesini sağladı(50).

(49) Oya SİLİER, 1923 - 1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C/13, s. 487.

(50) Burhan ULUTAN, A.g.e., s. 154.

1854 - 1881 tarihleri arasında geçen süre içinde 12 yabancı banka kurulmuştur. Söz konusu dönemde yabancı bankaların başlıca kar kaynakları ve faaliyet alanları devlet borçları olmuştur. Devlet borçlarının yanısıra yabancı bankalar, dönemin en karlı girişimi olan demiryolu inşaatına da ilgi göstermişlerdir. Kendi sanailerine ucuz hammadde sağlamak amacıyla (pamuk üretimini teşvik için) Sirketi Maliye-i Osmaniye Bankası gibi şirketler kurmuşlardır. Bu tür banka ve şirketlerin bütün faaliyetlerini kendi başlarına buyruk bir biçimde ve yalnızca kar sağlamayı amaçlayarak yürütüyor olmaları ilginç girişimlere yol açmıştır. Demiryolları yapımında, Osmanlı devletinin kilometre başına kar garantisi vermesi, düz arazide, dolanarak giden demiryollarına sebep olusu bilinen bir örnektir.

1871'den, Viyana mali krizinin meydana geldiği 1873 yılına kadar İstanbul piyasası ve borsasında önemli gelişmeler oluşmuştur. Tramvay, Tünel ve Rumeli Demiryollarının imtiyazları bu dönemde verilmiştir. Yabancılar Osmanlı ülkesinde demiryolu, liman inşaa edip, maden istihrac etmek, pamuk tarımını geliştirmek suretiyle zengin olmaya çalışmışlardır.

Bu yıllarda İstanbul'da: Rus Bankası, İtalyan-Sark Ticaret Bankası, Ermeni Bankası, Osmanlı Umuru Nafia Bankası, Sinaî Kredi Bankası, İstanbul Kontuarı, Osmanlı Ticaret Kumpanyası, Kredi ve Komisyon Bankası, Avırturya- Sark

Bankası, Türkiye Milli Bankası gibi bir çok küçük banka kurulmuşsa da, bunlar umduklarını bulamamışlardır. 1873 Viyana mali krizi İstanbul'da tesirini göstermiş, iki sene sonra da Osmanlı hazinesi Duyun-u Umumiye'ye ödemelerini durdurmuştur. 1877'de başalayan Rus harbinin de yolactığı ağır şartlar, bu bankaların hepsinin ya iflas etmesine neden olmuş ya da tasfiye olmuşlardır (51).

Bütün bu gelişmelerde 1960 ve 1870'lerde kurulan yabancı bankaların memleket ekonomisine bir hizmette bulunmadan kapanmalarına neden olmuştur.

2.1.1. Osmanlı Bankası

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik bünyesinin tamamen zirai karakterde olması, devletin gelirleriyle masrafları arasında, aylar ve mevsimler itibarı ile bir dengenin kurulması mümkün olmuyordu. Bütçeler denk açiksiz olsa bile, bazı aylarda devletin bir kaynaktan avans temin etmesi gerekiyordu (52).

Kırım savaşı'nı izleyen yıllarda, 1856 şubatında yayımlanan İslahat Fermanı'nda bir bankanın kurulması açıkça öneriliyordu. Geçirilen savaş dış borçlanmayı, dolayısıyla

(51) A. ZARAKOLU, Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, (Ankara, 1974) s. 12.

(52) B. ULUTAN, A.g.e., s. 143.

bir bankanın özellikle borc para sağlayabilecek bir yabancı bankanın, kurulmasını bir bakıma zorunlu kılmıştır. Bu sırada harp içindeki İngiltere'den gelen iki borçlanma ve ilk sömendüfer hatlarının inşasını üstlenen sermayedarlar grubunun teklifi, Sadrazam Reşit Paşa tarafından kabul edilerek, Osmanlı Bankası (Bankı Osmani) adıyla yeni bir banka kurulmuştur. İngiltere tarafından da tanınan bu bankanın merkezi Londra'da idi. Fakat bankanın iş merkezi İstanbul'da olacak ve Mısır dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde şubeleri bulunabilecekti. 500 bin sterlin sermaye ile kurulan banka kısa süre sonra Mir'as istikrazının ve hileli muamelelerin yarattığı 1860 buhranı ile karşılaştığı için 1863'de, ağır imtiyazlarla kurulan Bankı Osmani Şanane'ye istihak etmiştir.

1863 yılında dolasına para çıkartılması imtiyazı Bankaya tanındı. Osmanlı Bankasının sermayesine İngilizler ve Fransızlar ortaklaşa katılmakla birlikte, başlangıçtaki oluşumun tersine, kısa bir süre sonra Fransız sermayesi Banka'nın sermaye ve yönetiminde egemenliğini arttırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1863 yılından sonra temin ettiği dış borçların hemen hemen tamamına yakın bir bölümü, Osmanlı Bankası aracılığı ile sağlanmıştır. İngiltere ve Fransa'dan sağlanan bu borçların yanı sıra, 1879 yılında Rüşum-u Sitte yönetiminin, 1881 yılında da Duyun-u Umumiye yönetiminin kurulması, borçların birleştirilerek ertelenmesi,

işlemleri ve İngiliz sermayesi ile yapılan demiryolları hatlarında uygulanan "kilometre başına garanti yöntemi" hep Osmanlı Bankasınınca Hükümete kabul ettirilmiştir. Yine Reji yönetimiyle Ereğli Maden Kömürü, Terkos Liman ve Gaz Ortaklıkları gibi kuruluşların, kurulmasında ve daha sonra Cumhuriyet döneminde bu ortaklıkların uğraşlarına son verilmesi üzerine, alacakların transferinde bu banka önemli rol oynamıştır. Osmanlı Bankası'nın, Osmanlı İmparatorluğunda oynadığı rolü anlamak için 1863 ve 1875 sözleşmelerinin ilkelerini gözden geçirmek faydalı olabilir.

Osmanlı Bankası ile 1863 yılında yapılan sözleşmede, Bankanın uğraş süresi 1875'de 20 yıl, 1895'de 12 yıl olmak üzere 1925 yılına kadar uzatıldı. Bankanın sermayesi 1863 de 2,7 milyon sterlin iken 1875 sözleşmesi ile 10 milyon sterline çıkartılmıştır.

1873 ve 1875 imtiyaznamelerinin başlıca hükümleri şöyle özetlenebilir:

- Osmanlı Bankası, merkezi İstanbul'da bulunan bir Osmanlı şirketi olduğu halde, biri Paris'te, diğeri de Londra'da ortaklar tarafından seçilmiş kişilerden oluşan iki yönetim kurulunca yönetiliyordu. Bu durumda İstanbul'daki yönetim, göstermelik bir yönetimden başka bir şey değildir.

- Osmanlı Hükümeti Banka'yı, ayrıcalık belgesinde "nazır" adı verilen bir "komiser" aracılığı ile denetleyecekti. Ancak bu komiserin, Paris ve Londra'daki yönetimler tarafından atanacağı bildirilmiştir.
- Osmanlı İmparatorluğu dahilinde, Osmanlı Bankasından başka hiçbir müessese banknot ihracı hakkına sahip olmadığı gibi, devlet de kağıt para ihraç edemezdi.
- İmtiyaznamenin en ağır ve en önemli hükmü 13. maddesindeydi. Buna göre Banka, devletin bütçesini bile denetleme yetkisine sahip bir haznedarı idi. Banka yönetim kurulu üyelerinden birini bütçe komisyonuna göndermek hakkına sahipti. Devlet bütçesinin ayrıntılı bir örneğini her yıl Bankaya vermek, bütün gelirlerini hiçbir Bankanın aracılığına başvurmadan Osmanlı Bankasına teslim etmek, bütün ödemelerini Osmanlı Bankası aracılığıyla yaptırmak zorundaydı. Ayrıca olağanüstü durumlar dışında Hükümet, Osmanlı Bankası'na vermek zorunda olduğu ayrıntılı bütçedeki tansisatı kesinlikle aşamayacaktır.
- Hükümetin, gerek dahilde, gerekse yabancı memleketlerde ihraç edeceği tahvil, bono vesaire avrakın satışı Osmanlı Bankası'nın tekeline verilmişti.
- Devlet Bankanın karından hiçbir nisse alamayacaktı (53)

Bu derece geniş ve Osmanlı Devletini tek taraflı bağlayan yetkilerin milli bir müesseseden ziyade, yabancı bir müesseseye verilmiş olması ilginçtir.

Birinci dünya savaşı başladığı zaman devletin ihtiyacı olan banknot ihracını reddetmesi üzerine, devlet, Osmanlı Bankasının, devlet bankacılığı yetkilerini kaldırmasına neden olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Bankası ile imzalanan 1924 ve 1925 yıllarındaki sözleşmeler ile 1863 ve 1875 tarihli imtiyaznamelerin bazı hükümleri kaldırılmış. Banka için bazı yükümlülükler getirilmiştir. Kaldırılan hükümler arasında bütçe komisyonlarında temsilci bulundurma, devletin kağıt para çıkarabilmesini yasaklama, olağanüstü tahsisat gibi önemli hükümlerde bulunmaktaydı (54) . Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin dilediği zaman bir merkez bankası kurabilmesine de imkan tanınmıştı. 1930 yılında T.C. Merkez Bankası, 1924 sözleşmesinde yer alan bu hükme dayanılarak kurulmuştur.

(54) B. ULUTAN, A.g.e., s. 147.

2.1.2. Diğer Yabancı Bankalar

Kırım harbi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun bir taraftan Paris ve Londra mali piyasalarından faiz hadleri, ihrac fiyatları ve itfa şartları bakımından sermayedarlara büyük menfaat temin eden istikrazlar akdetmeye başlaması, diğer taraftan memlekette demiryolu, maden imtiyazlarının cömertlikle dağıtılması bir çok yabancı sermayedarın Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık işlemleriyle meşgul olmalarına veya banka kurmalarına müsait zemin hazırlamıştı.

Sirketi Umumiye Osmaniye Bankası:

1864 senesi başlarında A. Ralli, A. Baltazzi, H. Zographos, B. Mısırlıoğlu, gibi bir takım Galata bankerleri tarafından 2 milyon sterlin sermaye ile kurulmuştur. Bir kısım sermayesine Osmanlı Bankası iştirak ettiği gibi, hisse senetlerinin bir grubu da Londra'ya plase edilmmişti. Bankanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu adına istikraz sözleşmelerine aracılık etmek, hususi idarelerle belediyelere ikrazatta bulunmak ve özellikle İstanbul şehrinin istikrazlarını idare etmektir. Banka iyi bir durumda olduğu sırada 1893 senesinde tasfiye kararı vererek dağılmıştır.

Sirketi Maliyei Osmaniye Bankası:

İngiltere'de pamuk sıkıntısı çekildiği bir sırada 1866

yılında İngiliz sermayedarlar tarafından, Türkiye'de pamuk yetisttirilmesini teşvik maksadıyla kurulmuştur. Sermayesi 1 milyon sterlindi. Birkaç sene sonra tasfiye edilmiş ve mevcutlarını Osmanlı Bankasına devretmiştir.

Sark Sömendüferleri Bankası:

Zürih'te Deutsche Bank, Wiener Bankverein ile Credit Suisse ve Banque Commerciale de Bale tarafından, 35 milyon İsviçre franklık bir sermaye ile kurulmuştur. Ayrıca İsviçre piyasasına 35 milyon İsviçre franklık tanvilde ihrac etmiştir. Amacı Baron Hirsch tarafından Viyana'da 1878'de kurulan Sark Demiryolları Şirketini Alman kontrolü altına almaktı. Bu teşebbüste muaffak olduğu için Sark Demiryolu ile birlikte, Anadolu - Bağdat Demiryolu, Haydarpaşa rıhtımı ve Adana - Tarsus - Mersin Demiryollarının kontrolünü elde etmiştir. Sark Demiryolları Bankası, Birinci Dünya Savaşından sonra büyük bir zararla tasfiyeye uğramıştır.

Midilli Bankası:

1891 senesinde 264 bin lira sermaye ile bir Osmanlı şirketi olarak kurulmuş bu bankanın ortakları, Midilli'li bir Rum tüccar ile, İstanbul'lu bir Rum bankerdi. Banka, kuruluşu sırasında Koço kumpanyasına ait gemilerle Zonguldak kömür madenlerini de devralmıştı. Midilli'de, Atina'da ve Osmanlı imparatorluğu'nun muhtelif limanlarında şubeleri vardı.

Mevcutunun büyük bir kısmını, gemilerle kömür ocaklarına bağlamış bulunan banka 1902 ve 1903 senelerinde zarar etmeye başlayınca, faaliyetini durdurmuştur.

Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası:

1910 senesinde bir grup Türk ve Levantenler tarafından kurulmuş olup, sermayesi 550 bin lira idi. Her türlü bankacılık muameleleri yanında hükümete ikrazatta bulunmak ve hükümet namına vergilerin tahsilatı ile meşgul olacaktı. Fakat 1914 senesinde faaliyetini durdurmuştur.

Osmanlı Ticaret Bankası:

1910 senesinde her türlü bankacılık muameleleri yanında gayrimenkul ipotegi üzerine kredi açmak üzere kurulmuştur. Sermayesi 100 bin lira idi. Birinci Dünya Savaşı içinde faaliyetini durdurmaya mecbur olmuştur.

Diğer Alman Bankaları:

1870'lerin başında Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Almanlar, Türkiye ile yakından alakadar olmaya başlamışlardır. Bu maksatla Almanlar yalnız bir kısım önemli demiryolları ile yetinmeyip, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bankalar kurmaya ve banka şubeleri açmaya başlamışlardır. Bu amaçla ilk defa 1899 da kurulan Deutsche Palastine Bank, daha

sonra yerini 1904 senesinde Banque d'Orient'e bırakmıştır. Fakat bu bankada Yunan sermayesi hakim olduğundan, 1905'de Dresdner Bank ile diğer iki Alman bankası tarafından tamamen Alman sermayesi ile kurulan Deutsche Orient Bank meydana getirilmiştir. Sark memleketlerinde iş görmek üzere kurulan bu banka, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Edirne gibi belli başlı bütün büyük şehirlerde şubeler açmıştır (55).

2.1.3. Yabancı Bankaların Şubeleri

1881 yılında Muharrem kararnameyi ile, Duyun-u Umumiye idaresinin kuruluşundan sonra Avrupa devletlerinin ve sermayedarlarının Osmanlı İmparatorluğu ile daha başka bir zihniyetle alakadar olmaya başladıklarını görüyoruz.

Sultan Aziz devrinde yabancı sermayedarlar, Osmanlı İmparatorluğu ile özellikle devlet istikrazatlarının spekülatif kazançlarından istifade etmek amacıyla ilgileniyorlardı. 1877 Osmanlı - Rus savaşından sonra ise müstamlakeci devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun göz koydukları kısımlarında, iktisadi ve mali ilişkiyi kurmak, İstanbul'daki sefirler, iş adamları özel imtiyazları elde etmek için gayret sarfediyorlardı. Bu itibarla 1875'den Birinci Dünya Savaşına kadar geçen devrede, kısa ömürlü kombinezonlar yerine yabancı büyük bankalar veya

(55) B. ULUTAN, A.g.e., s. 151-156.

İmparatorluğu'nun muayyen bölgelerinde çalışmak üzere yabancı memleketlerde teşekkül eden bankalar, belli başlı iş merkezlerinde şube açmak yoluna gitmişlerdir. Büyük devlet sefirleri, bankacıları ve hususi mümessillerin, belli bölgelerdeki demiryolu, maden imtiyazları aldığını ve bu bölgelerde, banka şubeleri açtıklarını görmekteyiz (56).

Fransa'nın en önemli bankalarından Credit Lyonnais, 1875 yılında İstanbul'da, ileriki yıllarda İzmir, Yafa ve Kudüs'te şubeler açmıştır. 1899 yılında özellikle Suriye'de iş yapmak maksadıyla kurulmuş olan Alman-Filistin Bankası Sam, Beyrut, Trablus gibi Suriye şehirlerinde, Almanya'nın büyük bankalarından biri olan Deutsche Bank 1909'da İstanbul'da 1913'de Bağdat'ta şube açmıştır. 1906'da Dresdner Bank tarafından National Bank ve Schafhausener Bank ile birlikte 32 milyon mark sermaye ile kurulan Deutsche Orient Bank Edirne, Bursa, Adana, Mersin, Tarsus'da, 1899'da Berlin'de 30 milyon mark sermaye ile kurulan Deutsche Palestinien Bank Sam, Beyrut, Trablus, Hayfa, Yafa, Kudüs, Nablus ve Nasıra'da şubeler açmıştır. 1902'de Londra'da 100 bin İngiliz lirası sermaye ile kurulan Anglo-Palastin Co. Beyrut, Hayfa, Gazne, Halilelrahman, Kudüs, Taberiye ve Saffet'te, aynı şirket tarafından kurulan Anglo-Levantin Banking Company İstanbul'da şube açmıştır. 1909'da Rus Ticaret Hariciye Bankası tarafından İstanbul'da, 1904'de Atina Bankası tarafından

(56) B. ULUTAN, A.g.e., s. 156.

İstanbul'da daha sonra Trabzon, Samsun, İzmir ve Mersin'de şubeler açmışlardır (57).

Bütün bu bankalar ve onların zaman zaman kurdukları mali teşekküller, memleketi mali sıkıntıya sokan spekülatif veya siyasi maksatlardan başka bir şeye hizmet etmemişlerdir. Bunlar hiçbir zaman hakiki bir mali piyasa kurmayı ve ticari, sınai, zirai teşebbüslerin finansmanını gerçekleştirme amacıyla spesifik kredi teşekkülleri yaratmayı düşünmemişlerdir. Kendi aralarında bile ahenk ve ilişki kurmaksızın kendi tabiyetlerini taşıyan müşterilerini finanse etme yoluna gitmişlerdir. Bu koşullar altında, milli sanayinin ve milli bir bankacılığın gelişmesi imkansızdır.

1875 - 1923 Döneminde Merkezleri yabancı ülkelerde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren, yabancı banka şubeleri şunlardır:

<u>Banka Adı</u>	<u>Merkez</u>	<u>Şube Açılış Tarihi</u>
Credit Lyonnais	Fransa	1875
Deutsche Palastina Bank	Almanya	1899
British Oriental Bank	Londra	1900
Anglo-Palastine Company	İngiltere	1902
Atina Bankası	Yunanistan	1904
Sark Bankası	Yunanistan	1904

(57) A. ZARAKOLU, A.g.e., s. 12-13.

Alianer Bankverein	Avusturya	1905
Deutsche Orient Bank	Almanya	1906
Sociate Commerciale d'orient Bank	Italya	1907
Deutsche Bank	Almanya	1909
Banko di Roma	Italya	1911
Bank Commerciale	Italya	1919
Banka Mamaras Blank ve Şurekası	Romanya	1919
Hollantse Bank Uni. N.V.	Hollanda	1921
Memaliki Sarkiye Fransız Bankası	Fransa	1922
American Express Co.	A.B.D.	1922
Sarki Karip Ticaret Bankası	İngiltere	1922
İyoniyen Bank Limited	İngiltere	1922(58)

2.1.4. Yabancı Bankalar ve Borçlanmalar (59)

Kırım Harbinin kamu giderlerini büyük ölçüde arttırmış olması hazinayı çok güç bir duruma düşürmüştür. Bu yüzden de yabancı memleketlere borçlanmak zorunda kalınmıştır. Harp masraflarını karşılamak maksadıyla yapılan 1854 istikrazından sonra dış memleketlere yapılan borçlanmalar birbirini izledi.

(58) Öztin AKGÜÇ, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türk Bankacılığında 50 yıl, Banka ve Ekonomik Yorumlar Yayını, 1974, s. 81.

(59) Bu kısımda Nihat S. SAYAR'ın "Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları" kitabının çeşitli bölümlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Konunun daha derinden incelendiği ve mali olayların derli toplu olarak, kronolojik sisteme uyularak hazırlanmış olması tercih sebebidir. Daha ayrıntılı bilgi için söz konusu kitaba bakınız.

1858 Borçlanması: Kırım Harbinden sonra bozulan iktisadi ve mali durumun düzeltilmesi amacıyla, hazinece çıkartılan 6 milyon yüzdoksan bin lira tutarındaki kaimeler, karşılıksız olduğundan devamlı değer kaybetmiş ve bu kayıplar % 30'a kadar büyümüştür. Bu yüzden meydana gelen iktisadi ve mali krizi önlemek, kaimeleri tedavülden kaldırmak için yeniden borçlanma ihtiyacı ile karşılaşmıştır. Londra bankerlerinden Palmer ile 5 milyon sterlinlik yeni bir borçlanma sözleşmesi yapılmıştır. Bu borçlanmaya karşılık olarak İstanbul gümrüğü gelirleri ile bir vergi türü olan Okturua hasılatı gösterilmiş ve borcu verecek bankaların temsilcilerine de bu hasılatı kontrol etme yetkisi tanınmıştır.

1860 Borçlanması: Mali tarihimizde bu borçlanmaya Mirés istikrazı denilmektedir. Tedavülden kaldırılması gereken kaimelerden başka, hükümetin önemli miktarda çeşitli borçları vardı: 1859'da çıkartılan ve henüz ödenmemiş bulunan dış borçlarla birlikte, bunların tutarı Fransız bankerı Mirés'e göre 774 milyon franka varmaktaydı. Bu borçlar arasında hükümeti en çok sıkı Galata Bankerleri ile diğer alacaklılara olan kısa vadeli borçlardı. İngilizlerin ileri sürdükleri çok ağır şartlar karşısında hükümet Fransızlara başvurmak zorunda kaldı. Çok ağır şartları olmasına rağmen, bu borçlanma başarılı olamadı.

1863 - 1864 ve daha sonraki yıllarda Şirketi Umumiye'yi Osmaniye Bankası, İtibarı Umumiye Osmaniye Bankası, Avusturya -Türk Bankası, İstanbul Bankası, Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi gibi bankalar kurulmuştur.

1862 Borçlanması: Mirâs İstikrazının tersine olarak, pek büyük ragbet görmüştür. Tahvillerin tamamı kısa süre içinde satılmış ve bu sayede kaimelerin tamamı tedavülden kaldırılarak yok edilmiştir.

1863 Borçlanması: Kaimelerin tedavülden kaldırılmasından sonra, düşük değerli paralardan kurtulunmuştur. Öte yandan Galata Bankerlerine olan kısa vadeli borçların da miktarı hayli yükselmiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla yeniden borçlanmaya karar verildi. 1863 istikrazı da bir önceki gibi tamamen satıldı. Elde edilen gelirler alacakları cogalan ve sacırsızlanan Galata Bankerlerine verilerek kısa vadeli borçlardan kurtulundu.

1865 Borçlanması: Dış borçların vadesi gelen kupon bedellerini ödeyebilmek için hazineye para yoktu. Bu itibarla 1865 yılının sonunda hükümet Osmanlı Bankası, Crédit Mobilier de Paris ve Société Générale ile 1865 borçlanma sözleşmesini imzaladı. Karşılık olarak da Ergani Bakır Madeni gelirleri ile Agnam Resmî hasılatı gösterildi.

1865 ve daha sonraki yıllarda yapılan borçlanmalar çeşitli kamu ihtiyaçlarını karşılamak için değil, sadece evvelce yapılmış bulunan borçlanmaların faiz ve amortismanlarını ödeyebilmek için yapıldığından, imparatorluk maliyesi çok güç bir durum içine düşmüştür.

1869 Borçlanması: 1866 yılında, 1862, 1863 ve 1865 borçlanmaları ile 1865'de yapılan değiştirme işlemi sonucu çıkartılan genel borçlar tahvillerin vadeleri gelen kuponlarını ödemek için Osmanlı Bankası'nda yeterli kadar karşılık bulunmamakta idi. Bu yüzden kuponların ödenmesi hükümet tarafından ertelenmek zorunda kalmıştı. Yabancı alacaklılar böyle bir davranışın hükümetin itibarını sarsacağını ileri sürerek itirazda bulundular. Osmanlı Bankası, Soci t  G n ral Bankası ile birlikte hükümete avans para sağladı ise de nazirinin içinde bulunduğu güç durum eshamın fiyatları üzerine olumsuz bir etki yaptı ve fiyatlar daha da düştü.

1871 Borçlanması: Fransa ve Almanya arasında çıkan 1870 savaşının etkileri 1871 yılı Ağustos ayında kendisini göstermiş ve İstanbul'da da mali bir kriz başlamıştır. Altın para piyasadan çekilmiş, dış borçların faiz ve amortismanları ödenemez hale gelmişti. Bu durum karşısında hükümet, itibarı Umumi Osmani Bankası ve Londra'daki Cohen and Sons, Dent Palmer and Company Bankaları ile 1871 borçlanmasına ait bir sözleşme imzalamıştır. Bu istikraz 57 bin sterlin tutarında

idi ve karşılık olarak Mısır vergisinin bir kısmı gösterilmisti.

1872 Borçlanması: Dış borçların 1872 yılında ödenmesi gereken kupon bedelleri Osmanlı Bankası ile Avusturya-Osmanlı Bankası ve diğer bankalardan alınan yüksek faizli avanslarla karşılanmıştı. Kısa vadeli olan bu avansları iade etmek ve bir kısım kamu ihtiyaçlarını gidermek için hazinede para olmadığından yeniden borçlanma yoluna gidilmiştir. Bu kez itibarı Umumi Osmanlı Bankası ve Avusturya-Osmanlı Bankası ile yapılan sözleşme ile 278 milyon frank tutarında hazine tahvili çıkartmak suretiyle borçlanılacaktı. Bu borçlanmanın karşılığı olarak da Edirne, Selanik, Tuna vilayetlerinin vergileri ile Anadolu'nun Agnom Resmi hasılatı gösterilmiştir.

1873 Genel Borçlar (II. Tertip): 1872 sonlarında Osmanlı Bankası ile diğer bankalar hazinenin ihtiyaçları ile ilgileniyorlardı. Bir yandan devlete ait tahvil ve esnam, öte yandan da tramvay, tünel, şirketleri ve bankaları gibi mali kuruluşların hisse senetlerinin alıs verisi ile meşgul oluyorlardı. Bu durum menkul kıymetler borsasında bir canlılık yaratmış, fiyatlarda göze görülür şekilde bir artış olmuştur. 1863, 1865, 1869 istikrazları ile Rumeli Demiryolu tahvilleri, genel borçlar eshamı, İstanbul'da kurulan banka ve sair şirketlerin hisse senetleri fiyatlarında % 10-50 arasında yükselmeler görülmüştür. Bu

durundan yararlanmak isteyen hükümet 1873 yılında çıkardığı bir kanun ile borçların değişimi işlemine başvurdu.

1873'de büyük bir mali buhranla karşılaşmış, köy ve kentlerde açlık tehlikesi ve sefalet başgöstermiştir. Bu arada kamu borçlarının değiştirilme işlemi yapılırken, öte yandan da padişahın iradesi ile yeni bir borçlanmaya bas vuruluyordu. İstanbul'daki Crédit Général ile Paris'teki Crédit Mobilier Bankaları ile yapılan anlaşma sonucunda bir milyon 388 bin frank tutarında tahvil çıkarılmıştır. Bu istikrazın karşılığı olarak da Ankara, Tuna vilayetleri asar vergisi gelirleri ile Anadolu'nun Ağnam Resmî nasılatı ve tütün tekeli fazlası gösterilmiştir.

1874 Genel Borçları (III. Tertip): 1873 borçlanmasının başarısızlıkla sonuçlanması, dış borçların kupon bedellerinin ödenmemesine sebep olmuştur. 1872 yılı hazine tahvillerinin kupon vadesi 1874 başında dolduğu halde ödeme yapılamıyor ve bu yüzden protestolarla karşılanıyordu. Aynı zamanda Rumeli Demiryolu tahvillerinin de kupon bedelleri zamanında ödenememişti. Yabancı bankalar kendilerinde bulunan Türkiye'ye ait menkul değerler üzerine haciz koyuyorlardı. Bu kötü durum karşısında hükümet gene de Galata bankerlerinden 75 milyon frank tutarında kısa vadeli bir avans aldı.

Rüsümü Sitte İdaresi: 1879 yılı sonunda Galata bankerleri ile, altı resim anlamına gelen Rüsümü Sitte

idaresi çalışmaya başladı. Sözleşmesi gereğince Galata bankerlerinden alınan ve tutarı 8.725.000 lirayı bulan kısa vadeli borçların faiz ve amortisman karşılığı bedellerinin karşılığı olarak tütün, tuz, camga, su avı resimleri ile İstanbul, Bursa, Edirne, Samsun'un ipek ösüründen oluşan çeşitli gelir kaynaklarının on yıllık hasılatı Rüşumu Sitte idaresi tarafından toplanacak, elde edilen gelirle önceden alınmış olan kısa vadeli borçların faiz ve amortismanları ödenecek, artan para da hazineye verilecekti.

1888 Anadolu Demiryolu Borçlanması: Deutsche Bank ile diğer sermaye sahiplerinin temsilcileriyle yapılan bir sözleşme gereğince, 1871'de devlet tarafından yapılmakta olan 92 km.lik Haydarpasa-İzmit hattı için 6 milyon frank istikraz yapılmıştır. Haydarpasa'dan Ankara'ya kadar uzanacak olan demiryolu 577 km. olup ihale süresi 99 yıldır. Karşılık olarak Ankara, İzmir, Kütahya ve Ertugrul vilayetlerinin öşürü gösterilmiştir. Kilometre garantisi olarak da Haydarpasa'dan İzmit'e kadar kilometre başına 10300 frank, İzmit'ten Ankara'ya kadar da 15000 frank garanti tanınmıştır. Bu hattın gayri safi hasılatı 15 bin frankı aştığı takdirde, aşan miktarın % 25'i Duyun-u Umumiye idaresine, % 75'i de hazineye verilecektir. 15 bin franktan noksan olduğu takdirde aradaki fark kilometre teminatı olarak hazinece işletmeye ödenecektir.

1905 Askeri Techizat Borçlanması: Ordu ihtiyacları için Almanya'dan satın alınan silah ve mühimmat bedellerini ödemek için Deutsche Bank ile yapılan bir sözleşme ile 2.6 milyon lira tutarındaki borçlanmaya gidilmiştir.

1908 Bağdat Demiryolu II. ve III. Tertip Borçlanması: Yapımı devam etmekte olan Haydarpasa-Bagdat Demiryolunun uzatılan kısmının kilometre garantisini ödeyebilmek için Deutsche Bank ile Bagdat Demiryolu şirketi ve hükümet arasında imzalanan sözleşme sonucunda, II. ve III. tertip 9.8 milyon liralık bir istikraz akdedilmiştir.

Başlangıçtan 1923 yılına kadar yabancı bankalar süreci, dış borç yönetimi ve denetimi fonksiyonlarının yanısıra yabancı sermaye yatırımlarının da finanse edilmesine yönelik bir dönemdir.

2.2. 1909 - 1923 DÖNEMİNDE YABANCI BANKALAR

19.Y.Y.ikinci yarısından başlayarak, yabancı bankaların Osmanlı ülkesinde ticaret ve sermaye yatırımlarını mali açıdan desteklemek üzere, banka şubeleri açmışlar veya Osmanlı taahhütünde banka kurmuşlardır. 1909 ve 1921 yılları arasında yabancılar tarafından kurulmuş olan yedi banka bu sürecin devamından başka bir şey değildir. Öte yandan, 1913 yılında Ermeni tüccar ve bankerler tarafından kurulmuş olan Osmanlı Ticaret Bankası da bu dönemde azınlık tüccarlar

tarafından kurulmuş olan en önemli banka olarak görülmektedir. Ancak 1909-1930 yılları arasında Türkiye'de ulusal bankacılığın, yabancı ve azınlık bankalarına oranla, daha yoğun bir biçimde oluştuğu ve gelişme gösterdiği yıllardır.

Yurt dışına hammadde ve yiyecek maddeleri satma ve yurt dışından mamul madde satın alma biçiminde belirlenen süreç içinde, iktisadi açıdan belirli bir güçlenme aşamasına ulaşan Müslüman-Türk tüccarı ve toprak sahipleri bu dönem içinde, yabancılardan ve azınlıklardan bağımsız olarak bankalar halinde bütünleşme çabasına girmişlerdir. Bu nedenle, 1909-1930 yılları Türkiye'de ulusal bankacılık hareketinin en belirgin çizgilerle doğduğu ve gelişme gösterdiği yıllar olarak nitelendirilebilir (60).

1909'dan Cumhuriyetin kuruluş yılına kadar geçen süre içinde kurulan bankaların ana sözleşmelerinde, amacın genellikle mümkün olduğu ölçüde, geniş olarak çizildiği görülmektedir. Bankacılık işlemlerinin yanısıra, ticaret, sanayi, madencilik ve bayındırlık alanlarında her türlü işlemleri yapmak, şirketler kurmak veya şirketlere katılmak genel olarak amacın kapsamı içine girmektedir. Öteyandan, ana sözleşmede amacın geniş kapsamlı çizilmiş olmasına rağmen, uygulamada bankalar arasında uğraşı alanları bakımından

(60) Gündüz BKÇUN, 1909-1930 Yılları Arasında A.S. Olarak Kurulan Bankalar, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C/13, s. 458.

farklılıklar doğmuştur. Bu farklılık özellikle yabancı sermaye tarafından kurulmuş olan bankalar bakımından kendini göstermektedir.

Yabancı sermaye tarafından Osmanlı Ülkesinde kurulmuş olan bankalarda ilk amaç Osmanlı Ülkesinde birikmesi muhtemel potansiyel bir sermayenin örgütlenmesi ve harekete geçirilmesi değildir. Bu bankalarda ilk amaç, yurt dışından getirilen sermaye aracılığı ile ticaretin ve özellikle yabancı yatırımların mali açıdan desteklenmesidir. Bu dönem içinde yabancı sermaye tarafından kurulan bankalar arasında bu konuya en iyi örnek, İngiliz sermayesi tarafından kurulan Türkiye Milli Bankası'dır. Ana sözleşmesine göre, Türkiye Milli Bankasının amacı, Osmanlı Ülkesinde ticaret ve sanainin gelişmesine, madenlerin işletilmesine ve genel menfaatlere hizmet eden işleri gerçekleştirmek, taşınır ve taşınmaz mallar karşılığında borç para vermekte dahil olmak üzere itibari ve mali işlemleri yapmaktır. Aslında, Türkiye Milli Bankası, Osmanlı Bankası'nın bir İngiliz mali kurumu niteliğini kaybedip, giderek bir Fransız mali kurumu olması üzerine, İngiliz sermayesi tarafından, Osmanlı Bankası'na rekabet etmek üzere kurulmuştur. Ana amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz ticaretinin ve sermayesinin çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Türkiye Milli Bankası 31 Ocak 1911 tarihinde Deutsche Bank ve Anglo-Saxon Petroleum Co. ile birlikte The Turkish Petroleum Co. adlı şirketi kurmuşlardır. Türkiye Milli Bankasının The Turkish Petroleum

Co.'da sahip olduğu hisseler 19 Mart 1911 tarihli bir sözleşme ile %50 / %50 oranında Deutsche Bank ile Anglo-Saxon Petroleum Co.'a devredilmiştir. Türkiye Milli Bankası ayrıca, İstanbul Sanremanetine borç para vermiş, sulama teşebbüsleri için inceleme sözleşmeleri akdetmiş, Samsun ve Trabzon limanlarının imtiyazlarını almıştır (61).

Ulusal bankacılık hareketinin ortaya çıkışındaki amaç, Ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı ve azınlıkların ekonomik hakimiyetinden kurtarmak ve ulusal ticareti geliştirmek üzere organize etmektir.

Cumhuriyet'ten hemen önce Ülkemizde 20 milli, 13 yabancı olmak üzere 33 banka faaliyette bulunuyordu. Milli bankaların çoğu manalı intiyaclara cevap verebilen tek subeli bankalar halindeydi.

1923-1909 döneminde anonim ortaklık olarak kurulan yabancı bankalar da vardı. Bunları İtibar-ı Mali Osmanlı Bankası (1910), Türkiye Ticaret ve Sanai Bankası (1910), Sirket-i Ticariyyeyi Sina'iyye ve Maliyye Bankası (1913), Emval-i Gayrimenkule ve İstikraz Bankası (1916), Türkiye Umumi Bankası (1916), Türkiye-İran Ticaret ve Sanai Bankası (1921) (62).

(61) Gündüz OKDÜN, A.g.a., s. 471.

(62) Tuncay ARTUN, Türkiye'de Bankacılık, 1983, s. 36.

Cumhuriyetin ilanından önceki yıllarda ülkemizdeki yabancı ve milli bankaların ulaştığı boyutları şöyle özetleyebiliriz: 1920 yılında ulusal bankalardaki tasarruf mevduatı 453 bin liraya, yabancı bankalardaki tasarruf mevduatı 1 milyon 133 bin liraya ulaşmıştır.(63) Yani toplam tasarruf mevduatının % 32.3'ü ulusal bankalarda, % 67.7'si yabancı bankalarda toplanmaktaydı.(64) Bütün bu veriler yabancı bankaların, bankacılığımızda egemenliklerini sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu süreç, Ulusal Kurtuluş Savaşının kazanılmasıyla Cumhuriyetimizin temellerinin atıldığı 1923 yılına kadar sürmüştü ve 1923 yılı sonrasında ulusal bankacılık, devlet desteği ile gerçek anlamda oluşturulma sürecine girmiştir.

(63) Haldun DERİN, Türkiye'de Devletçilik, (İstanbul, 1940) s. 51.

(64) Haldun DERİN, A.g.e., s. 51.

UCUNCU BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE YABANCI BANKACILIK

Tarihsel olarak yabancı bankacılık veya bankalar Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahip bulunmaktadır. 1840'lı yıllarda görülmeye başlayan yabancı bankalar, Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan finansal ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmaya başlamıştır. Hazine ve Saray'a ödünç para verme, bazı kambiyo hizmetleri sunma, senet alım-satımı yapma, vergilerin iltizamını alma, bankalarına ait paraları değerlendirme, dış borç işlemlerini kolaylaştırma, para basma işlemlerini ayarlama, bazı yatırımların finansmanını ve klasik bankacılık işlemleri yabancı bankaların ilgilendirdikleri temel faaliyet alanları olarak sürekli üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de gerçek anlamda ilk bankacılığın yabancı bankalarla başlaması ve bir yabancı bankanın da uzun süre Merkez Bankası fonksiyonu görmesi, yabancı bankaların önemini bir kat daha artırmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında faaliyette bulunan yabancı bankalar, Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulan bankalardır. Kuruluş amacı ortadan kalktığından ya da ekonomik nedenlerden dolayı bir kısmı piyasadan çekilmiştir.

1960'lı yıllar yabancı bankaların Türkiye'ye (65) yönelmelerinde dikkat çekici bir dönem olmuştur. Ekonominin

(65) EKREN, Nazım, "Yabancı Bankaların Gelişimini ve Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No:3, İstanbul 1992, s.78

dış açılması, ekonomik ilişkilerde uluslararasılaşma oranının artışı, uluslararası sermaye hareketlerinin teşviki ile liberal ekonomi ve ekonomi hukukuna ilişkin politikaların uygulanmaya başlanması yabancı bankacılığın gelişiminde önemli faktör olmuştur. 1980 yılı itibariyle faaliyet gösteren 4 yabancı bankanın aktif toplamı 47.3 milyon TL iken 1990 yılında bu rakam 23 yabancı banka ile 5958.7 milyon TL'lik bir aktif toplamına ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle yabancı bankalar kurumsal olarak %475, aktif toplamı olarak da %12365'lik bir gelişme göstermiştir. Öte yandan yabancı bankalar 1980 yılında 1642 kişi istihdam ederken 1990 yılında bu rakam 3012'ye ulaşmıştır. Bu arada, sektörel gelişmelerin büyüklüğünün esas alınan değerlerin düşüklüğünden kaynaklandığı gözden kaçırılmamalıdır.

Bununla beraber, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemi içerisindeki payında önemli ölçüde bir artış görülmemiştir. Böyle ki, 1980 yılında yabancı bankalar aktif büyüklüğü bakımından %3.1, sayı olarak %10, şube sayısı olarak %1.7 ve personel sayısı olarak %1.5'lik bir paya sahipti. Aynı bankacılık grubu 1990 yılında ise sırasıyla %3.6, %34.8, %1.7 ve %1.8'lik paylara ulaşmıştır. Kurumsal genişleme dikkatini çekerken, aktiflerdeki artış nispeten az olmuştur. Ancak sistem içindeki payları arttığından, bu değişken yabancı bankaların Türkiye'yi cazip veya karlı gördüklerinin bir göstergesi olarak dikkate alınabilir.

Şube ve personel sayısındaki gelişmeler ise istikrarlı bir trend izlemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri,

şüphesiz yabancı bankaların büyük kısmının tek şubeli ya da az şubeli olmasıdır. Bazı Türk bankalarının da piyasadan çekilmesi bu tür bir görünümün diğer bir nedenidir. Bu tür bir analiz için, yabancı bankalarla Türk bankaları benzer ölçülere indirgenerek yapılacak karşılaştırmalar daha uygun olacaktır. Çünkü her iki bankacılık grubunun faaliyet alanı ve ihtisas konuları nisbeten farklılık göstermektedirler.

Bu çalışmada yabancı bankaların Türkiye ekonomisindeki gelişim trendi son 10 yıl dikkate alınarak, özellikle 1985'den sonraki trend analiz edilmeye çalışılmıştır. Yabancı bankaların Türkiye'ye geliş nedenleri, piyasa yapıları ve faaliyet alanları ekonometrik bir yaklaşımla incelenmiştir.

3.1. YABANCI BANKALAR VE YABANCI BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

Bankacılığın doğuşu ve gelişimi, bu kurumların hizmetlere yönelik ihtiyaca veya talebe bağlıdır. Bununla beraber toplumların sosyo-kültürel yapıları da bu konuda önemli bir faktördür. Çoğu batı ekonomilerinin bir kurumu olan bankacılık, Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar kendine uygun bir ortam bulamamıştır. (66)

Osmanlı Devleti'nin sarraf-banker-bankagelişim süreci diğer ülkelerdekine paralel bir trend izlemiştir. Sarraflık ve bankerlik azınlıkların kontrolünde olduğundan, bankacılık faaliyetleri de yabancı bankalarla başlamıştır. (67) 1840'lı yıllarda başlayan Osmanlı Devleti ile zamanın bankerleri

(66) ZARAKOĞLU, Avni, "Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık", T.B.B Yayını No:61, Ankara 1973, s.1-6

(67) AKGÜC, Öztin, "Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler", T.B.B Yayını No:71, Ankara 1975, s.6

arasındaki finansal ilişkiler, daha sonraları Cumhuriyet döneminde bile belirli bir süre Merkez Bankası fonksiyonu gören Osmanlı Bankası'nın ve diğer bazı yabancı bankaların kurulmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında faaliyet gösteren yabancı bankalar belirli alanlarda faaliyet gösteren ayrıcalıklı şirketlere kredi vermek, özellikle, kamusal altyapı yatırımlarını finanse etmek amacıyla, kurulmuştur. 1870'li yıllardaki ekonomik sorunlar, küçük ölçekli bankaların yerlerini çokuluslu yabancı bankaların subelerine terketmelerine neden olmuştur. (68) Şüphesiz bu değişim Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin yanında dünya kapitalizminin yaşadığı yapı değişikliğiyle de yakından ilgilidir. Böyle bir çerçeve içinde yabancı bankaların özellikle 1909-1923 yılları arasında yoğun bir şekilde şube açtıkları görülmüştür. (69) Bu yıllarda yabancı bankaların bankacılık sistemindeki payı %65 dolayındadır. Ayrıca yabancı bankalar hem büyük ölçekli hem de uluslararası özelliğe sahipti. Yabancı bankalar para ve sermaye piyasalarının oluşturulmasına, büyük ölçekli ticaret, tarım ve sanayi faaliyetlerinin finansmanına önem vermemişler, topladıkları fonların küçük bir kısmını Osmanlı Devleti'nde plase etmişlerdir. (70)

(68) TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, "Para-Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: T.C Merkez Bankası", Ankara 1981, s.75

(69) ÖKÇÜN, Gündüz, "1909-30 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Yabancı Bankalar", Ankara 1975, s.409-458

(70) AKPINAR, Turgut, "Bankalar ve Devlet", Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını No:55, Ankara 1973, s.7

1980 öncesi dönemde Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı bankalar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan bankalardır. Çeşitli nedenlerle yabancı banka sayısındaki azalış yanında bir dizi ulusal bankanın da sisteme girmesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında her iki bankacılık grubunun sistem içindeki ağırlıklarının aynı düzeye gelmesine neden olmuştur. Bununla beraber, dış ticaret daha çok yabancı bankalar tarafından finanse edilmekteydi. Osmanlı Bankası hariç diğer yabancı bankaların Türkiye'de yaygın şube ağı yoktu. 1980 öncesi dönemde çeşitli alanlarda yabancı sermaye ile işbirliği önemli boyutlara ulaştığında ulusal bankacılık sektörü yabancı sermayeye açıldı. (71)

1960 yılından sonra yabancı banka şube sayısında nispeten istikrarlı bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda Türkiye'de uygulanan ekonomik politikalar, kısmen de bürokratik işlemler nedeniyle yabancı bankaların Türkiye'ye yönelme eğilimlerinde duraksamalar olmuştur. Böyle bir değişim içinde yabancı bankaların Türkiye ekonomisiyle doğrudan bağlantı yerine dolaylı olarak bağlantıya girmeyi tercih etmiş oldukları ifade edilebilir. (72) Diğer bir ifadeyle, şube yoluyla faaliyette bulunan banka sayısı düşük olmasına rağmen mevcut bir ulusal bankanın sermayesine katılarak bankacılık faaliyetinde bulunan banka sayısı nispeten fazladır. Bunun yanında temsilcilikler yoluyla

(71) ÖKÇÜN, Gündüz, "1920-30 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye", A.Ü.S.B.F. Yayını Ankara 1971, s.103, AKGÜÇ, a.g.e.; s.14-34

(72) KARASZ, Arthur, "Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları", İstanbul 1975, s.244-245

da Türk ekonomisinde bir dizi yabancı banka faaliyette bulunmaktadır. 1990 yılı sonu itibariyle 17 yabancı banka temsilcilik yoluyla faaliyette bulunmaktadır. (73)

24 Ocak 1980 Kararlarının Türkiye ekonomisinde oluşturduğu değişim, yabancı bankaların şube açmalarına yeniden bir ivme kazandırmıştır. (Tablo 2) Bu tarihten sonra, bankacılık sektörü Türkiye'nin dışa açılmasında önemli bir sektör haline gelmiştir. (Tablo 1) Bu tarihten sonraki gelişim şube açma, ortak banka kurma, bir ulusal bankada hisse alma ve temsilcilikler açma şeklinde olmuştur.

Yabancı bankaların kurumsal özellikleri açısından bir tasnif yapıldığında, dört ayrı grupta ele almak mümkün görünmektedir. Bazı yabancı bankalar Türkiye'de şube açarak faaliyet göstermekte, bazı bankalar ise, Türkiye'de kurulmuş banka statüsünde faaliyet göstermektedir. Bir grup yabancı banka ise sadece temsilcilik yoluyla piyasada bulunmayı tercih ederken bir diğer grup, Türk bankalarında bir paya sahip olarak piyasada yer almayı uygun görmektedir.

Dış piyasalarla bağlantı kurmanın değişik yolları durumundaki bu örgütsel yapılar farklı avantaj ve dezavantaja sahip olduğu için tercih edilmektedirler. (74) Örgütsel birimlerin bir kısmı ulusal piyasalarda etkin olmak ve/veya perakende bankacılık yapmak amacıyla tercih edilirken, bazılarında ise sadece bilgi toplama ve müşteriye danışmanlık

(73) AYSAN, Mustafa, "Özellikle Bankalar ve Kamu İktisadi Teşebbüleri (KİT'ler) Açısından Kurumsal Yapıda Yeni Düzenlemeler, Türk Ekonomisinde Dışa Açılma Sorunları", İstanbul 1979, s.245-246

(74) KARACAN, İhsan A., "Uluslararası Bankacılık Organizasyonu Para ve Sermaye Piyasası, Ocak 1985, s.22

yapma amacı ön planda yer almaktadır. Bankalar Birliği yayınlarında sadece yabancı banka şubeleri ile Türkiye'de kurulu bankaların bilanço ve kar-zarar hesaplarına ilişkin veriler yayınlandığı için aşağıdaki tablolar buna göre düzenlenmiştir. Tablolardan da anlaşılacağı gibi, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemindeki gelişim trendi Türk Bankalarinkinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

(Tablo 3)

Yabancı bankalara ilişkin yasal düzenlemeler Türk bankalarından farklı değildir. Diğer bir ifadeyle bankacılık işlemlerine başlama prosedürü ve bankacılık faaliyetlerine ilişkin mevzuat, Yabancı-Türk ayrımı gözetmemektedir. Tek farklılık, bankaların kuruluş konumlarında ya da kararnamelelerinde, varsa belirtilen ayrıcalık ya da düzenlemelerde bulunmaktadır. Bunun yanında, fiilen yapılan veya yabancı bankalar tarafından gerçekleştirilebilecek bazı finansal araç ve yöntemler konusunda hukuki yapının oluşmamış olması da yasal düzenlemeler konusunda bir sıkıntı olduğunu göstermektedir.

Genel bir eğilim olarak, yabancı bankaların küçük bir aktif miktarı ile faaliyette bulunmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bu bankaların özde, dış ticaretin finansmanı konusunda yoğunlaşmış olmalarıdır.

Yabancı bankaların orjin ülke açısından piyasa ölçeği, yoğunluk oranı ve sıralaması gözönüne alındığında; aktif toplamı, banka sayısı ve şube sayısı olarak A.B.D.

bankalarının önde geldiği görülmektedir. İkinci sırada ise birkaç ülkenin birlikte kurduğu bankalar yer almaktadır. Daha sonra ise sırasıyla Kıbrıs ve Avrupa ülkelerinden gelen bankalar yer almaktadır. Gelişim trendleri dikkate alındığında, A.B.D, Fransız, Kıbrıs, bankalarının nisbeten daha yüksek bir performansa gösterdikleri görülmektedir.

Yabancı bankaların coğrafi olarak yerleşimleri dikkate alındığında, toplam şubelerin %75'ine yakın bir kısmının İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Başka bir deyişle, yabancı bankalar yerleşim yeri olarak Türkiye ekonomisinde dış ticaret ve para piyasalarının etkili olduğu bölgeleri tercih etmektedirler. Yabancı banka şubelerinin en yoğun olduğu şehir şüphesiz İstanbul'dur. İstanbul hem Türkiye'nin en önemli finans merkezidir hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede bir uluslararası finans merkezi olma özelliğine sahip bulunmaktadır.

Yabancı bankaların genellikle toptan bankacılık türü işlemlerle ve çoğunlukla para piyasalarıyla ilişki içindedir. Bu banka grubu için, en azından kırsal alanlarda, perakende bankacılık alanına girme son derece zordur. Bu nedenle bazı bankalar, ulusal bankalarda bir hisse alarak perakende bankacılık işlemlerine yönelmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca yabancı bankalar faaliyette buldukları ülkede fon toplamayı dışarıya ise kredi vermeyi tercih etmektedirler. Bu durumda bu bankacılık grubu, uluslararası örgütsel ağları yoluyla elde ettikleri fonları, faaliyette buldukları ülkede

değerlendirmeyi ön planda tutulmaktadır.

TABLO-1 TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ
KURULUŞLARIN SEKTÖREL DAĞILIMLARI (MİLYON TL)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İmalat Sanayi	2018.3 (508)	3951.1 (603)	6875.4 (711)	8975.2 (828)	12219.3 (911)	15643.4 (1004)
Tarım	81.1 (52)	117.6 (59)	172.6 (65)	236.3 (72)	281.4 (83)	341.2 (89)
Maden	39.5 (29)	55.3 (36)	83.9 (41)	112.3 (47)	145.8 (54)	172.6 (59)
Hizmetler	1728.5 (1224)	3228.4 (1398)	4964 (1522)	6328.5 (1718)	9216.7 (1849)	11798.3 (1989)
Bankacılık	346.7 (33)	675.3 (36)	987.5 (41)	1347.5 (46)	1626.4 (50)	1907.5 (57)
TOPLAM	3867.5 (1813)	7231.2 (2136)	11823.2 (2526)	14236.6 (2835)	16754.6 (3019)	24133.9 (3211)

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları

NOT: Parantez içindeki değerler firma sayısını diğerleri yabancı sermaye miktarını göstermektedir.

TABLO-2 YABANCI BANKALARIN GELİŞİMİ

YILLAR	BANKA SAYISI (ADET)	AKTİF TOPLAMI (MİLYON TL)	İSTİHDAM HACMI (KİŞİ)
1985	15	562.989	2652
1986	17	967.181	2901
1987	17	1295.868	2721
1988	19	2468.679	2810
1989	20	3452.562	2929
1990	23	5958.638	3012
1991	25	7568.295	3099
1992	26	10250.175	3157
1993	26	15387.879	3239
1994	27	21986.567	3341
1995	29	32478.593	3457

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız yayınılarından derlenmiştir.

TABLO-3 YABANCI BANKALARIN TÜRK BANKALARIYLA
KARŞILASTIRILMASI (MİLYAR TL)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
YABANCI BANKALAR						
Sube Sayısı	205 (40)	190 (46)	167 (45)	166 (51)	159 (56)	183 (55)
% Değişim	(0.1) (11.6)	-5.2 (15.9)	-13.6 (0.2)	0.15 (9.3)	-3.8 (12.6)	8.8 (0.1)
Toplam Aktif	746.2 (401.7)	1278.8 (532.4)	1653.3 (925.6)	2745.6 (2099.1)	3946.1 (2721.4)	6133.6 (543.1)
% Değişim	26.9 (65.1)	91.1 (34.2)	17.8 (74.1)	65.4 (135.9)	45.3 (35.0)	59.5 (90.2)
Toplam Kredi	281.4 (161.5)	424.5 (173.1)	617.2 (326.5)	958.3 (775.8)	1774.2 (998.1)	2769.1 (2720)
% Değişim	73.2 (152.8)	49.8 (10.9)	46.3 (88.2)	55.4 (108.1)	86.2 (74.5)	66.8 (131.6)
Toplam Kar	10.6 (41.3)	15.4 (42.6)	37.8 (65.4)	102.6 (161.2)	117.6 (156.4)	196.5 (192.5)
% Değişim	55.8 (50.6)	55.5 (0.6)	139.6 (47.7)	163.1 (158.9)	15.5 (-7.9)	66.9 (24.5)
TÜRK BANKALARI						
Sube Sayısı	6142	6220	6302	6410	6473	6430
% Değişim	1.1	1.3	1.3	1.7	(0.9)	(-0.7)
Toplam Aktif	14490.7	22942.2	38101.4	60503.2	98967.5	152711.2
% Değişim	55.8	58.3	66.1	58.8	63.6	54.3
Toplam Kredi	5693.1	9725.6	15924.7	22964.8	38378.8	67759.6
% Değişim	74.7	70.8	63.7	44.2	67.1	76.5
Toplam Kar	219.8	417.1	806.2	1567.7	1754.3	3553.9
% Değişim	33.9	89.7	93.3	94.4	11.9	102.6

KAYNAK: EKREN, Nazım, "Yabancı Bankaların Gelişimini ve Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma", YASED Sempozyum, İstanbul 1995, s.88-89

NOT: Yabancı Bankalar kısmında parantez içindeki değerler Türkiye'de sube açan bankalara, diğerleri Türkiye'de kurulmuş bankalara aittir.

YABANCI BANKALARIN FAALİYETLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yabancı bankaların 1963-1990 yılları arasında, Türkiye'deki gelişimini, faaliyetlerini etkileyen faktörleri açıklamak amacıyla aşağıdaki model kullanılmıştır. Bu modelde daha önceki analitik çerçeve kısmında ele alınan değişkenlerle birlikte Türkiye için özelliği olduğu kabul edilen değişkenler birlikte test edilmiştir.

Modelde kapsanan değişkenleri şu şekilde ifade edebiliriz:

$$AT = f(YBA, DA, YSM, KBDG, Yasa)$$

AT = Yabancı bankaların aktif toplamı

YBA = Yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemindeki nispi ağırlığı

DA = Dış ticaretin millî gelire oranı

YSM = Yabancı sermaye miktarı

KBDG = Kisi başına düşen gelir

Yasa = Yabancı bankacılığı etkileyen yasal düzenlemelerin etkilerini belirlemeye yönelik dummy değişkeni

Bu değişkenler arasında bir başka fonksiyonel ilişki mümkün olamayacağından, doğrusal ilişkinin değişkenler arasındaki bağlantıyı açıklayacağı varsayılarak doğrusal regresyon modelinin kullanılması tercih edilmiştir. Ayrıca modeldeki tüm değişkenler, gerektiğinde uluslararası mukayeselerde kullanılabilmesi amacıyla, A.B.D doları cinsinden belirlenmiş ve T.C. Merkez Bankası'nın uyguladığı kurlar dikkate alınmıştır.

Yukarıdaki modelden de görülebileceği gibi, yabancı

bankaların Türk piyasasına girişlerini ve/veya bu piyasada faaliyet ölcüklerini arttırmalarını etkileyen baş motivasyonun bulunduğu varsayılmış ve duniyar model yardımıyla test edilmiştir. Bunun en önemli nedeni, konuyla ilgili literatürün ve veri tabanınının getirdiği kısıtlamalardır. Yapılacak çalışmaların istenilen detayları kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi bu iki kısıtlamanın boyutuyla çok yakın ilişki içindedir.

Dikkate alınan değişkenler ve beklenen etkilerine ilişkin varsayımlar şu şekilde açıklanabilir:

Bir ekonomide yabancı bankaların önemi ya kurum sayısı ya da aktif toplamları olarak ele alınabilir. Bununla beraber her iki durumda yani yabancı bankaların faaliyette buldukları ekonomideki toplam banka sayısı ve toplam bankacılık aktifleri içindeki payları da dikkate alınabilir. Hangi yaklaşımın iyi sonuç vereceği öncelikle yabancı bankaların sayısına ve ulaşabilecek veri düzeyine bağlıdır. Türkiye'deki mevcut durum gözönünde bulundurulduğunda, aktif toplamlarını almanın daha uygun olduğu kabul edilebilir. Modelde bağımlı değişken olarak yabancı bankaların aktif toplamları dikkate alınmıştır. Bu değişkene ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin her yıl yayınladığı Türkiye'deki bankaların bilanço ve kar-zarar hesaplarından yararlanılarak elde edilmiştir.

Yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemindeki ağırlığını ifade eden YBA değişkeni, yabancı banka sayısındaki artışın diğer yabancı bankaların bu piyasaya

girmeleri konusunda etkili olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu değişkenin beklenen işareti doğal olarak pozitiftir. Diğer bir ifadeyle, gelen her yabancı bankanın bir başka yabancı banka girişini de teşvik edeceği beklenmektedir. Türkiye'nin edilecek bir finans merkezi olup olmayacağı yabancı bankaların büyük ölçüde İstanbul'u tercih etmesine bağlıdır. Ayrıca Türkiye'nin yer aldığı coğrafi alan içinde ortaya çıkan yeni oluşumlar bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu gibi konuların bu değişken yardımıyla açıklanmasının mümkün olup olmayacağı incelenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin veriler de Türkiye Bankalar Birliğinin yukarıda bahsedilen yayınlarından derlenmiştir.

Dış ticaretin milli gelire oranı bir ekonominin dış açıklığı konusunda fikir verebilecek en önemli değişkenlerden biri durumundadır. Daha önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi, dış ticaretin hacmi ve/yava kompozisyonu bankaların uluslararası özellik kazanmasında önemli bir motivasyondur. İlk bakışta bu faktör yabancı bankalardan daha çok ulusal bankalar için bir teşvik aracı olarak düşünülebilir. Bununla beraber, dış ticaretin finansmanının karmaşık finansal ilişkileri ve talepleri içerdiği düşünülürse, en azından dış açılma sürecinin ilk aşamalarında yabancı bankaların nisbi bir avantaja sahip olduğu kabul edilebilir. Hem uluslararası örgütsel ağı genişliği hem de bu konularda sahip oldukları bilgi birikimleri, yabancı bankalara yeni gelişen piyasalara girmede önemli rekabetçi bir pozisyon kazandırabilmektedir.

Bu değişkenin de doğal olarak beklenen isareti (dolayısıyla etkisi) pozitiftir. Bu değişkene ilişkin veriler de Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınlarından yararlanılarak elde edilmiştir.

Yabancı bankaların bir piyasaya girişini ya da faaliyet birimini genişletmesini etkileyen faktörlerden biri de direkt (doğrudan) yabancı sermaye yatırımlarıdır. Konuyla ilgili literatürde de yer aldığı gibi, banka dışı firmaların dış piyasaya yönelmeleri, bankaların da bu trendi izlemelerini zorunlu hale getirmektedir. Bir yandan müşteriyi kaybetmeme düşüncesi bir yandan da potansiyel müşterilerine (genellikle yabancı firmalar, çok uluslu şirketler ve benzerleri) hizmet sunma yaklaşımı, bankaların bu tür gelişmelerin ortaya çıktığı piyasalarda bankacılık birimi oluşturmalarına yol açmaktadır.

Bu faktörün etkisinin (diğer bir ifadeyle katsayının beklenen işaretinin) pozitif olacağı kabul edilebilir. Yabancı sermayeye ilişkin veriler Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayınlarından derlenmiştir.

Kısa başına düşen gelir bankaların iç piyasada gelişme imkanları konusunda bir fikir verebilecek değişkendir. Başka bir deyişle, yabancı bankaların fon kaynağı ve hizmet sunma alanı olarak iç piyasayı gözönüne alıp almadıkları kritik bir konudur. Bankalar ekonominin bu açıdan gelişim trendine bakıp örgütsel ağlarını ya da faaliyet ölcüklerini oluşturmaktadır. Bu değişkenin de pozitif etkiye sahip olduğu beklenebilir.

(Bu değişken bir başka açıdan da Türk ekonomisinin dünya

ekonomilerine göre nispi büyüme kapasitesini de gösterebilmektedir.) Kisi başına düşen gelir verileri Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarından derlenmiştir.

Son olarak, yabancı bankalara veya bankacılığa yönelik yasal düzenlemeler bu bankalar grubunun faaliyetlerini etkileyen önemli bir faktördür. Diğer bir deyişle, sözkonusu mevzuatın uluslararası bankacılık faaliyetlerini ve/veya işlemlerini kısıtlayıcı bir içeriğe sahip olup olmaması, yasal düzenlemelerde değişme beklentisi, yabancı bankaların girişi konusunda etkili olmaktadır. Bilindiği gibi yabancı sermaye, özellikle yabancı bankalar, liberal ekonomi-hukuku yaklaşımının ön planda olduğu veya uygulandığı piyasaları tercih etmektedir. Böyle bir değişkeni ve etkisini kantitatif olarak belirlemek mümkün olmadığından, dummy değişkeni kullanılmıştır. Yani, analiz dönemi boyunca, Türkiye'de uygulanmış bulunan bu konudaki mevzuatın etkisini belirleyebilmek amacıyla, 0 veya 1 değerleri alabilen bu değişkene, kısıtlamaların olduğu kabul edilen yıllar için 1, liberal uygulamaların sözkonusu olduğu yıllar için 0 değeri verilmiştir. Dolayısıyla, beklenen etkisi negatiftir. Bu değişkene ilişkin bilgiler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Merkez Bankası yayınlarından derlenmiştir.

Böyle bir çerçeve içinde istatistikî ilişkileri tahmin etmek amacıyla oluşturulan çoklu regresyon modelinde ulaşılan sonuçlar aşağıdaki denklem yardımıyla ortaya konulmuştur. Parantez içindeki değerler de T testi sonuçlarını göstermektedir. YBA hariç tüm değişkenler 0.05 anlamlılık

düzeyine göre ifade edilmiştir. YBA ise 0.10 düzeyinde bir anlam ifade etmektedir.

AT-520.05+8624.67YBA+1607.47DA+0.16YSM+0.53KBDG-175.14Yasa

(5091.32) (482.71) (0.03) (0.08) (81.18)

11.69I 13.33I 15.95I 16.36I 1-2.16I

F=0.96 F=126.87 D-W=1.31

Regresyon denkleminde de görüldüğü gibi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkileme yönü yukarıda ifade edilen hipotezlerle tutarlılık göstermektedir. T değerleri açısından en anlamlı değişkenler sırasıyla KBDG,YSM,DA,Yasa ve YBA'dır. Kısacası, bu değişkenlerin istatistiki açıdan anlamlılığı genel olarak olumlu olmasına rağmen bazıları diğerlerine göre nispeten daha büyük önem arz etmektedir.

Bu veriler ışığında, analiz döneminde yabancı bankaların girişini ve/veya faaliyet ölçeğini artırmasını etkileyen faktörler şunlardır:

- Türkiye'de kişi başına düşen gelir düzeyi,
- Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının düzeyi,
- Türk ekonomisinin dışa açıklığı, dış ticaret hacminin milli gelire oranı,
- Ekonomi hukukunda kısıtlayıcı hükümlerin azaltılması, veya liberal bir bankacılık mevzuatının oluşturulması,
- Yabancı bankaların Türkiyeye yönelmesi, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sistemindeki ağırlığının artması, Türkiye'nin bir finansal merkez olarak önem kazanması.

3.2.YABANCI BANKALARIN PIYASA YAPISI

Uluslararası bankacılık her ekonomide, dolayısıyla dünyada son yıllarda kompleks bir özellik kazanmaya başlamıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri, bu tür bir bankacılık konusunda ortaya çıkan kurumsal, fonksiyonel, ve yasal gelişmelerdir. Uluslararası bankacılık endüstrisine katılan kurum sayısındaki artış, bu sektörde sunulan ürünlerin çeşitlenmesi ve uluslararası finansal ilişkilerin düzenlenmesine yönelik ekonomik hukukuyla ilgili son yaklaşım son derece rekabetçi bir ortamın oluşmasına yol açmıştır.

Uluslararası bankacılık sektöründeki bu rekabetçi piyasa yapısının anlaşılabilmesi büyük ölçüde rakiplerin çok iyi bir şekilde tanımlanabilmesine bağlıdır. Bu kısımda, özellikle yabancı bankalar açısından bu piyasanın detaylı bir analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Rekabetçi yapının olduğu piyasalarda sunulan ürünlerin pazarlanabilmesi son derece önemlidir. Finansal ürünlerin ya da hizmetlerin sunulmasında müşteri, yer ve fiyat değişkenlerinin en uygun bileşimini sağlayabilme rekabet avantajı sağlayan faktörlerin başında yer almaktadır. Bu çerçevede içinde düşünüldüğünde, pazarlama fonksiyonunun satış ve reklam faaliyetlerinden daha farklı bir içerige sahip olması gerektiği kabul edilmelidir. Yoğun bir rekabet ortamında faaliyet gösteren bankaların, ürün ya da hizmet akımlarını belirli bir kar düzeyinde üretiminden müşterisine yönelik bir faaliyetler performansı olarak ele almaları gerekmektedir. Bu faaliyetler açıktır ki ürün ya da hizmet

gelistirme, piyasa bilgisi, alım-satım, fiyatlama, dağıtım, promosyon, kredi riski üstlenme gibi bir çok faktörü içermektedir.

Bu nedenle, pazarlama kavramının özünü oluşturan belirli bir kar düzeyinde müşterinin tatmininin sağlanması, örgütsel amaçların başarılmasında anıtar bir konuma sahiptir. Yani bankalar hedef olarak seçtikleri müşteri piyasalarında ihtiyaç ve istekleri doğru bir şekilde belirlemeleri, rakiplerinden daha etkin bir şekilde, belirlenen bu isteklerin tatminine kendilerine adapte etmeleri gerekmektedir. Şüphesiz, yasal ve ekonomik değişkenlerin oluşturduğu dışsal faktörler ile kendi uzmanlıkları ve sermaye güçlerinde belirlenen içsel faktörlerin yol açtığı kısıtlamalar ve sınırlamalar bu konuda son derece önemlidir. Bir diğer husus da, bu kısıtlamaların ya da sınırlamaların perakende ve toptan bankacılık faaliyetlerinde farklı şekilde ortaya çıkması, bazı bankaların bu iki tür bankacılıktan birinde uzmanlaşma eğilimine girmelerine yol açmaktadır. Doğal bir sonuç olarak da, bu yapılaşma uluslararası bankacılık faaliyet ve/veya işlemlerine yansımaktadır.

Bu çalışmamızda, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı bankaların uluslararası bankacılık ürünlerini ve piyasalarının anket yoluyla analizini içermektedir. Analiz kapsamına alınan bankaların çok büyük bir kısmı Türkiye Bankalar Birliğinin Üyeliği dikkate alınarak belirlenmiştir. Ayrıca özel finans kurumlarının da yabancı banka kapsamında olduğu dikkate alınarak analize dahil edilmiştir.

Analiz esas itibarıyla, yabancı bankalara gönderilen ve cevaplandırılmış olarak geri gönderilen anketlere dayanmaktadır. Bunun yanında bazı yabancı banka üst düzey yetkilileri ile görüşmeler yapılarak anket sonuçları bir ölçüde test edilmeye çalışılmıştır.

Yabancı bankalar grubu üç ana gruba tasnif edilmiştir. Türkiye'de kurulu yabancı bankalar (TKB), Türkiye'de sube açan yabancı bankalar (TSAB) ve özel finans kurumları (DFK). Kullanılabilir özellikteki cevaplandırılmış anket formları hedef kütlelerin %81'ini temsil etmektedir.

Yukarıda belirtilen üç banka grubunun aşağıda detaylı bir şekilde açıklanan uluslararası bankacılık piyasasına ilişkin soru kümelerine verdikleri cevaplar ONEWAY yöntemi kullanılarak, her faktöre ilişkin ortalama değerlerin %10 düzeyinde anlamlı ölçüde farklı olup olmadığı test edilmiştir. Ayrıca çoklu mukayeseler yapıldığı için, bunun etkisini daha açık bir şekilde belirlemek amacıyla Duncan testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçları, tablolar yerine açıklamalar kısmında verilmiştir.

Tabloların yorumlanması, hem banka türleri hem de dikkate alınan değişkenler açısından ayrı ayrı yapılabilmektedir. Diğer bir deyişle, aynı tablo banka grubu ya da gruplarının dikkate alınan değişkenlere ne önemde ağırlık verdiğini gösterirken aynı zamanda her değişkenin banka gruplarına göre nispi önemini de vurgulamaktadır.

Bankalara gönderilen formların cevaplandırılmasında her faktöre önem sırasına göre uygun rakamlar (1'den başlayarak)

verilmesi istendiğinden, tablodaki ortalama değerler (X) önem derecesini yansıtacak şekilde tarafımızdan yeniden düzenlenip hesaplandığı için ortalamanın yüksekliği o faktörün nispeten daha önemli olduğunu göstermektedir. (V), bankaların verdikleri cevapların ortalama varyansını göstermektedir. F varyansın homojenliğini test etmek ve bankacılık grupları arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek için hesaplanan değeri ifade etmektedir.

3.2.1. TÜRKİYE'YE GELİŞ NEDENLERİ

Yabancı bankaların Türkiye'ye gelişlerini etkileyen en önemli faktör yeni iş fırsatlarıdır. Bu husus tüm bankacılık grupları için geçerlidir. Öte yandan, Türkiye'deki bankacılık faaliyetlerinden elde edilen karın yüksek oluşu da önemli bir motivasyondur. İlgili bankanın merkez ofisinin ya da ana ülkenin Türkiye ile olan finansal ilişkilerine katkıda bulunma arzusunda olmasının piyasanın seçimini etkileyen bir diğer faktördür. Yasal avantajlar ise önem sırasında en sonda yer almaktadır. Bu da Türk ekonomi hukukunun yabancı bankalara ciddi sayılabilecek bir avantaj sunmadığını göstermektedir.

Motivasyonlar Faktörler	TOPLAM		TKE		TSAB		DFK		F
	X	Y	X	Y	X	Y	X	Y	
Müşteri ilişkileri Koruma	2.00	2.18	1.87	2.29	2.31	2.4	1.67	1.33	.63
Yüksek Kar	3.09	4.26	2.00	3.00	3.76	3.7	2.67	5.33	1.5
Yeni İş Fırsatları	5.09	1.34	6.00	-	5.23	1.9	4.67	1.33	1.6
Bankalararası Rekabeti Dengeleme	2.65	2.87	2.45	3.29	2.54	2.4	3.67	5.33	.60
Merkez Ofis veya Ana Ülkeye Destek	2.91	3.51	2.14	2.48	3.31	4.1	3.00	7.00	.79
Yasal Avantajlar	1.48	0.99	1.43	1.29	1.61	1.1	1.0	-	.46

KAYNAK: EKREN, Nazım, "Yabancı Bankaların Gelişimini ve Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No:5, İstanbul 1992, s.97

TABLO 4: TÜRKİYE'YE GELİŞ NEDENLERİ:

Boruna bankacılık grupları açısından bakıldığında, bazı faktörlerin ya da motivasyonların önem sırasında değişiklikler olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de kurulmuş bankalar, piyasanın karlılığı nispeten alt sıralarda yer alırken, diğer bankaların rekabetçi tutumu daha önemli bir durum sergilemektedir. Türkiye'de sübe açan bankalar genel ortalamalara paralel bir tercih sıralamasına sahip bulunmaktadır. Genel finans kurumları ise diğer bankaların rekabeti ile uluslararası finansal ilişkilere katkıda bulunma nispeten daha önemli görülmektedir. İstatistikte eşdeğerlikler ise, eşdeğer yüksek karlılık konusunda Türkiye'de kurulmuş bankalar ile, Türkiye'de sübe açma bankacılık grubu arasındadır.

3.2.2. Personel Eğitim Profili

Yabancı bankaların, genel olarak, tatihdam ettikleri

personelin %40'ı lisans ve lisansüstü eğitim almıştır. Bu oran Türk Bankacılık Sisteminde %23'dür. Diğer yandan, Türk Bankacılık Sisteminde lisans ve lisansüstü eğitim yapmış personelin %3'ü yabancı bankalarda istihdam edilmektedir. Bu oranın düşük olmasına rağmen, yabancı bankaların ölçekleri dikkate alındığında önemi bir kat daha artmaktadır.

TABLO-5: YABANCI BANKALARDAKİ PERSONELİN EĞİTİM PROFİLİ

	Yüksek Öğrenim	Lisansüstü Eğitim	Diğerleri	Toplam
Türkiye'de Kurulmuş Bankalar	1129 (658)	69 (53)	2419 (1120)	3617 (1831)
Türkiye'de Şube Açan Bankalar	607 (235)	119 (74)	716 (454)	1442 (763)
TOPLAM	1736 (893)	188 (127)	3135 (1574)	5059 (2594)
Türk Bankacılık Sistemi Genel Toplamı	69336 (38955)	2713 (1258)	202635 (161203)	307904 (201508)

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1995, Mayıs 1996, Ankara, Tablo no:8/c.

NOT:Parentez içindeki değerler erkek personeli göstermektedir

Yabancı bankalarda çalışan personelin %56'si erkek, %44'ü bayandır. Bu dağılım Türk Bankacılık Sisteminde ise sırasıyla %62.8 ve %37.2'dir. Yabancı bankalarda personelin %39'u lisansüstü eğitim görmüşken, bayan personelin %49.1'i benzer eğitim almıştır.

diğer banka gruplarına göre hayli avantajlı konuma sahiptir. Bu bankalar grubunda personelin yarısından fazlası lisans ve lisansüstü eğitim almış kişilerden oluşmaktadır. Bu personelin önemli bir kısmının Türk olduğu dikkate alındığında, yabancı bankaların Türk Bankacılık Sisteminden kalifiye eleman aktardığı kabul edilmelidir.

3.2.3.Uluslararası Finansal Ürünler:

Tüm yabancı bankalar, beklenildiği gibi, büyük ölçüde dış ticaretin finansmanı ile ilgilenmektedir. Bununla beraber bazı hizmetlerin veya ürünlerin bankacılık grupları açısından önem derecesi farklı olmaktadır. Yabancı bankalar grubu, öncelikle dış ticaretin finansmanı, dış krediler ve döviz işlemleriyle ilgilenmektedir. Fon transferi, muhabet bankacılık hizmetleri ve ticari bankacılık dışı hizmetler nispeten alt sıralarda yer almaktadır. (75)

Özel finans kurumları hariç, diğer iki bankacılık grubunda ilk sıralarda yer alan ürünler benzer bir görünüm sunmaktadır. Özel finans kurumlarında muhabet bankacılık hizmetlerine nispeten daha önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca Türkiye'de sube açan bankalarda ticari bankacılık dışı hizmetler önemli yer tutmaktadır.

(75) EKREN, Nazım, "Yabancı Bankaların Gelişimini ve Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No:5, İstanbul 1992, s.99

Motivasyonlar Faktörler	TOPLAM		TKB		TSAB		DFK		F
	X	V	X	V	X	V	X	V	
Dis Krediler	3.93	2.79	4.0	2.33	4.0	2.83	2.67	4.33	0.82
Dis Ticaretin Finansmanı	5.04	2.41	4.6	5.95	5.3	0.73	5.0	3.0	0.49
Fon Transferi	2.35	1.87	2.0	2.0	2.5	1.94	2.33	2.33	0.33
Döviz İlemleri	3.26	3.11	2.4	3.62	3.8	2.53	3.0	4.0	1.41
Muhabir Bankacılık Hizmetleri	2.0	2.18	1.4	1.29	1.9	1.41	3.67	6.33	2.87
Ticari Bankacılık Diğer Hizmetler	2.17	3.51	2.0	3.67	2.4	3.69	2.33	5.33	0.04

TABLO 6: ULUSLARARASI FİNANSAL ÜRÜNLER

Dis krediler konusunda Türkiye'de kurulan ve sube açan bankalar önemli bir avantaja sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tür finansal işlemler bu bankacılık grubunda üst sıralarda yer almaktadır. En azından teorik olarak, hayli geniş uluslararası örgütsel yapıya sahip bu bankaların bu konudaki imkanları diğerlerine göre hayli fazladır.

Dis ticaretin finansmanı bütün bankalar grubu için en ön sırada yer alan bankacılık hizmeti durumundadır. Türkiye'de sube açan bankalar bu konuda diğerlerine göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Diğer bankaların da bu hizmete büyük önem vermesi, bankacılık grupları arasında yoğun bir rekabetin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Döviz işlemlerine, Türkiye'de şube açan bankalar daha fazla ağırlık vermektedir. Daha fazla uzman ve kalifiye personele sahip olması, bu bankacılık grubunu döviz yönetimi konusunda avantajlı duruma getirmektedir.

Banka üst düzey personeliyle yapılan görüşmelerde yabancı bankaların bu konuda olumlu katkıları olduğu sonucuna varılmıştır.

Muhabir bankacılık hizmetlerinde ise özel finans kurumları en yüksek ortalama sahiptir. Diğer bankacılık grubu için bu hizmetin nisbi önemi son derece düşüktür. Ticari bankacılık dışı hizmetlerde, Türkiye'de şube açan bankalar ön sırada yer almaktadır. Bu tür hizmetler genel eğilim olarak tüm yabancı bankacılık grubunda alt sırada yer almaktadır. Bunun bir nedeni de, ticari bankaların banka-dışı işlemlerle ilgilenmelerinin yasalarla yasaklanmış olmasıdır.

Uluslararası finansal ürünler konusunda istatistikî açıdan farklılık sadece muhabir bankacılık hizmetlerinde söz konusudur. Özel finans kurumları ile diğer bankacılık grupları arasında bu açıdan farklılık bulunmaktadır.

3.2.4. Rekabet Avantajı Sağlayan Faktörler:

Genel eğilim olarak yabancı bankalar topluluğu, kendilerine rekabet avantajı sağlayan faktörler olarak, karar almada hız ve esnekliğe, müşteri ihtiyaçlarını bilme (ya da tatmine) ve uzman personele sahip olmaya büyük önem vermektedir. Düşük finansman maliyetinin ve büyük ölçekli fonlara sahip olmanın rekabet avantajı sağlamadığı görülmektedir. Bankaların büyük ölçüde benzer maliyet

yapısıyla fon toplamaları ve interbank'in varlığı bu faktörlerin önemini azaltmaktadır. Ayrıca, bankalar benzer fonlama alanında veya sisteminde rekabet etmektedir. Diğer yandan, saldırgan pazarlama yaklaşımı da önem sırası bakımından en sonlarda yer almaktadır.

Özel finans kurumları dışındaki bankacılık gruplarının bu faktörleri sıralama şekli büyük ölçüde, genel eğilime uymaktadır. Özel finans kurumları ise, ilk üç sırayı, büyük ölçekli fonlara sahip olma, düşük finansman maliyeti ve karar almada hız ve esneklik almaktadır. Özel finans kurumlarının yapısı, işleyiş mekanizması ve yasal düzenlemeleri dikkate alındığında bu sürpriz bir sonuç olarak yorumlanmayabilir.

REKABET AVANTAJI SAĞLAYAN FAKTÖRLER

- 1)Motivasyonlar ve Faktörler
- 2)Uzmanlık
- 3)Düşük Finansman Maliyeti
- 4)Büyük Ölçekli Fonlara Sahip Olma
- 5)Karar Almada Hız ve Esneklik
- 6)Müşteri İhtiyaçlarını Bilme
- 7)Saldırgan Pazarlama

Faktörler açısından yorum yapıldığında ise şu sonuçlar elde edilmektedir. Uzman personele sahip olma, Türkiye'de aube açan bankalar için önemli bir avantajdır.Düşük finansman maliyeti ise, özel finans kurumlarında en yüksek ortalamaya sahip bulunmaktadır. Benzer şekilde, büyük ölçekli fonlara sahip olma yine bu bankacılık grubu için son derece önemlidir. Karar almada hız ve esneklik ile müşteri

ihtiyaçlarını bilme konularında Türkiye'de kurulmuş bankalar avantajlı durumda bulunmaktadır. Saldırgan pazarlama yaklaşımını ise Türkiye'de şube açan bankalar kullanmaktadır.

İstatistikî açıdan, farklılık büyük fonlara sahip olma konusunda özel finans kurumları ile diğer bankacılık grupları arasında sözkonusudur. Ayrıca saldırgan pazarlama faktörü de, Türkiye'de kurulan bankalar ile Türkiye'de şube açan bankalar arasında anlamlı farklılık göstermektedir.

3.2.5. PAZARLAMA STRATEJİLERİ :

Yabancı bankalar grubu, uluslararası finansal ürünlerin pazarlanmasında ürün paketi sunma, hizmet promosyonu ve müşteriye yakınlığa büyük önem vermektedir. Diğer faktörler ise nispeten alt sıralarda yer almaktadır. Böyle bir sonuç, şüphesiz temel pazarlama prensiplerinin ve stratejilerinin bu piyasada uygulandığını göstermektedir.

Bu genel eğilime rağmen, bankacılık grupları arasında da bir dizi farklılık bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'de kurulmuş bankalar için ürün paketi sunma, müşteriye göre ürün fiyatlandırma ve promosyon ilk sırayı alırken, Türkiye'de şube açan bankaların, ürün paketi sunma, müşteriye yakınlık ve ürün fiyatlamaya nispeten daha fazla önem verdiği görülmektedir. Öte yandan, özel finans kurumları ise hizmet promosyonu, müşteriye yakınlık ve piyasa bölümlenme faktörlerine nispeten daha fazla önem vermektedir. Bu farklılık bankacılık gruplarının yapıları ve geçmiş fonksiyonları ile yakından ilgilidir.

Öte yandan, ürün paketi sunma Türkiye'de kurulmuş

bankalarda, müşteriye yakınlık Türkiye’de şube açan bankalarda, piyasa bölümlendirme yine aynı bankacılık grubunda en üst ortalamaya sahiptir. Diğer yandan, promosyon ve ürün fiyatlandırma Türkiye’de kurulmuş bankalar için önem artmaktadır.

Analize dahil bankaların üst düzey yöneticileri ile yapılan görüşmelerden, bankacılık grupları arasında rekabetin global hizmetler sunma alanında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu rekabetin süphesiz uluslararası örgütsel yapısı geniş olan bankalara avantaj sağlayabileceği de kabul edilebilir. Ürün kalitesi, karmaşık teknoloji ve uzmanlık konularında yeterikleri olan bankalar, sahip oldukları örgütsel ağ yardımıyla diğerlerine göre piyasa payını arzuladığı noktaya getirebilmektedir. Banka gruplarının farkları faktörlere değışik önem vermeleri, faaliyet alanları ve müşteri hedeflerine bağlı bulunmaktadır.

İstatistikî açıdan anlamlı farklılıklar, ürün paketi sunma konusunda özel finans kurumları ile diğer iki banka grubu arasındadır. Ayrıca ürün fiyatlama konusunda da Türkiye’de kurulmuş bankalar ile Türkiye’de şube açan bankalar arasında bir farklılık bulunmaktadır.

3.2.6.FİYAT BELİRLEME SÜRECİNİN TEMEL BİLEŞENLERİ:

Analiz kapsamına dahil bankalar genel açıdan, finansal hizmetlerin fiyatını belirlerken müşteri riski ve fon maliyetini dikkate almaktadırlar. Bankaların faktörlere verdikleri önem dereceleri şöyledir: Türkiye’de kurulmuş bankalar müşteri riskini, fon maliyetini büyük ölçüde dikkate

alırken, bankalararası rekabete hiç önem vermemektedirler. Türkiye’de şube açan bankalar ise, aynı faktörlere benzer ağırlıklar vermişlerdir. Özel finans kurumlarında ise görünüm bir ölçüde farklıdır. Müsteri riskine ek olarak, fon maliyetinin önemi ön sıralarda yer alırken, uzun vadeli kar amacı en son dikkate alınan faktör durumundadır.

Faktörlerin bankacılık gruplarına göre dağılımında ise görüntü biraz daha değişiktir. Sermaye ihtiyacı ya da yeterliliği tüm bankacılık grupları açısından benzer ağırlığa sahiptir. Fon maliyetinde de benzer durum söz konusudur. Kısa vadeli kar amacı Türkiye’de şube açan bankalarda en yüksek ortalamaya sahiptir. Benzer olarak bu bankacılık grubu uzun vadeli kar amacını da diğerlerine göre nispeten daha üst sıralarda ele almaktadır. Müsteri riski tüm bankacılık gruplarında en yüksek ortalamaya sahiptir. Diğer yandan, en güçlü rakibi içleme özel finans kurumlarında nispeten daha önemli olmaktadır.

Bankacılık grupları arasında istatistikî açıdan, anlamlı bir farklılığın olması, yaklaşık olarak tüm bankacılık gruplarının fiyatlama sürecinde benzer faktörleri aynı derecede dikkate aldıklarını göstermektedir.

3.2.7.MÜŞTERİ PROFİLİ

Yabancı bankalar grubunun müşteri portföyünde, ticari bankalar büyük firmalar ve diğer müşteri grupları ön sıralarda yer alırken, resmi kurumlar ve diğer finans kuruluşları alt sıralarda yer almaktadır. Türkiye’de kurulmuş bankaların ticari bankalar ve orta ölçekli veya küçük ölçekli

müşteri grubuyla yakın ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Türkiye'de aube açan bankaların, ticari bankalar ve büyük firmalarla bağlantıları daha yüksektir. Özel finans kurumlarında ise, orta ve küçük ölçekli müşteri grubu ve büyük firmalar en yüksek ortalamaya sahiptir.

Resmî kurumlar tüm yabancı bankalar grubunda en alt sıralarda yer almaktadır. Ticari bankalar Türkiye'de aube açan bankalar için önem artarken, diğer finansal kuruluşlar Türkiye'de kurulmuş bankalar açısından en yüksek ortalamaya sahiptir. Büyük, orta ve küçük boy işletmeler ise özel finans kurumlarının ilgilendiği en önemli müşteri grubudur.

İstatistikteki açıdan, anlamlı farklılıklar ticari bankalar konusunda Üç'ün banka grubu açısından sözkonusu olmaktadır. Böyle bir görünüm, süpheatsız ilgili bankaların fonksiyonel ve örgütsel yapılarının özelliklerinden doğmaktadır.

3.3.YABANCI BANKALARIN TÜRKİYE'Yİ TERCİH SEBEPLERİ

3.3.1.GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE YABANCI BANKALAR

Bankalar bir ülkenin mali sisteminin temel taşlarını oluşturan kurumlardır. Türk mali sistemi parasal aracı kuruluşlar, parasal olmayan kuruluşlar ve menkul kıymetler piyasasından oluşur.

A) Parasal Aracı Kuruluşlar

- i -Ticaret Bankaları
- ii -Merkez Bankaları
- iii-ihtisas Bankaları

B) Parasal Olmayan Kuruluşlar

- i -Sigorta ortaklıkları
- ii -Vakıflar
- iii-Kredi Kooperatifleri

D) Menkul Kıymetler Piyasası

İyi gelişmiş bir mali sistemin dört koşulu yerine getirmesi gerekir. Bu koşullar, ekonominin parasallaşması ve değişim aracı olarak takasın aşılması, merkez bankacılığının kurulması, ticari bankacılık sisteminin geliştirilmesi ve koordine bir sermaye piyasasının kurulmasıdır. (76)

Ülkemizde parasal aracı kuruluşlar, yani Türk banka sistemi, Türk mali sisteminin çok önemli bir bölümünü oluşturur.

Bankaların tasarrufları yatırımlara dönüştürerek müteşebbüslere kanallize etmek, ekonomideki kaynak

(76) A.P. Thirwal, İktisadi Kalkınmanın Finansmanı çev. Tülay Arın, (İstanbul, 1960), s.22

dağılımındaki etkinliği arttırmak, yurt düzeyinde hatta uluslararası düzeyde sermayenin akıcılığını sağlamak ve etkili bir para politikası uygulamasına olanak vermek gibi temel fonksiyonları vardır.

Bir ülkede fiyat mekanizması tam olarak işlediği takdirde, kaynakların optimal dağılımı sağlanmış olacaktır. Optimal kaynak dağılımı, maksimum geliri elde etmek için mevcut kaynakların çeşitli kullanımlar arasındaki en uygun miktarın bulunması demektir. Dışarı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde piyasada oluşan fiyatlar, tam rekabet koşullarındaki arz-talep dengesinin sağladığı fiyatlar olmadığı için marjinal sosyal maliyetleri yansıtmayacak ve optimal dağılımı sağlayamayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde, fiyat mekanizmasının kaynak ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemesi sonucunda, bir yosullu çemberine girmek kaçınılmaz olur. Hem arz hem de talep açısından içine girilen bu kısır döngü, ülkeleri daha büyük yosulluğa sürükler. Talep yetersizdir, zira kişi başına reel gelirler düşüktür. Kişi başına reel gelirin düşük olması, tasarrufların düşük oranlarda kalmasına, bu da yatırımların ihtiyaç hissedilen seviyelerde serpilememesine neden olur. Arzdaki yetersizlik de taleptekinden pek farklı değildir. Reel gelirin düşük olması, satın alma gücünün düşük olmasına, o da piyasaların küçük ölçekli kalmasına gerekli zemini hazırlamış olur.

Gelişmekte olan ülkelerin bir diğer sorunu da, hızla artan nüfustür. Hızlı nüfus artışında geliri azaltan faktördür.

Gelişmekte olan ülkelerin hem arz-talep, hem de nüfus açısından girdikleri fasit daireyi kırmak en belirgin, en öncelikli amaç haline gelir. Bu ülkelerdeki iç ekonomik sorunlar yapısal bir görünüm kazanarak dış ekonomik ilişkileride temelinden hem arz-talep, hem de nüfus açısından girdikleri fasit daireyi kırmak en belirgin, en öncelikli amaç haline gelir. Bu ülkelerdeki iç ekonomik sorunlar yapısal bir görünüm kazanarak dış ekonomik ilişkileride temelinden etkiler. Gerekli yatırımlar ile kalkınma hedeflerini kendi iç dinamik yapılarıyla gerçekleştiremeyince dış yardımlara, dış kredilere, yabancı kaynaklı sermayeye gereksinim duyarlar.

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası mali piyasalarla entegrasyonu, uluslararası bankacılık faaliyetlerindeki bağlantılar yolu ile sağlanmaktadır. Bu bağlantılar banka içi ve bankalar arası fon akımlarına dayanmaktadır. Bu akımlar önemsiz sayılabilecek sızıntılar dışında, uluslararası bankacılığın örgütsel yapısını oluşturan bir dizi bankacılık birimince gerçekleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin özelliği dikkate alındığında, yabancı bankaların bu konuda temel bir fonksiyon üstlendiği söylenebilir. Şüphesiz böyle bir fonksiyon geliştirmekte olan ülkelerde sube, temsilcilik v.b. faaliyet birimi olan bankalarca yerine getirilmektedir.

(77)

(77) Nazım Ekren "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankaların Bankacılık Sektörüne Etkileri" (İstanbul, 1985), s.18

3.3.2. TÜRK BANKA SİSTEMİNDE ULUSLARARASI BANKACILIK

OLGUSUNUN YENİDEN DOĞUŞU

Bankacılık, finansal aracılığın kendine özgü özellikleri olan bir türüdür. Bu düşünceden hareketle, bankacılığa dayalı uluslararası finansal aracılık, uluslararası bankacılık olarak ele alınabilir. Bu tip finansal aracılık, uluslararası çerçevede değerlendirilebilecek fonları arz edenler ve talep edenler arasındaki bağlantıyı oluşturarak, iki tarafın vade, risk ve faiz gibi konularda tercih ve beklentilerini uyumlaştırma süreci olarak tanımlanabilir. (78) Bunun yanında bankacılık ön planda tutulduğundan, değişik özellikteki işlemlerde bu çerçevede yapılabilmektedir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası bankacılık arasındaki farklılık genel hatlarıyla iki noktada toplanmaktadır. Bunlar coğrafi farklılık ve faaliyet farklılığıdır.

Bankacılığın dışa açılma süreci göz önünde bulundurulduğunda üç tür bankacılık yapısının söz konusu olduğu görülmektedir: Merkez şube ve/veya muhabir bankalar vasıtasıyla yapılan uluslararası bankacılık, yabancı ülkelerdeki bankacılık kuruluşları vasıtasıyla yapılan çok uluslu bankacılık, offshore bankacılık birimleri vasıtasıyla yapılan uluslararası bankacılık.

Uluslararası bankacılığın faaliyet alanı son derece geniştir. Bu tip bankalar fon transferi, mevduat kabul etme,

(78) İlker Parasız "Türk Ekonomisindeki Uluslararası Bankacılık Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme" (İstanbul, 1985), s.18

değişik özellikte kredi sunma ve döviz ticaretinden oluşan klasik uluslararası bankacılık işlemleri yapabilmektedirler. Bunun yanında uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalar, bilgi aktiflerini kullanmaya dayalı danışmanlık ve yönetim hizmetleri de sunabilmektedir. Diğer taraflar bu tip bankalar, ekonomik ilişkilerdeki değişikliklere bağlı olarak, tahvillere ihraç ve satış güvencesi sağlamak, kiralama, alacağın devredilmesi ile finans sağlama ve kıymetli metallerin alımı, satımı ve korunması gibi işlemlerle de ilgilenmektedirler. (79)

Uluslararası bankacılık olayı iki yönlü bir olgudur. Bir tarafta yabancı bankalar, diğer tarafta ise uluslararası bankacılık hizmetleri yapan ulusal bankalar.

Türkiye'deki yabancı bankacılık olayı, uluslararası bankacılıktan daha uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde faaliyet göstermeye başlayan yabancı bankalar, dönemin istikrarsızlıklarının yarattığı parasal sorunlardan kazanç sağlama, yabancı yatırımları finanse etme ve azınlıklara hizmet götürme amacını ön planda tutmaktı. Kısa dönemde aşırı kar amacına büyük önem veren yabancı bankalar Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısına katkıda bulunmakta bir yana, toplanan ulusal tasarrufların çok küçük bir kısmını ülke sınırları içinde piyase etmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde

(79) İlker Parasız, A.g.e., s.18

başlayan yabancı bankacılık hareketi, Türk banka sisteminin doğuşuna ve gelişmesine zemin hazırlamış olmasına rağmen, ulusal banka sisteminin gerekliliğini de bütün çıplaklığı ile ortaya koyduğu kabul edilebilir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yıllarda ise Türkiye ekonomisinin yapısal nedenlerle içe dönük olmasına ve kaynakları yetersiz olan Türk kamu ve özel bankalarının faaliyetleri ekonomisinin genel durumuna paralel olarak, yurt içi örgütlenme ile sınırlandırılmıştır.

Cumhuriyet'in başlangıcı ile 1970'lerin sonları arasındaki dönemin ardından ekonominin yapı değişikliğine uğradığı ve 1980'lere gelindiğinde ise, yabancı bankaların Türkiye'ye yeniden yöneldiği görülmektedir. Yabancı bankalar, ülkemize şube açma ve karma ortaklık olarak faaliyet göstermek üzere resmi mercilere müracat etmişler ve bu müracatlar 1980 sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Böylece ülkemizde şube açma girişimi, ilk olarak daha önce temsilcilik durumunda faaliyet gösteren Citibank tarafında yapıldı. Bunu yine bir Amerikan bankası olan ve daha önce temsilcilik düzeyinde çalışan Amerikan Express Bankası izledi. Daha sonra Chase Manhattan ile Bank of Boston ve diğerleri bu sürece katıldılar.

3.3.3.YABANCI BANKALARIN TASNIFI

1985 yılı itibariyle ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermayeli banka sayısı 15'tir. Bunlarda 4 tanesi 1980 yılından önce çeşitli tarihlerde ülkemize gelmiş bankalardır. Diğer 11'i ise 1980'den sonra gelmiştir.

i - 1980'den Önce Gelen Bankalar

- Osmanlı Bankası İngiltere/Fransa
- Banco di Roma İtalya
- Hollantse Bank Uni. N.V. Hollanda
- Arap Türk Bankası Türk/Libya/Kuwait

ii - 1980'den Sonra Gelen Bankalar

A- %100 Yabancı Sermayeli Bankalar

- Amerikan Express Bank Amerikan
- Citibank Amerikan
- Bank Mellat İran
- B.C.C.I. (Bank of Credit and Commerce International) Lüksemburg
- Habib Bank Pakistan
- The Chase Manhattan Amerikan
- Bank of Boston Amerikan
- Manufacturere Hannover Amerikan
- Türkiş Bank Ltd. Kıbrıs
- Saudi Amerikan Bank Suudi Arabistan

B- Karma Ortaklık Şeklinde Kurulan Bankalar

- Chemical Mitsui Bank Japon/Türk/Amerikan

Yukarıda belirtildiği gibi, yabancı sermayeli banka sayısı 13'tir. Bütün bunların dışında oldukça özel bir gelişme olarak, "Özel Finans Kurumu" adıyla, 1984'ten bu yana, "Faizsiz Bankacılık" faaliyetleriyle uğraşan iki özel banka Faisal Finans Kurumu A.Ş. ve Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. bu sayıya dahil değildir.

Özel Finans kurumları 16.12.1983 gün 83/7506 sayılı Bankalar Kurulu Kararı ve buna bağlı olarak Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve T.C. Merkez Bankası tarafında çıkartılan tebliğlerin tesbit ettiği esaslar dairesinde kurulmuşlardır. (80)

Yürürlükten kaldırılmış olan 70 sayılı K.H.K.'nin 90. maddesini takiben, 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 96. maddesinde "Bankalar dışındaki mali kuruluşların kuruluş ve faaliyetleri bu kanuna tabi değildir" hükmü ile Özel Finans Kurumları banka gibi mutala edilmemişlerdir. Ancak Özel Finans Kurumlarının ana sözleşmeleri incelenirse (80) bu kurumları faaliyet alanlarının esas itibariyle bankacılık faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten bu kurumlar bankalar gibi halktan mevduat toplamakta ve bunu ihtiyaç sahiplerine kredi olarak kullandırmakta, müşterilerine çek hesabı açabilmekte, teminat mektubu verebilmekte, döviz pozisyonu tutabilmekte, kabul, aval, kambiyo, kambiyo işlemleri, ithalat ve ihracata aracılık, kasa kiralama gibi çeşitli bankacılık hizmetlerini yapabilmektedirler.Öte yandan bankalar yasaklanmış olan işlemlerden, emtia ve gayrimenkul alım satımıyla da uğraşabilmektedirler.

Faisal Finans ve Al Baraka Türk Özel Finans Kurumları bir çok İslam ülkesinin de payları bulunduğu Ortadoğu sermayesine dayalı kurumlardır.

(80) Kaynakı:Resmi Gazete'nin 6.8.1984 tarih ve 18481 sayılı nüshası, Al Baraka Türk D.F.K. ile Faisal Finans Kurumu A.Ş.'nin Anasözleşmeleri

Faizsiz esasa göre çalışan kurumların faaliyetleri şu şekilde özetlenebilir.

İşletme için gayrimenkul, hammadde, yarımamul maddeler ile teçhizat ve makina temini amacıyla başvuranlara, bunları üçüncü şahıslardan peşin satın alarak bunları vadeli satmak. Kar ve zarara katılma yöntemiyle fon kullandırma; Kar ve zarara katılma, fon kullananın tüm faaliyetlerinden doğacak, bir faaliyet veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kar ve zarara katılma şeklinde olabilir. Kurum fon kullananın karına, yapılan sözleşmede belirlenen oranda iştirak eder. Kiralama; Mal ve hizmet üretiminde kullanılacak makina ve tesisin, kurumca satın alınıp ihtiyacı olan işletmelere kiraya verilmesi şeklinde olur. (81)

Görüldüğü gibi yabancı bankalar Ülkemize Batı'dan ve Ortadoğu'dan gelmektedirler. Ülkemizde faaliyette bulunan yabancı bankalarda dikkate değer bir husus da, yabancı bankaların şube olarak çalışmak yanında, yerli banka veya şirketler grubu ile ortaklık yaparak (Joint-Venture), yerli kuruluşlar ile bütünleşmeleridir.

Ülkemizde faaliyette bulunan Arap Türk Bankası, Türkiye, Libya, Kuveyt bankalarının sermayeleriyle bir Joint-Venture olarak kurulmuştur. Arap Türk Bankası'nın Arap yabancı sermaye grubunda Libyan Arab Foreign Bank'in %40, Kuwait Investment Company'nin %20 payı bulunurken, Türk grubundan Türkiye İş Bankası'nın %20, Anadolu Bankası'nın %20 payı bulunmaktadır.

(81) Vural Günel, "Özel Finans Kurumları", 1984, s. 28-29-30

Joint-Venture olarak kurulan Chemical Mitsui Bank ise, Amerikan Chemical, Japon Mitsui Bank ve Türk Enka Holding'in girişimi ile kuruldu. Bu bankanın şube kuruluş sermayesinin %45'i Chemical Bank'a, %30'u Enka'ya ve %25'i de Mitsui Bank'a aittir.

Joint-Venture kuruluşunun temelinde maliyet ve risk düşünceleri yatmaktadır. Yeni pazarların kazanılması çoğu kez büyük maliyetlere ve önceden kestirilemeyen risklere bağlıdır. Ancak ortak banka sayısının artması bu riskleri bölüştürmeye olanak sağlamaktadır. Ortaya çıkan büyük maliyetler iştirak yoluyla karşılanmakta, bu da bankaların maliyetlerini azaltmaktadır. Öte yandan büyük projelerin finansmanı için gerekli para kaynaklarına sahip olmakta yeterli değildir. Pek çok banka bu tür uluslararası işlemleri gerçekleştirebilmek için gerekli teknik bilgiden yoksundur. Bu tür bilgi eksikliğini gidermek için en pratik çözüm, bu niteliklere sahip kurumlarla işbirliği yapmaktır. Gerçekten önemli olan nokta, Joint-Venture'nin işbirliği yapan ortakların tümünün karşılıklı çıkarlarına dayandığıdır. Joint-Venture'nin rekabet yeteneğini arttırıcı etkileri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Finansal gücün artması
- Know-how'un birleşmesi
- Kurumsallaşma olanakı olmayan ülkelerde temsil edilme fırsatını sunması (82)

(82) Niyazi Berg, Bankacılığın Dışa açılması ve Dış Kredi İlişkileri: 1985, s.73

Uzun bir aradan sonra, yabancı bankaların faaliyet göstermeye başlamaları, Türk bankacılığı açısından yeni bir dönemi başlatmıştır.

1980 yılından sonra yabancı bankaların Türkiye'de faaliyette bulunma taleplerindeki artışların çeşitli nedenleri vardır. Bunların en önemlileri şüphesizki, iktisadi, hukuki, politik nedenlerdir. Uluslararası bankacılık açısından Türkiye'yi cazip ve çekici hale getiren faktörler şunlar olabilir:

- i - Türkiye'nin 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açılma görüşünü benimsemesi,
- ii - Türkiye'nin, yabancı bankaların getireceği yeni bir takım bankacılık hizmetleriyle, yabancı sermayeye ihtiyaç duyması,
- iii - Mevzuatımızın yabancı bankaların faaliyetlerine izin verecek şekilde değiştirilmiş olması,
- iiii- Türkiye'nin yabancı bankalar için karlı bir alan teşkil etmesidir.

3.3.4. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ, SORUNLARI VE YABANCI BANKALAR

Bütün bu gelişmelere yol açan şartların ve ortamın özelliğinin belirlenmesi açısından, 1979-1980 yılları itibariyle Türk bankacılık sisteminin özelliklerini şu şekilde ortaya koyabiliriz:

- Türk bankacılık sisteminde kamu bankaları önemli bir ağırlığa sahiptir. 1979 yılı sonu itibariyle kamu bankaları, toplam mevduatın %35'ine, toplam kredilerin de %50'sine

egemendirler. Ancak, kamu bankalarının toplam mevduat ve kredi hacmi içindeki göreceli önemleri azalmaktadır.

- Özel milli bankaların büyük bir bölümü, belirli kişi, grup ve holdinglerin kontrolü altındadır.

- Bankacılık sistemi, az sayıda bankanın kredi piyasasına egemen olduğu tipik bir oligopol piyasası görünümündedir.

- Ticaret bankalarının hemen tümü çok şubeli bankalar halinde örgütlenmiş olup, banka şubeleri ülkenin gelişmiş yörelerinde yoğunlaşmıştır.

- Türk bankacılık sistemi dışa her yönüyle (gerek yabancı ülkelerde faaliyette bulunma, gerek dış kaynaklardan yararlanma ve yabancı bankaların Türkiye'deki faaliyetlerinin genişliği açısından) kapalıdır.

- Planlı döneme giristen bu yana, yeni ticaret bankaları kurulmasına izin verilmeyişi, Türkiye'de son yıllarda ticaret bankası sayısında azalışa yol açmıştır.

Türk bankacılığının ve kredi sisteminin önemli sorunları da şu başlıklar altında toplanabilir:

- Türk bankacılık sisteminin yapısı sonucu bankalararası rekabetin mevcut olmayışı,

- Banka kredilerinin sektörel ve bölgelerarası dağılımında dengesizlik ve kredilerin belirli firmalar üzerinde toplanması,

- Banka kaynaklarının önemli bir bölümünün, kredi ve sermaye yatırımı olarak, banka kredilerine tahsis edilerek donması,

- Bankaların maliyet düşürücü önlemlere gereken önemi

vermemeleri,

- Mevduat faizleriyle kredi maliyetleri arasında aşırı marjın varlığı,

- Bankaların rasyonel şube açma politikalarından yoksun oluşu, bazı yöre ve illerde aşırı sayıda banka şubelerinin varlığı,

- Bankaların özellikle dış muameleleri yürütecek yetenekli kalifiye personelden yoksun olmaları (83)

1 Temmuz 1980'e kadar düşük faizle mevduat toplayıp, ticari ve sınayi kuruluşlara kredi vermek karlı bir işti. Bu nedenle bankalar teşkilatlarını olabildiğine genişletmişlerdir. 1 Temmuz 1980'e kadar bankalarımız, çok ucuza elde ettikleri mevduatı iki-üç kat fazla faiz hadleriyle kredi biçiminde vermişler ve yabancı bankaların rekabetinden korunmuş bir iç pazarın varlığını uzun süre yaşamışlardır. Türk bankacılığının bu içe kapalılığı aynı zamanda dış ticaret, kambiyo ve dış pazarlardaki kredi işlemleriyle, kalifiye banka personelinin de yetişmesini önlemiştir. 1980 yılına kadar, yıllardır uygulanan ekonomik politikalar çerçevesinde, faiz fiyatı dışında rekabet yapılmamıştır. Perakende bankacılık denilen küçük tasarruf sahiplerininin ayağına gitme ve yaygın şube sayılarıyla rekabete yönelmişlerdir. Bu durum ve banka personelinin verimliliğinin düşük olması, Türk banka sisteminde maliyetlerin yükselmesine neden olmuştur.

(83) Öztin Akgüç, "Türkiye'de Bankacılık Sistemi", I.S.O., 1980, s. 7-8

Perakende bankacılığın çok şubeli ve masraflı yapısı, az şubeli ve dış ticaret ağırlıklı çalışan toptancı bankacılığı son yıllarda itibarlı bir hale getirmiştir. (64)

Türkiye'deki yerli bankalar ile yabancı bankalar arasındaki en büyük farklılıklar yapılarından kaynaklanmaktadır. Yabancı bankalar toptancı bankacılık yaparken, yerli bankalar genelde perakende ve mevduat bankacılığı şeklinde faaliyet gösteriyorlar. Yerli bankaların yaygın şube ağı nedeniyle sabit maliyetleri çok yüksek. Yabancı bankalarda ise, az sayıdaki şubeleri ile hem bu maliyetleri düşük tutuyorlar, hem de kontrol mekanizmalarını daha iyi çalıştırıyorlar.

Türkiye'deki yabancı bankalara dikkat edildiğinde, bu bankaların dünya çapında teşkilatlanmış ve geniş mali olanaklara sahip oldukları görülmektedir.

Manufactures Hannover Trust Bankası, dünya üzerinde 44 ülkede faaliyet gösteriyor ve şube sayısı 1050'yi buluyor. Citibank dünyanın 94 değişik ülkesinde faaliyet gösterirken, kendi ülkesi olan Amerika dahil tüm dünyada 2583 şubesi bulunuyor. Chase Manhattan'ın 75 ülkede şubesi bulunmakta ve 110 ülke bankanın faaliyet alanına girmekte.

Türk bankaları uluslararası bankacılık açısından, hem şube sayıları itibarıyla ve bunların uluslararası dağılımı itibarıyla mem de uluslararası bankacılığın faaliyet alanlarıyla ilgili işlemler açısından, yabancı bankalardan gerilerde bulunmaktadır.

1984 yılı itibarıyla Türk bankalarının yurt dışındaki

subelerine bakacak olursak; Ziraat Bankası'nın A.B.D'de 1, Kıbrıs'da 4, Yapı Kredi Bankası'nın Bahreyn'de 1, Türkiye İis Bankası'nın Berlin'de 1, Frankfurt'ta 1, Londra'da 1, ve Kıbrıs'ta 3 şube, Türkiye Halk Bankası'nın Kıbrıs'ta 1 şubesi olmak üzere toplam 13 şube ile yabancı ülkelerde faaliyet göstermektedir.

Uluslararası bağlantılara sahip yabancı bankalar, fon transferi, mevduat kabul etme, kredi verme, döviz ticareti gibi klasik bankacılık hizmetleri, yönetim ve danışmanlık hizmetleri gibi bilgi birikimlerini kullanmaya dayalı hizmetler yanında, son yıllarda dış ticaretin finansmanı konusunda ortaya çıkan factoring, forfaiting, leasing gibi finans tekniklerini son derece etkin kullanabilmektedirler. Özellikle 1980 yılından sonra dış ticaretimizde meydana gelen önemli artışlar, dış ticaretin finansmanı konusu ülkemiz için önemini bir kat daha arttırmış ve yabancı bankaların bu konudaki ilgilerini çekmiştir.

Yabancı bankalarla Türk bankaları arasındaki önemli farklılardan birisi de, çağdaş bankacılığa yakışır şekilde hizmet verabilmekte yatmaktadır. Yabancı bankalar deneyimli personel, gelişmiş telekomünikasyon ve bilgisayar sistemleriyle otomasyona yönelik faaliyetleriyle daha etkin hizmet verebilmektedirler.

Chase Manhattan ve Chemical Bank bilgisayar alanında nakit yönetimi terminallerini ve programlarını hazırlayarak bunları dünya çapında pazarlayabilen bankalardır. (*)

Türk bankaları ile yabancı bankalar arasındaki bu

yapısal farklılıklar, rekabette de farklılıklar yaratacağından, yabancı bankalar için ülkemizi çekici hale getirmiştir. Öte yandan bu bankaların Türkiye'de örgütlenme eğilimlerinin bir nedenide, bu bankaların dünyadaki yaygın politikalarıdır. Böylece kar ve pazar paylarını arttırmanın yanında, riski düşürme işlevidir yerine gelmektedir.

3.3.3.24 DCAK KARARLARIYLA DIŞA AÇILMA GÖRÜŞÜNÜN BENİMSENMESİ

24 Ocak 1980 tarihinden itibaren Türkiye'de farklı bir ekonomi politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu politikalar ve araçlar Türkiye'nin ekonomik yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Alınan bir dizi kararlarla öngörülen değişikliklerin başında kapalı bir ekonomi modelinden açık ekonomi modeline geçme, uluslararası piyasalarla entegrasyonla, dış ekonomik ilişkileri geliştirmek gelmektedir.

Ülkemiz 1980'li yıllarda, geçmiş uzun yılların aksine, ithal ikamesine dayalı bir kalkınma modelinden, ihracatın geliştirilmesine dayalı bir modeli benimsemiştir. Dışa açılma ihracatı artırma ülkenin en önemli sorunu olurken, Türkiye'nin büyümesi ve geliştirilmesi ihracatın arttırılması sağlanmıştır.

24 Ocak programıyla ve ekonomiyi serbest piyasa ekonomisi ile dışa açılmaya dönük hale getirmeye çalışan bu ekonomi politikasının ana noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- Serbest piyasa ve liberal bir ekonomiyi gerçekleştirme yolunda: Sigara üretiminde devlet tekeli kaldırıldı, ihracat

lisansları en aza indirildi ve tescil kaldırıldı. Fiyat saptama kontrol-koordinasyon komitesi kaldırıldı ve fiyatlar serbest piyasada kendi güçleriyle oluşmaya bırakıldı. K.i.T. lere fiyat tesbitinde özerklik verildi, ayrıca 29 Aralık kararlarıyla hükümet iç piyasada fiyat denetimini serbest ithalat yoluyla gerçekleştirme yolunu seçti.

- Döviz rejiminde serbestleşme yolunda: 24 Ocak kararlarını izleyerek A B D doları 47.10 TL dan 70 TL'ya düşürülerek dolar kuru % 46.8 oranında devalüe edilirken katlı kur muhafaza edildi. capraz kur farkları için sürekli ayarlama getirildi. Bu sistem 1980 Mayıs'ında T.C. Merkez Bankası'nın günlük kur saptama biçimine dönüştürüldü. Böylece bir yandan TL'nin dış değerli sürekli düşürülerek ihracata teşvik sağlanmış oldu. 24 Ocak'tan önce döviz pozisyonu tutma yetkisine sahip bankalar kazandıkları dövizin %25'ini döviz pozisyonu olarak tutabildikleri halde, 24 Ocak kararlarını izliyerek bu oran % 80'e çıkartıldı. Daha sonra yetkili banka sınırlaması kaldırıldı. Bir başka değişimle de ticari bankaların döviz kazançlarınınin %20 sini T.C. Merkez Bankası'na devretme zorunluluğu yerini su uygulamaya bıraktı. Ticari bankalar döviz varlıkları eksi döviz borçlarınınin %40'ı kadar olan bölümünü döviz pozisyonlarında tutabileceklerdir.

29 Aralık kararlarını izliyerek bankaların ve şirketlerin her türlü döviz işlemi yapması, dövizle borç alıp vermesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan izin alma koşulu ile serbet

birakıldı. 24 Ocak kararlarını izleyerek turist dövizlerindeki tahsis genişletildi. Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin Yabancı Sermaye Dairesinin izniyle, dışarıdan sermaye getirmek kaydıyla Türkiye'de gayrimenkul almaları, yatırımlara katılmaları, yabancı şirketlerin sube temsilciliklerinin açmaları, Türk şirketlerinden hisse senedi almaları 29 Aralık kararlarıyla serbest bırakıldı.

ithalat ve ihracatın serbestleştirilmesi yolunda: 24 Ocak kararlarının içerdiği devalüasyonları izleyerek, ithalattaki damga reesinin oranı %1'e kadar indirilirken 29 Aralık kararlarıyla da ithal teminatları sanayiciler için %45'e indirildi. İthalattaki liberasyon listesinde önemli değişiklikler yapıldı. İthal rejimi büyük ölçüde liberalleştirilmiş, ithalatta miktar kısıtlamaları sınırlandırılmıştır. 24 Ocak kararlarında ihracatın teşvikinde döviz kuru yanında rol oynayan vergi iadelerinin 29 Aralık kararlarıyla giderek azaltılması kararlaştırıldı. İhracat formaliteleri çok azaltıldı. İhracatçıların sağladığı prefinansman kredileri karşılığında malların teminat gösterilmesi ve faiz ödenmesi yasası kaldırıldı. 24 Ocak kararlarıyla ihracatçılara ihracat gelirlerinin bir bölümünü muhafaza etme imkanı tanınmış, bu olanak 29 Aralık kararlarıyla genişletilerek %20'ye çıkarılmıştır.

24 Ocak kararlarıyla yurt dışında müteahhitlik hizmetleri veren firmaların desteklenmesi için, "Bakanlıklar arası Destekleme ve Geliştirme Kurulu" oluşturulmuştur.

1980 yılından sonra dış ticaretimizde, gerek ihracatta

ve gerekse ithalatta büyük gelişmeler ve artışlar olduğu dikkati çekmektedir.

DİŞ TİCARET (Milyon Dolar)

Yıllar	Ihracat	İthalat
1987	2611	8578
1988	3386	6898
1989	3368	7603
1990	4336	11942
1991	6998	13220
1992	8617	13174
1993	8590	13765
1994	10628	15708
1995		(50)

(50) Kaynak: D.I.E.Dış Ticaret İstatistikler 1994, Ankara 1996

1977'de 1.7 milyar dolar olan ihracat, 1980 yılında 2.9 milyara ulaşmıştır. Öte yandan 1977'de 5.7 milyar dolar olan ithalat 1980 yılında 7.9 milyara ulaşmıştır. 1980 yılında sonra ihracatta ve ithalatta da büyük artışlar birbirini takip etmiştir.

Ihracatımızdaki bu artışların yanısıra, ihracatın sektörel dağılımında da değişmeler olmuştur.

Dış ticaret hacmimizde meydana gelen büyük artışlar, bundan pay almak isteyen yabancı bankaların dikkatini çekmiştir.

Uluslararası bankalar, çeşitli finansal pazarlardaki

çekmiştir.

Uluslararası bankalar, çeşitli finansal pazarlardaki subelerinin müşterilerini Türkiye'de hizmet vermek bu müşterilerin Türkiye'ye ihracatları için pazar bulmak ve Türkiye'nin dış ticaret finansmanında rol oynamak istemektedirler. Ayrıca Türkiye'deki mevcut ve potansiyel pazarlardan yararlanmak, kendi fon fazlalıklarına yatırım alanlar bulmak amacıyla Türkiye'den kredi talep eden kurumların krediye yarasızlıklarını yakından değerlendirmek bu bankalara önemli üstünlükler sağlamaktadır. Önemli Türk ticaret bankalarıyla ilişkilerini geliştirerek ortak iş alanlarını arttırmakta, uluslararası bankalar açısından ülkemizi çekici kılan koşullar arasında yer almaktadır. (64)

American Express Bankası'nın bir yetkilisi faaliyetlerini şöyle açıklıyor: (65)

"Bizim tek ve esas alanımız uluslararası işlemlerdir. Çok yaygın sube ağıyla uluslararası işlemler yelpazesinde yer alan her türlü hizmeti vermeye yönelik çalışmalarını sürdürmekteyiz. Dış ticaretin finansmanından başlayarak proje finansmanı, klüp kredileri veya konsorsiyum hizmetleri vermekteyiz. Çalışmalarımız, müteahhitlik hizmetlerinin finanse edilmesi, çeşitli döviz hizmetleri, muhabet

(64) Hüsnü Özyegin, "Türkiye'de Bankaların Dışa Açılması", 2. Türkiye İktisat Kongresi, (İzmir, 1981), T.C. Başbakanlık D.P.T. Yayını, No. 1783, s. 31

(65) Atilla Uras, "Son Yıllarda Türk Bankacılığı Uluslararası Alana Açılmış Durumdadır", Tanıtım Dergisi, Bankacılık Özel Raporu, 1984, s.40-41

bankacılık, devlet garantili ihracat islemlerinin fonlanması gibi değisik bankacılık hizmetlerini de kapsamaktadır. Türkiye'de aktif olduğumuz alanlar, yukarıda saydıklarımın uzantısını teşkil etmektedir. Özellikle dış ticaretin finansmanı, Türk müteahhitlerinin yurt dışı projelerinin desteklenmesi, önemli devlet ve kamu projelerinin finansmanı alanlarında yoğun bir şekilde çalışmaktayız.

Firmaların tek tek büyümesinden ve dış ticaret hacminin önem kazanmasından başka, Türk dış müteahhitlik hizmetlerinin de 1980'lerin başlarında önce Libya'da daha sonra da Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Irak'da uluslararası ihalelere girip iş almaya başlamaları ve pazar paylarını büyüterek kredi taleplerini arttırmaları da yabancı bankaların ilgisini çekmiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü de yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak kararları arasında yabancı sermaye sorunlarıyla ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım karar ve uygulamalarına yönelmek üzere 2/166 sayılı Yabancı Sermaye Cerceve Kararnamesi yayınlanmıştır. (86)

Bu kararnamenin 1.maddesi ile 4224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun 1.maddesinde belirtilen

yatırımları yapacak şirketlerin, ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet alanında çalışması, tekel ve özel imtiyaz ifade etmesi şartıyla, bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

1980 öncesinde hakim düşünce, yeni yerli bankalara dahi izin vermemek şeklindeydi. Yeni ekonomik düzen ile birlikte, 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve kararnamesinde yabancı bankaların sube açabilecekleri açıkça belirtilmiştir. Bir kararla da 17 sayılı kararnamenin aksine, bu kurumlara kar transferi hakkı verilmiştir.

Daha önceki yıllarda yabancı sermaye uygulamalarındaki yetki dağınıklığını gidermek için, yetki tek elde toplanarak bu konuyla D.P.T'ye bağlı Yabancı Sermaye Dairesi görevlendirildi.

8/168 sayılı kararnamenin yayınlanmasından sonra 6 yeni bankanın Türkiye'de sube açmalarına izin verilmiştir. 8/808 sayılı kararname ile Citibank'ın (87), 8/1967 sayılı kararname ile Bank of Credit and Commerce International'ın (88), 8/2406 sayılı kararname ile Bank Mellat'ın (89), 8/2763

(87) 18.5.1980 tarihli Resmi Gazete

(88) 18.12.1980 tarihli Resmi Gazete

(89) 27.3.1981 tarihli Resmi Gazete

kararnameyle Banco Di Roma'nın , B/3600 sayılı kararname ile Türk Bankası Limited'in , B/4456 sayılı kararname ile Habib Bank'ın Türkiye'de sube açmalarına ve Türkiye'ye sermaye getirmelerine izin verilmiştir.

3.3.6. Türkiye'nin Yabancı Bankalar İçin Karlı Bir Alan Teşkil Etmesi

Yabancı bankaların Türkiye'de örgütlenmelerinin başında kuşkusuz kar hedefleri gelmektedir.

Banka karları 1978 ve 1979 yıllarında önemli boyutlarda daralmış iken, bu eğilim 1980 yılında tersine dönmüş, bankacılık sistemi olağanüstü boyutlarda nitelendirilebilecek oranlarda kar sağlamıştır. Tüm bankacılık sistemi T.C. Merkez Bankası haric, bankacılık faaliyetlerinde bulunan çok amaçlı kuruluşlar dahil olmak üzere, 1979 yılında 738.5 milyon TL. zarar etmişken, 1980 yılında 22 milyar 408 milyon TL kar elde etmiştir. Özel kanunla kurulmuş bankalar dışında, ticaret ve mevduat bankalarının toplam karı 1979 yılında 1.629 milyar TL iken, bu rakam 1980 yılında 7.544 milyara yükselmiştir. Aynı şekilde yabancı bankaların karları da 330.6 milyon TL'dan 1 milyar 216 milyon TL 'ye çıkmıştır. 1981 yılında banka karlarının net toplamı (Devlet Yatırım Bankası ile özel kalkınma ve yatırım bankaları haric), zararlar karlardan düşüldükten sonra, 40 milyar 973 milyon TL'dir. 1980 yılına göre, tüm bankacılık kesimindeki kar artış oranı % 132'dir.

Ayrıca 1981 yılında bankaların öz sermaye karlılık oranlarıda çok farklıdır. Gruplar halinde bankalar incelendiğinde, kar/öz sermaye oranının, yabancı bankalarda % 154, mevduat toplayan kamu bankalarında (çok amaçlı Denizcilik Bankası, Etibank ve Sümerbank hariç) % 62.6, özel ticaret bankalarında ise % 32.6 olduğu görülmektedir. (90) 1982 yılında kar/öz sermaye oranı, yabancı bankalarda % 91.4, mevduat toplayan kamu bankalarında (Etibank, Denizcilik Bankası ve Sümerbank hariç) % 60 ve özel ticaret bankalarında ise % 10'dur. (91)

Türkiye'de kaynak maliyeti ile plasmanların getirisi arasındaki yüksek farkın yarattığı avantajla ve müşteri bakımından bakirliği ile Türkiye, karlılık oranı açısından dünyada ilk sırayı alıyor. (92)

3.3.7. Politik İstikrar

Uluslararası bankalar dış finansal pazarlarda örgütlenme kararı almadan önce, pazarın durumunu değerlendirmektedirler. Öte yandan yurt dışında örgütlenmede, kuruluş yerinin seçim

(90) Öztin Akgüç, "1981 yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, sayı.8 (İstanbul,1982), s.77.

(91) Öztin Akgüç, "1982 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı.8, (İstanbul,1983) s.78

(92) John Stinchcombe, "Dünyada En karlı Pazar Türkiye" Dünya Gazetesi, Uluslararası Bankacılık Eki, 12 Mart 1984,s.1

kararı banka yöneticilerinin hedefleri ile çeşitli finansman merkezlerinin kekarallaştırmalı üstünlüklerine bağlıdır. (93)

Banka sermayedarları, bağlanan sermayenin beklenen getirisinin yeterli olduğuna inandıklarında yatırım kararı verirler. Ancak yapılan yatırıma, çevre faktörlerinin zarar vermemesi koşulunun aranması doğaldır. Politik çoğunluğun sürekli olarak değiştiği ülkelerde, yasalarında ayrıntılı olarak değiştiği ülkelerde, yasalarında ayrıntılı olarak değişmesi yatırıma bağlı riskin çok yüksek olduğunu ifade eder. (94)

Bankalar kredi kararı vermeden önce alışılmış borçlu riskin değerlendirdikten sonra ülke riskine de özel önem vermekteler. Bankalar örgütsel temsilde de yerleşmek istedikleri ülkenin herşeyden önce politik açıdan kararlı olmasına özen gösterirler. Ortadoğu'da önceki yıllarda

(93)Niyazi Berg, Bankacılığın Dışa Açılması ve Dış Kredi ilişkileri, Yapı ve Kredi Bankası Bankacılık Araştırmalar Dizisi:4 (İstanbul,1985), s.60'dan, Ursel Stauber, Internationale Banken Kooperationen-Deutscher Banken Internationalen Gruppen, Fritz Knapp Verlag, Frankfurt, 1977, s.42.

(94)Niyazi Berg, Bankacılığın Dışa Açılması ve Dış Kredi ilişkileri, Yapı ve Kredi Bankası Bankacılık Araştırmalar Dizisi.4, (İstanbul, 1985), s.62'der Michel Brossat, Multinational Bankenverflechtungen, Joint Ventures und Partnerschaften, Paul Haupt Verlag Bern, 1983, s.80.

meydana gelen gelişmeler bu durumu aydınlatıcı niteliktedir. Ortadoğu'da önemli bir finans merkezi olan Beyrut'un savaşa sahne olması 1973'den başlayarak bu bölgenin uluslararası finansal pazar olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Bu durumda, Beyrut'un bir uluslararası finans merkezi olmaktan çıkması, yabancı bankaları Türkiye'ye yöneltmiş olabilir mi? sorusu akla gelebilir.

Uluslararası bankacılık çevrelerinde Ülke riski sıralamasında en geçerli değerlendirme sistemlerinden biri olarak kabul edilen Institutional Investor dergisinin 1979 yılı sıralamasında Türkiye sondan beşinci sıradaydı. Euro-money dergisinin aynı yıla ilişkin değerlendirmesinde 75 Ülke arasında 69'uncuydu. Bilindiği gibi Türkiye 1980 yılından önce siyasi istikrar ve huzur ortamından uzaktaydı. Ancak 12 Eylül 1980 sonrası sağlanan politik istikrar ve huzur ortamı ve 1980 yılından sonra IMF'nin tasvip ettiği bir ekonomi politikası uygulanması Ülke riskini bir ölçüde azaltan faktörler olmuştur. Bir de bu gelişmelere dış ticaretimizdeki Arap ülkelerinin payının da artıyor olması eklenince, yabancı bankaların değerlendirmeleri, Beyrut boşluğunu bir ölçüde doldurma girişimi olarak görülebilir.

SONUC

Yabancı bankalar veya bankacılık oluşumunun ulusal bankacılıktan daha eski bir geçmişe sahip olması, bu bankalar grubunun sürekli Türkiye ekonomisinin gündeminde kalmasına neden olmuştur. Bu araştırma, yabancı bankaların gelişimini ve faaliyetlerini etkileyen faktörleri ve piyasa yapılarını belirleyen değişkenleri analitik bir çerçevede tesbitine yönelik olarak yapılmıştır.

Bu nedenle öncelikle bir literatür araştırması yapılmış, benzer konuda üzerinde durulan değişkenler belirlenmiştir. Bu değişkenlere bazı ilaveler yapılarak yabancı bankaların geliş ve Türkiye'deki faaliyetlerini arttırma nedenleri doğrusal çoklu regresyon analizi yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle, analiz dönemi boyunca yabancı bankaların gelişimini etkileyen temel faktörlerin, kişi başına düşen gelir, yabancı sermaye düzeyi, dış ticaret hacmi, ekonomi hukukundaki gelişmeler ve yabancı bankaların Türkiye'de nisbi olarak yoğunlaşmaları olduğu sonucuna varılmıştır. Yasal düzenlemelerdeki kısıtlamaların negatif etkisi ortaya çıkarken, diğer değişkenler pozitif bir şekilde yabancı bankacılığın gelişimini etkilemektedir.

1980'li yıllardan sonra hızlı bir şekilde sayıları artan yabancı bankalar faaliyetlerini de buna paralel olarak genişletmiştir. Bununla beraber, yabancı bankalar ulusal bankaların rekabetiyle de karşılaşmıştır. Türkiye'de bankacılık faaliyetlerinin rekabetçi özelliği son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Yabancı bankalar sunmayı

düşündükleri veya sundukları finansal ürünler için özel düzenlemeler kurmuş ise de, genellikle faaliyet alanları benzerlik göstermektedir. Bu nedenle, piyasa rekabeti mevcut pazarlama stratejilerinin değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bankaların bu açılarından performansı; büyük ölçüde fonlama maliyetinin, uzman personelin, yönetim etkinliğinin ve yasal faktörlerin etkisi altında kalmaktadır.

Türk bankaları kadar, yabancı bankaların da rakiplerine göre başarılı olabilmeleri stratejik planlama ve yönetimi konularındaki becerilerine bağlı olacaktır. Bankaların yasal çerçeveyi, rekabetçi piyasa yapısını ve finansal ortamı doğru bir şekilde algılamaları, bu alanlardaki muhtemel gelişmeleri tahmin etmeleri, ortaya çıkabilecek rekabetin özelliği, sunulabilecek finansal ürün tipleri konusunda son derece önemli ipuçları sunacaktır. Ayrıca beseri kaynak yapılarının olumlu bir yapı sergilemesi, yabancı bankaları bu konularda avantajlı duruma getirebilmektedir.

Ülkemizde yabancı bankacılık Osmanlı imparatorluğu'nun son devirlerine kadar uzanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde bir çok yabancı banka kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi Osmanlı Bankasının kurulmasıyla faaliyete geçmesidir. Yönetim merkezi Londra ve Paris'de faaliyet merkezi İstanbul'da bulunan Osmanlı Bankası, zamanla öyle imtiyazlar elde etmişler ki, imparatorluk mali sistemini kontrol altında tutabilmislerdir.

Cumhuriyetin ilanından sonra mali açıdan yabancıların egemenliğinde bulunan bir çok imtiyaz ortadan kaldırılmıştır.

Aynı dönemde yeni ulusal bankalar kurulmuştur.

1933 yılından sonra Türkiye'de devletçilik politikasının uygulamaya konulmasıyla, yabancılaşmanın önlenmesi için imtiyazlı yabancı şirketler, devlet tarafından satın alınarak millileştirme yanında Ziraat Bankası, Sömertbank, Etibank ve Denizbank'ın görevlerini daha iyi yapmaları, yabancı bankaların birer ikiser silinmelerine neden olmuştur.

24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye'ye yeni bir ekonomik düzen getirilmeye çalışılmıştır. Dış ticaretle yapılan değişiklikler, yabancı sermaye konusunda alınan yeni kararlar ve serbest piyasa ekonomisine geçme yolunda yapılan çalışmalar, 1980 yılından sonra sağlanan siyasi istikrar ve huzur ortamı yabancı bankaları ülkemize getiren faktörlerdir.

Yabancı bankalar grubunun mevduat ve krediler içindeki payları oldukça düşüktür. Maliyeti düşük ürün ve hizmetlere yönelmeleri yanında, yüksek verimlilikle çalışmaları, küçük bir piyasa payıyla yüksek kar elde etmelerine neden olmaktadır.

Yabancı bankalar ülkemizdeki faaliyetlerini, Türk banka ve şirketler grubuyla ortak kurdukları karma ortaklık şeklinde, aube bazında ve Özel Finans Kurumları adı altında sürdürmektedirler. Yabancı bankaların ülkemizin dış ülkelerde denetlenmesinde, kalifiye personelin yetiştirilmesinde, bankacılık sisteminde yaratacakları rekabetle ülkemize yani Türk bankacılık sektörüne faydalı olabilecekleri gerçeği kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- ABAC, Belcuk, "Türk Banka Sisteminin Yapısı", Yeni İş Dünyası Dergisi, Sayı 47, Eylül 1983,
- AKGÜC, Öztin, "Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Kurumsal Gelişmeler", Türk Bankacılığında 50. Yıl, İstanbul 1974, s.79-94
- AKGÜC, Öztin, "1987 Yılında Bankalar, Mevduat ve Krediler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı No: 8, Ağustos 1988, s.61-78
- AKGÜC, Öztin, "100 Soruda Türkiye'de Bankacılık", 3.Baskı, Kasım 1992, İstanbul, s.5
- ARTUN, Tuncay, "İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık", İstanbul 1979
- ARTUN, Tuncay, " Türkiye'de Bankacılık", İstanbul 1980, T.C. Merkez Bankası Bültenleri
- AYDIN, Davut, "Finansal Aracılar Açısından Finans Piyasaları Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Eskişehir 1980, s.28
- AYSAN, Mustafa, "Özellikle Bankalar ve Kamu İktisadi Tesebbüleri Açısından Kurumsal Yapıda Yeni Düzenlemeler, Türk Ekonomisinde Dış Açılma Sorunları", İstanbul 1979, s.245-246
- BERK, Niyazi, " Bankacılığın Dış Açılması ve Dış Kredi İlişkileri", İstanbul 1985
- BOONE, Louis-KURTZ, David, "Contemporary Business", 6th Edition, Printed in U.S.A, 1990, s.563
- BOURKE, Philip, KINSELLA, R.P, " The Financial Services

- Revaluation, An Irish Perspective", Dublin 1987,
- BRENNAN, Michael, "Theory of Economic Status", Second Edition, London 1970
- BUSCHGEN, H.E., "Bankbetriebslehre", Weisbaden 1972, s.25
- COUESBERGUE, Sylvie, "Le Rantabilite des Banques Francaises et ses Relations avec la Politik Monetaire", Paris 1977, s.27-40'dan ABAC
- DEMIREL, Demir, ALKIN, Erdogan, "1983 Yılı Basında Bankacılık Sektörü, Sorunlar, Gelişmeler ve Çözüm Önerileri", Yeni İe Dünyası Dergisi, Temmuz 1983,
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Die Ticaret İstatistikleri 1984, Ankara 1986
- D.P.T, "Banka Kredilerinin Yeniden Düzenlenmesi", Ankara 1971
- EXREN, Nazım, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankaların Bankacılık Sektörüne Etkileri", Banka ve Ekonomi Konular Dergisi, Sayı No: 12, Aralık 1985, s.53-56
- EXREN, Nazım, "Yabancı Bankaların Gelişimini ve Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayın No:5, İstanbul 1992
- ERDEMLİ, Turgut, "Ticaret Bankalarında Olacak Ekonomilerin Finansal Yaratım ve Yatırım Dergisi, Haziran 1990
- GOLDSMITH, Raymond, "Financial Structure and Development", London 1969,
- GONAL, Vural, Özel Finans Kurumları, Ankara 1984
- GUNEY, Özer, "70 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Gereğince

- Bankaların Denetimi, Devri, Birleşmesi ve
Tasfiyelerine İlişkin Hükümler", T.Bankalar Birliği
Yayın No:123, Ankara 1983, s.3
- I.S.O, "E.Avrupa Ülkelerinde Bankacılığın Denetim ve Gözetimi
Yayın No:10, Aralık 1982, s.1-5
- KANE, Joseph, "Development Banking- An Economic Appraisal",
Lexington, 1975, s.14
- KARADAN, İhsan A., "Uluslararası Bankacılık Organizasyonu
Para ve Sermaye Piyasası", Ocak 1985, s.22
- KAUFMANN, George, "Money, The Financial System and The
Economy", Second Edition, Chicago, 1977
- KOHN, Meir, "Money, Banking and Financial Markets", The
Dryden Press International Edition, Printed in U.S.A,
1991, s.11
- KUMRULLU, Ahmet, "Avrupa Topluluklarının Bankacılık Sektörünü,
Sermayenin Serbest Dolaşımını İlgilendiren Mevzuat",
T.B.B Yayın No:152, Ankara 1988 (ACHTERBERG, M.,
"E.Alman Cumhuriyetinde Banka", T.B.B Yayın No:54, s.82
- KUZNETZ, Simon, "Capital In The Postward Economy", National
Bureau of Economic Research, New York, 1961,
- MANGOLETZIS, A.D, "The Microeconomics of Indirect Finance",
The Journal of Finance, Vol XXX, No:4, September 1975
- ONAL, RECEP, "Türkiye'de Selektif Kredi Politikası
Uygulamaları", T.B.B Yayın No:101, Ankara 1975, s.11
- ONGUT, İbrahim, "Türkiye'de Kalkınma Bankacılığı ve
Sorunları", Yatırım Planlaması Dergisi, 1979, s.1
- ÖZYEGİN, Hüsnü, "Türkiye'de Bankaların Dışa Açılması", 2.

Türkiye İktisat Kongresi 2-7 Kasım, İzmir 1981, T.C.

Başbakanlık D.F.T Yayın No: 1783, s.31

POLAKOFF, E.Murray-DURKIN, A. and Others, "Financial

Institutions and Markets", Second Edition, Boston 1981

RAYMOND, F.Kent, "Money and Banking", Fifth Edition, Printed

in U.S.A, Londra 1966

RESMİ GAZETE, 31.3.1987 gün ve 19417 Sayılı

RITTER, Lawrence, "Principles of Money, Banking and Financial

Markets", Printed in U.S.A, 1991, 7th Edition, s.138

ROBINSON, Roland, "The Accumulation and Allocation of Wealth"

Financial Markets, New York 1974,

SAYAR, Nihad, "Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları,

İstanbul 1977

STINCHCOMBE, John, "Dünyaca En Karlı Pazar Türkiye", Dünya

Gazetesi, Uluslararası Bankacılık Eki, İstanbul, 12

Mart 1984, s.1

T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Ekonomik Bültenleri

ULUTAN, Burhan, "Bankacılığın Takamülü", Ankara 1957, s.137

URAS, Atilla, "Son Yıllarda Türk Bankacılığı Uluslararası

Alana Açılmış Durumdadır", Tanıtım Dergisi, Bankacılık

Özel Raporu, İstanbul, 3 Temmuz 1984, s.40-41

UNAY, Vecdi, "3182 Sayılı Bankalar Kanunu Gerekçesinde

Bankalarca İç Ticaretin ve Sanayiin Finanse Edilmesi

Usulleri", İstanbul 1988

WORLD BANK, "Document of the World Bank, Turkey

Industrialization and Trade Strategy", Europe Middle

East and North Africa Region, Şubat 1982,

YUKSEL, A.Bait, "Bankacılık Hukuku", E. Saka, Tercüme 1962,

YUKSEL, A.Bait, RCDDELLI Gültekin, "Sermaye Piyasası",

İstanbul 1980

YUKSEL, A.Bait, T.S.E Yayın No:36, Ankara 1970, s.164

ZARAKÇU, Avni, "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Memleketimizde

Bankacılık, Ankara 1974

DZGECMİŞ

1 Ağustos 1970 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlkokulu Balıkesir ve İstanbul'da tamamladıktan sonra 1 Kasım 1981 tarihinde Kadıköy Anadolu Lisesi'ne girdi. 10 Haziran 1985 tarihinde Kadıköy Anadolu Lisesi Orta Kısmını bitirdikten sonra Kadıköy Anadolu Lisesi'ne devam etti ve 1988 yılında Kadıköy Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 1989 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Fakültesi Elektrik Mühendisliği Bölümü'ne girdi. Haziran 1993'de Elektrik Mühendisliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi (Y.T.U) Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Bölümü'ne girdi. Halen Y.T.U Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimini sürdürmektedir.